Załącznik numer 1 do Uchwały nr 11/2021 Rady Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Sandry Brdy z dnia 27 września 2021 roku w sprawie zmiany Lokalnej Strategii Rozwoju.

SandryBrdy

LOKALNA GRUPA DZIAŁANIA

Lokalna Strategia Rozwoju na lata 2016-2023 dla obszaru objętego działalnością Lokalnej Grupy Działania Sandry Brdy

Strategia Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność

Dokument opracowany przez Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Sandry Brdy
przy aktywnym współudziale społeczności lokalnej

Dokument przedłożony przez Zarząd i zmieniony przez Radę w dniu 27.09.2021 r.

Chojnice 2015

SPIS TREŚCI

Rozdział I Charakterystyka LGD 3
Rozdział II Partycypacyjny charakter LSR 8
Rozdział III Diagnoza – opis obszaru i ludności 12
III. 1 Wprowadzenie 12
III. 2 Charakterystyka demograficzna obszaru 12
III. 3 Bezrobocie i rynek pracy 13
III. 4 Gospodarka i przedsiębiorczość 15
III. 5 Ubóstwo i wykluczenie społeczne 18
III. 6 Zasoby kapitału społecznego i działalność organizacji pozarządowych 20
III. 7 Infrastruktura społeczna 20
III. 8 Uwarunkowania przestrzenne i geograficzne 21
III. 9 Rolnictwo 22
III. 10 Podział administracyjny, położenie względem dużych ośrodków i uwarunkowania osadnicze 23
III. 11 Uwarunkowania przyrodnicze 23
III. 12 Rezerwat Biosfery UNESCO MaB Bory Tucholskie 24
III. 13 Turystyka 24
III. 14 Kluczowe atrakcje turystyczne obszaru 25
III. 15 Uwarunkowania kulturowe 27
III. 16 Dziedzictwo kulturowe, zabytki 28
III. 17 Specyfika i spójność obszaru 29
III. 18 Podsumowanie 29
III. 19 Wyniki konsultacji społecznych 29
Rozdział IV Analiza SWOT 30
Rozdział V Cele i wskaźniki 33
Rozdział VI Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru 52
Rozdział VII Plan działania 55
Rozdział VIII Budżet LSR 56
Rozdział IX Plan komunikacji 57
Rozdział X Zintegrowanie 58
Rozdział XI Monitoring i ewaluacja 61
Rozdział XII Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko 64

Wykaz wykorzystanej literatury 65
Wykaz fotografii, map, rysunków, tabel i wykresów 66

Załącznik 1 Procedura aktualizacji LSR 67
Załącznik 2 Procedury dokonywania ewaluacji i monitoringu 68
Załącznik 3 Plan działania wskazujący harmonogram osiągania poszczególnych wskaźników produktu 69
Załącznik 4 Budżet LSR w podziale na poszczególne fundusze EFSI i zakresy wsparcia 75
Załącznik 5 Plan komunikacji 76

Rozdział I. Charakterystyka LGD

Nazwa LGD

Pełna nazwa Lokalnej Grupy Działania brzmi: Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Sandry Brdy.
Statut zezwala na używanie skróconej nazwy: LGD Sandry Brdy.
Siedziba Stowarzyszenia mieści się pod adresem: 89-600 Chojnice, ul. 31 Stycznia 56a.
Stowarzyszenie posiada stronę internetową: www.sandrybrdy.pl, adres e-mail: biuro@sandrybrdy.pl.
Stowarzyszenie posługuje się oficjalnym logotypem:

SandryBrdy
LOKALNA GRUPA DZIAŁANIA

Stowarzyszenie powstało w oparciu o przepisy ustawy z dnia 7 marca 2007 roku o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (Dz.U. z 2013 r., poz. 173 j.t.).

Opis obszaru objętego działalnością LGD Sandry Brdy

Obszar działania LGD Sandry Brdy i wdrażania lokalnej strategii rozwoju obejmuje obszar pięciu gmin. Cztery gminy: Chojnice, Brusy, Czersk i Konarzyny administracyjnie należą do powiatu chojnickiego, natomiast gmina Lipnica – do powiatu bytowskiego.

Tab. 1. Charakterystyka gmin wchodzących w skład LGD

Lp.	Województwo	Powiat	Gmina	Identyfikator TERYT	Rodzaj gminy	Liczba ludności	Powierzchnia (km^2)
1	pomorskie	chojnicki	Chojnice	2202032	gmina wiejska	18 017	458
2	pomorskie	chojnicki	Brusy	2202023	gmina miejsko--wiejska	14 146	400
3	pomorskie	chojnicki	Czersk	2202043	gmina miejsko--wiejska	21 534	380
4	pomorskie	chojnicki	Konarzyny	2202052	gmina wiejska	2 290	105
5	pomorskie	bytowski	Lipnica	2201052	gmina wiejska	5 123	308

Źródło danych: Bank Danych Lokalnych GUS na dzień 31.12.2013 r.

Wszystkie gminy w ramach wdrażania lokalnej strategii rozwoju zostaną objęte oddziaływaniem jednego EFSI – Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020.

Mapa obszaru objętego LSR z zaznaczeniem granic poszczególnych gmin, wykazująca spójność przestrzenną obszaru objętego LSR

Mapa 1. Obszar wdrażania LSR z zaznaczonymi granicami gmin i całego obszaru (kolor czerwony)

Źródło: opracowanie własne na podstawie Podział administracyjny województwa pomorskiego, Urząd Statystyczny w Gdańsku.

Opis procesu tworzenia partnerstwa

Inicjatywa powołania partnerstwa na obszarze pojawiła się w 2004 roku jako efekt kampanii informacyjnej na temat Pilotażowego Programu Leader+. Pierwsze spotkanie poświęcone tworzeniu partnerstwa i udziałowi w Pilotażowym Programie Leader+ odbyło się 1 maja 2004 roku w Chojnicach. Zainteresowanie programem spowodowało podjęcie działań mających na celu spełnienie wszystkich warunków wymaganych przez Program. Efektem zapoczątkowanej przez Gminę Chojnice współpracy z Gminą Brusy, Czersk i Konarzyny oraz partnerami z sektora publicznego, społecznego i gospodarczego był projekt „Od edukacji do integracji dla ekorozwoju Ziemi Chojnickiej i Zaborskiej" w ramach Pilotażowego Programu Leader+ – Schemat I. Realizacja projektu zakończyła się sukcesem – powstała szeroko konsultowana społecznie Zintegrowana Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich, a ukoronowaniem projektu było powstanie w dniu 11 kwietnia 2006 roku Fundacji Lokalna Grupa Działania Sandry Brdy. Powołanie fundacji stanowiło przełomowy moment we wdrażaniu Programu Leader+ na obszarze objętym Lokalną Strategią Rozwoju. Dzięki temu pojawiły się nowe możliwości, związane przede wszystkim z II Schematem P.P. Leader+. Wniosek o rejestrację sądową został złożony w dniu 16 maja 2006 roku, sama rejestracja nastąpiła w dniu 11 sierpnia 2006 roku. Rejestracja sądowa stworzyła Fundacji LGD Sandry Brdy możliwość ubiegania się o pomoc na realizację Zintegrowanej Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach II Schematu Pilotażowego Programu Leader+. Przyznanie pomocy i realizacja projektu w okresie od stycznia 2007 roku do maja 2008 roku umożliwiły kontynuowanie działań na rzecz budowania partnerstwa. W tym czasie nastąpił ilościowy rozwój partnerstwa, jak też jego konsolidacja, integracja partnerów i pogłębienie współpracy między nimi. Dzięki realizacji zadań zawartych w Zintegrowanej Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich Fundacja LGD Sandry Brdy stała się instytucją posiadającą duży autorytet w społeczności lokalnej i przyciągającą do współpracy najaktywniejszych mieszkańców obszaru. Dzięki realizacji projektu „Sandry Brdy – w stronę ekorozwoju" udało się wykonać wiele działań, w tym m.in. organizację imprez kulturalnych, które po raz pierwszy zostały zorganizowane w wymiarze szerszym niż tylko gminnym; zinwentaryzowano zasoby

obszaru, także w wymiarze ponadgminnym; opracowano szereg koncepcji rozwoju poszczególnych miejscowości. Realizacja projektu „Sandry Brdy – w stronę ekorozwoju", poprzez szereg wspólnych działań jeszcze bardziej skonsolidowała partnerów i pokazała, że w przyszłości współpraca międzysektorowa będzie nie tylko możliwa, ale też skuteczna.

W 2008 roku, po zakończeniu realizacji projektu w ramach 2 schematu Pilotażowego Programu Leader+, członkowie partnerstwa podjęli decyzję o zmianie jego formy prawnej. Postanowiono, że partnerstwo przybierze formę prawną stowarzyszenia, która lepiej odpowiada wymaganiom formalno-prawnym odnoszącym się do realizacji osi 4. Leader Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. Akces do stowarzyszenia złożyły także nowe podmioty, które wcześniej nie były partnerami Fundacji Sandry Brdy. Wynikało to z faktu powiększenia obszaru działania partnerstwa o gminę Lipnica, której władze samorządowe zgłosiły chęć współpracy z partnerstwem i wspólne wdrażanie podejścia Leader w nowym okresie programowania. Rejestracja Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Sandry Brdy nastąpiła w dniu 29 października 2008 roku. Stowarzyszenie pełniło funkcję lokalnej grupy działania w ramach Osi 4 LEADER Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2014, umożliwiając realizację wielu inicjatyw, które wpłynęły na rozwój obszaru. Członkowie Rady rozpatrywali łącznie 238 wniosków złożonych w ramach naborów, co najważniejsze, w wyniku przeprowadzonych kontroli nigdy nie unieważniono uchwał podjętych podczas posiedzeń. Warto zaznaczyć, że stosowane przez LGD kryteria wyboru operacji w ramach tzw. „małych projektów" zostały bardzo pozytywnie ocenione przez audytorów Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w Warszawie, jako przykład kryteriów preferujących beneficjentów z sektora społecznego.

Niewątpliwym sukcesem tego okresu było także zainicjowanie powstania Światowego Rezerwatu Biosfery UNESCO MaB Bory Tucholskie. Rezerwat został utworzony w 2010 roku i jest obecnie jedną z najważniejszych marek promocyjnych obszaru.

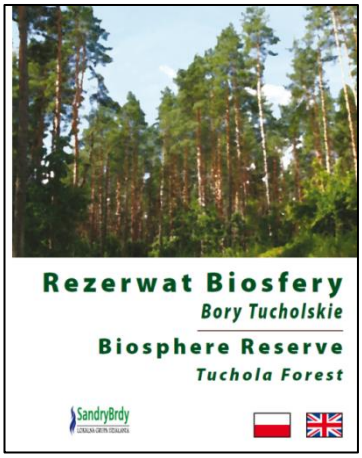

REZERWAT BIOSFERY
BORY TUCHOLSKIE

Rys. 1. Formularz nominacyjny – dokument stanowiący podstawę do przyznania statusu Światowego Rezerwatu Biosfery UNESCO MaB Bory Tucholskie i logotyp Rezerwatu

LGD Sandry Brdy także jako jedna z sześciu grup w województwie pomorskim zdobyła dodatkowe środki na realizację nowych celów LSR. Związane one były z odnawialnymi źródłami energii, których promotorem LGD jest do dzisiaj. LGD Sandry Brdy była koordynatorem dwóch projektów współpracy, przy czym jeden realizowany był na obszarze ponadregionalnym. Jako partner brała udział w realizacji projektu współpracy dotyczącego dziedzictwa kulinarnego Pomorza. W chwili obecnej Lokalna Grupa Działania Sandry Brdy należy do jednych z najstarszych partnerstw trójsektorowych, które w niezmienionym kształcie działają na terenie województwa pomorskiego.

Kierunek działalności LGD w zakresie rozwoju obszaru w latach 2016-2023 będzie opierał się na podobnych akcentach, z uwzględnieniem dalszej działalności na rzecz stymulowania rozwoju gospodarczego, opartego głównie na turystyce, tworzeniu miejsc pracy oraz działalności na rzecz zrównoważonego ekorozwoju, w ramach którego działalność człowieka jest zgodna z zasadami poszanowania i dbałości o środowisko naturalne. Zdecydowany akcent zostanie położony na rozwiązywanie barier dla osób ze zdefiniowanych grup defaworyzowanych (szeroki opis w rozdziale III), przy dążeniu do poprawy ich sytuacji. Przede wszystkim działania będą ukierunkowane na tworzenie miejsc pracy i pobudzanie

do aktywności gospodarczej, ze względu na defaworyzację tych osób w dostępie do rynku pracy. W tym celu, oprócz skierowania do tych grup pomocy w postaci środków przewidzianych w LSR, zapewni się odpowiednie metody komunikacji. W okresie 2016-2023 uwaga LGD zostanie skupiona także na rozwoju przedsiębiorczości społecznej. Podmioty ekonomii społecznej zyskają specjalne preferencje w dostępie do środków na realizację operacji.

Zasoby kadrowe składają się z osób zajmujących się działalnością LGD od początku istnienia partnerstwa, tj. Pilotażowego Programu LEADER+. Wnoszą tym samym doświadczenie zdobyte w trakcie ponad 10-letniego angażowania się w działalność LGD. Dodatkowo osoby pracujące w biurze LGD angażują się w pracę innych instytucji/podmiotów odpowiedzialnych za rozwój obszarów wiejskich województwa pomorskiego, tj. Pomorskiej Grupy Roboczej przy Sekretariacie Regionalnym Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, Komitetu Monitorującego Regionalny Program Operacyjny Województwa Pomorskiego, Zarząd Pomorskiej Sieci LEADER. W nowym okresie dla kadr zostały również wyznaczone zadania w zakresie animacji lokalnej i współpracy oraz świadczenia doradztwa dla beneficjentów i interesariuszy.

Opis struktury LGD

Stowarzyszenie LGD Sandry Brdy ma charakter otwarty i jest nastawione na poszerzanie składu partnerstwa. Jest to sposób na realizowanie statutowego celu, jakim jest „aktywizacja lokalnych społeczności obszaru poprzez włączenie partnerów społecznych i gospodarczych w proces planowania i wdrażania lokalnej strategii rozwoju". Na koniec roku 2015 stowarzyszenie liczyło 77 członków wywodzących się z wszystkich sektorów oraz mieszkańców obszaru. Struktura członkowska przedstawia się w sposób następujący:

Wykres 1. Struktura członkowska LGD Sandry Brdy
Źródło: opracowanie własne na podstawie wykazu członków LGD Sandry Brdy.

Największą reprezentację posiadają mieszkańcy obszaru, a żaden z sektorów czy żadna grupa interesów nie posiada dominującej pozycji. Jest to struktura demokratyczna, zapewniająca reprezentatywność każdej grupy.

Opis składu organu decyzyjnego

Piętnastoosobowa Rada Stowarzyszenia pełni rolę organu wybierającego operacje zgodnie z art. 32 ust. 2 lit. b rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 roku nr 1303/2013. Zgodnie z przepisami określającymi zasady Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność, zapewniona została zasada braku dominacji (ponad 49% przedstawicieli) każdego z sektorów oraz każdej z grup interesów. Stowarzyszenie prowadzi również Rejestr Interesów, który na bieżąco umożliwia niedopuszczenie do sytuacji, w której jakaś grupa interesu będzie miała dominującą pozycję. Nadzór nad Radą sprawuje najwyższy organ Stowarzyszenia – Walne Zebranie Członków. Szczegółowe zasady regulujące skład Rady znajdują się w Regulaminie Rady. W celu usprawnienia realizacji LSR, w tym dokonywania jej aktualizacji w wyniku procesu uspołecznienia, kompetencje w zakresie przyjmowania i zmiany dokumentu oraz pozostałych dokumentów wewnętrznych związanych z wyborem operacji zostały na mocy Statutu przyznane Radzie. Szczegółowe rozwiązania w tej kwestii znajdują się poszczególnych dokumentach.

Skład rady z podziałem na reprezentacje poszczególnych sektorów:

Sektor społeczny (33% składu Rady)
1. Maria Kaminski
2. Ossowski Łukasz
3. Piesik Robert
4. Pliszka Anita
5. Pałubicka Karolina
Sektor gospodarczy (40% składu Rady)
6. Lipska Ewa
7. Łoniewski Sławomir
8. Megier Wojciech
9. Pestka Beata
10. Skórczewski Robert
11. Skurczewska Małgorzata
Sektor publiczny (27% składu Rady)
12. Lemańczyk Andrzej
13. Ossowski Witold
14. Szczepański Zbigniew
15. Warsiński Jacek

Charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym

Najwyższym organem w Stowarzyszeniu jest Walne Zebranie Członków. Decyduje ono o całokształcie spraw stowarzyszenia. W zakresie wyboru operacji zgodnie z ustawą o RLKS organem decyzyjnym jest Rada, która również przyjmuje Lokalną Strategię Rozwoju oraz Księgę Procedur. Organem upoważnionym do realizowania bieżącej działalności LGD jest Zarząd, który nadzoruje biuro. Kontrolę nad gospodarką finansową i działaniami Stowarzyszenia sprawuje Komisja Rewizyjna.

Dokumenty regulujące działalność Stowarzyszenia:

Rodzaj dokumentu	Regulowane kwestie
Statut Stowarzyszenia	Przyjmowany przez Walne Zebranie Członków zawiera minimalny zakres uregulowań zgodnie z ustawą Prawo o stowarzyszeniach oraz ustawą o rozwoju lokalnym, określa nadzór Marszałka, rolę poszczególnych organów i zasady regulujące wybór ich członków, zasady przyjmowania i skreślania z listy członkowskiej.
Regulamin Walnego Zebrania Członków	Przyjmowany przez Walne Zebranie Członków zawiera uregulowania doprecyzowujące zapisy Statutu odnośnie do kwestii proceduralnych.
Regulamin Rady	Przyjmowany przez Walne Zebranie Członków, podstawowy dokument regulujący zasady związane ze składem Rady, zapewniający wybór operacji zgodny z zasadami RLKS.
Regulamin Zarządu	Przyjmowany przez Zarząd określa podstawowe zasady funkcjonowania Zarządu i podziału zadań.
Regulamin Biura	Przyjmowany przez Zarząd określa zasady naboru pracowników, zakresy obowiązków i reguluje podstawowe zasady funkcjonowania biura LGD oraz metody efektywności świadczonego doradztwa.
Księga Procedur	Dokument regulujący procedury wyboru operacji, w tym operacji własnych i projektów grantowych. Przyjmowany jest przez Radę Stowarzyszenia.

Rozdział II. Partycypacyjny charakter LSR

Lokalna Strategia Rozwoju jest dokumentem, który nie tylko został opracowany dla mieszkańców, ale jest przez nich także współtworzony. Wyjście z takiego założenia przynosi wiele korzyści, ponieważ LSR pozwala realizować działania zaplanowane przez społeczność, a dzięki aktywnemu udziałowi wspólnoty lokalnej realizacja tych działań jest skuteczniejsza. Dokument został opracowany przez LGD Sandry Brdy i społeczność bez udziału podmiotów zewnętrznych na podstawie zlecenia przygotowania dokumentu. Zapisy LSR mają **umożliwiać** realizację pomysłów społeczności, a nie narzucać je z góry. Stąd w trakcie opracowywania LSR na ten aspekt został położony duży nacisk.

Prace nad LSR w rzeczywistości rozpoczęły się w grudniu 2014 roku, podczas warsztatów ewaluacyjnych. Ich efektem **był raport ewaluacyjny, który stanowił narzędzie pomocne przy ustalaniu założeń LSR na lata 2016-2023**. Rekomendacje z raportu ewaluacyjnego uwzględniono głównie podczas opracowywania kryteriów wyboru (przyjęcie układu punktowego) oraz określania celów (ograniczony zakres możliwości finansowania inwestycji w infrastrukturę rekreacyjną i kulturalną – szerszy opis w rozdziale III).

Prace nad LSR zostały podzielone na kilka kluczowych etapów, podczas realizacji poszczególnych z nich zastosowano różne metody włączenia społeczności w powstawanie LSR. Nad przebiegiem procesu cały czas nadzór sprawowała **grupa inicjatywna**, złożona z przedstawicieli Zarządu i członków Stowarzyszenia. W miarę upływu czasu i organizacji kolejnych działań grupę zaczęli wspierać przedstawiciele mieszkańców i poszczególnych sektorów (wyjątkowo aktywnie włączył się sektor społeczny i gospodarczy).

Pierwszym etapem włączenia społeczności lokalnej w proces tworzenia LSR było przygotowanie założeń do diagnozy, właściwej diagnozy i opracowanie analizy SWOT. Na tym etapie, ze względu na wolę jak najszerszego poznania opinii społeczności, odbywały się spotkania, na które zapraszane byli przedstawiciele wszystkich sektorów oraz mieszkańcy. Równolegle rozpoczęły się spotkania fokusowe z konkretnymi grupami potencjalnych interesariuszy oraz badania indywidualne metodą PAPI (ang. Paper & Pen Personal Interview). Udostępniony został także niebezpośredni sposób przekazywania uwag – formularz internetowy i formularz ankiety. Wykonano również badanie opinii społecznej oraz rozpoczęto przeprowadzanie wywiadów telefonicznych. Zastosowanie szerokiej gamy metod odpowiadało charakterowi pozyskiwanych informacji – ogólnych, dotyczących głównych problemów i barier oraz potencjałów obszaru. Na tym etapie wyłonione zostały pierwsze **dane z konsultacji**. Ich poznanie okazało się bardzo istotne dla późniejszych prac nad LSR, bowiem to na podstawie danych z konsultacji sformułowana została treść i założenia 2 celu ogólnego LSR. Etap ten był także ważny ze względu na pozyskanie bazy listy mailingowej – uczestnicy spotkań i osoby wypełniające formularze udostępnili swoje adresy e-mail, na które w późniejszych etapach przesyłane były przygotowywane materiały. Na podstawie formularzy udostępnionych on-line (z wykorzystaniem narzędzia Google Forms) zebrane zostały dane odnośnie do potencjalnych obszarów zainteresowania społeczności lokalnej. Dane na dzień 28 września 2015 roku (moment rozpoczęcia kolejnego etapu włączenia społeczności do opracowywania LSR), które stanowiły punkt wyjściowy do opracowywania celów, przedstawiały się w sposób następujący.

Tab. 2. Wyniki badania zainteresowania poszczególnymi obszarami interwencji (suma wartości procentowych nie wynosi 100 ze względu na możliwość udzielania wielu odpowiedzi)

• wzmocnienie kapitału społecznego **45,2%**
• zakładanie i rozwój działalności gospodarczej **23,8%**
• przetwórstwo produktów rolnych i rozwój inkubatorów przetwórstwa lokalnego **7,1%**
• podnoszenie kompetencji mieszkańców w związku z zakładaniem działalności gospodarczej i rozwojem przedsiębiorczości **11,9%**
• podnoszenie wiedzy społeczności w zakresie ochrony środowiska **23,8%**
• rozwój rynków zbytu produktów rolnych **9,5%**
• rozwój produktów lokalnych **38,1%**
• zachowanie dziedzictwa lokalnego **50%**
• rozwój ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej lub kulturalnej **54,8%**
• rozwój infrastruktury podstawowej (drogi) **14,3%**

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Google Forms.

Metody partycypacji wykorzystane podczas pierwszego etapu: spotkania informacyjno-konsultacyjne, spotkania fokusowe z przedstawicielami sektorów, formularz on-line, formularz wykorzystany przy badaniu metodą PAPI, badanie opinii publicznej podczas wydarzenia lokalnego, wywiady telefoniczne.

Drugi etap prac nad LSR i zarazem kolejny etap włączenia lokalnej społeczności w jej opracowywanie polegał na określeniu celów, wskaźników i planu działania (w tym harmonogramu wydatkowania środków). Na tym etapie, oprócz wykorzystania danych pozyskanych ze źródeł statystycznych, dokumentów zawierających informacje o obszarze itp., wykorzystane zostały dane zgromadzone w pierwszym etapie prac. Dane były analizowane podczas dwudniowych warsztatów, na które zostali zaproszeniu wszyscy mieszkańcy i osoby uczestniczące w etapie pierwszym. Na podstawie danych przyporządkowano środki przeznaczone na realizację opracowanych celów. Nie wszystkie zgłoszone przez mieszkańców postulaty mogły zostać uwzględnione – oczekiwania mieszkańców odnośnie do tworzenia miejsc pracy i rozwoju działalności gospodarczej określono poniżej poziomu oczekiwanego przepisami regulującymi RLKS. Stąd środki na realizację celów związanych z tworzeniem miejsc pracy zostały określone poziomie ponad 50% (rozdział VII). Na tym etapie również dookreślono **grupy defaworyzowane**, w tym grupy defaworyzowane w dostępie do rynku pracy oraz grupę defaworyzowaną w dostępie do usług społecznych (seniorzy) – ta grupa została wprost wskazana przez uczestników badań przeprowadzanych podczas pierwszego etapu. W spotkaniu uczestniczyli przedstawiciele środowisk grup defaworyzowanych, którzy zaangażowali się także w dalsze etapy prac nad LSR. Dokonano również weryfikacji zgłoszonych postulatów w zakresie infrastruktury rekreacyjnej – w tym celu ponownie wykorzystano raport ewaluacyjny LSR na lata 2009--2015. Wniesione (i przyjęte) zostały wnioski odnośnie do wsparcia organizacji pozarządowych możliwie w najwyższym stopniu ze względu na ograniczone środki finansowe (rozdział VI).

Włączenie lokalnej społeczności zaowocowało także powiększeniem struktury członkowskiej LGD – część osób uczestniczących w procesie konsultacji postanowiła włączyć się w działalność stowarzyszenia.

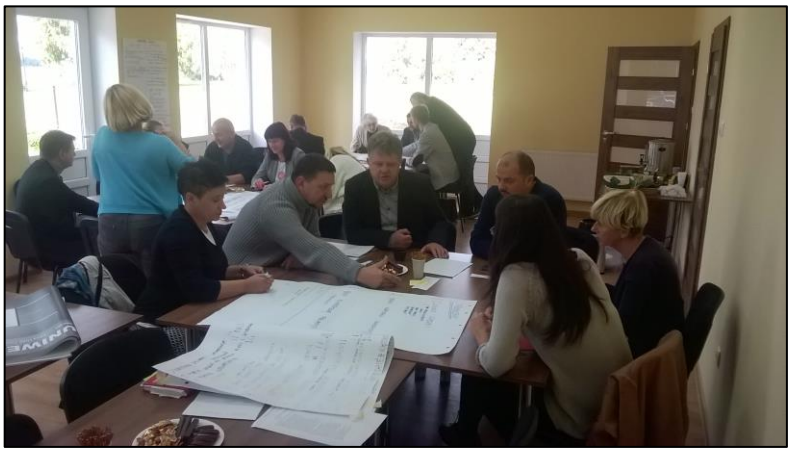

Fot. 1. Uczestnicy warsztatów eksperckich podczas prac nad wynikami analizy SWOT z pierwszego etapu

Źródło: archiwum LGD.

Metody partycypacji wykorzystane podczas drugiego etapu: warsztaty eksperckie, spotkania fokusowe z przedstawicielami sektorów, formularz ankiety, formularz wykorzystany przy badaniu metodą PAPI, spotkania indywidualne, wysyłka dokumentów odbiorcom z listy mailingowej, wywiady telefoniczne.

Trzeci etap prac nad lokalną strategią rozwoju polegał na opracowaniu zasad wyboru operacji i ustalania kryteriów wyboru. Podczas jego trwania wykorzystano zarówno wnioski z raportu ewaluacyjnego, jak i uwagi osób zaangażowanych w proces wyboru operacji w ramach LSR na lata 2009-2015. Opracowany materiał został przekazany uczestnikom wcześniejszych etapów prac. Ze względu na stopień zaangażowania prac nad LSR na tym etapie nastąpiła zmiana metod partycypacji społeczności. Ponieważ spotkania ogólne mogłyby spowodować powstawanie barier czasowych poprzez odnoszenie się do kwestii podstawowych, np. możliwości wsparcia, działania skupiały się głównie na przeprowadzaniu indywidualnych spotkań, dyżurów członków grupy inicjatywnej, przesyłaniu dokumentów do konsultacji osobom uczestniczącym w dwóch pierwszych etapach (wyłoniona grupa aktywnych uczestników), upublicznianiu dokumentów wraz z informacją na temat sposobu wnoszenia uwag oraz wywiadach telefonicznych. Stopień konkretyzacji etapu pod względem przygotowania dokumentów pozwolił na włączenie także nowej metody – konsultacji on-line za pośrednictwem portalu społecznościowego. W ramach wniesionych uwag nastąpiło dookreślenie proponowanych zasad wspierania organizacji pozarządowych poprzez odpowiednio preferencyjne kryteria i zasady określania intensywności pomocy (rozdział VI).

Metody partycypacji wykorzystane podczas etapu: dyżury członków grupy inicjatywnej, spotkania indywidualne, spotkanie grupowe, wysyłka dokumentów odbiorcom z listy mailingowej, upublicznienie dokumentu z informacją na temat sposobu wnoszenia uwag, konsultacje on-line za pośrednictwem portalu społecznościowego, wywiady telefoniczne.

Czwarty i piaty etap opracowywania LSR polegał na opracowaniu zasad monitoringu i ewaluacji LSR oraz planu komunikacji, a także dodatkowo sposobu wprowadzania zmian do dokumentu na etapie późniejszej realizacji. W swoim charakterze odnośnie do partycypacji społeczności lokalnej w opracowywaniu LSR etapy polegały na konsultowaniu przyjętych rozwiązań, po wniesieniu uwag z poprzednich etapów. Oba etapy nastąpiły po sobie w niedużej sekwencji czasowej, stąd metody zastosowane w zakresie partycypacji były identyczne. Ze względu na wysoko skonkretyzowany charakter etapów przeważały metody indywidualnych konsultacji (najpopularniejsza forma), dyżurów członków grupy inicjatywnej, wysyłki dokumentów do bazy z listy mailingowej, udostępnienia dokumentów wraz z informacją na temat sposobu wnoszenia uwag, wywiadów telefonicznych oraz zastosowanych wcześniej konsultacji on-line za pośrednictwem portalu społecznościowego. Ostatnią zastosowaną metodą było wysłuchanie publiczne, gdzie zaprezentowano ostateczną wersję LSR wraz z zasadami monitoringu i planem komunikacji przed ich przyjęciem przez Radę. Była to ostatnia możliwość wniesienia uwag do całego dokumentu. W dalszych etapach wdrażania LSR zmiany w dokumencie będą możliwe za pośrednictwem metod opisanych w załączniku 1 do LSR – „Procedura aktualizacji LSR". Metoda ta stanowiła jednocześnie określenie skuteczności zastosowanych rozwiązań partycypacji na wcześniejszych etapach – w przypadku ich nieskuteczności założono wniesienie dużej ilości uwag. Po wysłuchaniu publicznym i prezentacji ostatecznego projektu LSR uwagi dotyczyły tylko korekt redakcyjnych, nie wniesiono żadnej uwagi odnośnie do założeń dokumentu, załączników, procedur itp.

Metody partycypacji wykorzystane podczas etapu: konsultacje indywidualne, dyżury członków grupy inicjatywnej, wysyłka dokumentów do bazy z listy mailingowej, udostępnienie dokumentów wraz z informacją na temat sposobu wnoszenia uwag, wywiady telefoniczne, konsultacje on-line za pośrednictwem portalu społecznościowego, publiczne wysłuchanie.

W całym procesie włączenia społeczności lokalnej w opracowywanie dokumentu odbyło się 17 spotkań publicznych i fokusowych. Skierowane były zarówno do szerokiej społeczności, jak i do poszczególnych sektorów. Dzięki temu poznano opinie konkretnych grup interesariuszy. Szczegółowy wykaz spotkań poświęconych włączeniu społeczności w proces opracowywania LSR został przedstawiony poniżej.

Tab. 3. Wykaz spotkań poświęconych diagnozie

Lp.	Miejsce i data	Grupa docelowa	Zakres spotkania	Liczba uczestników
1	Chojnice, 30.06.2015 r.	Mieszkańcy, grupa inicjatywna	Założenia do diagnozy	29
2	Lotyń, 30.06.2015 r.	Koła gospodyń wiejskich i stowarzyszenia z obszarów wiejskich	Diagnoza, analiza SWOT	27
3	Czersk, 18.08.2015 r.	Mieszkańcy, przedstawiciele wszystkich sektorów	Diagnoza, analiza SWOT. Spotkanie obowiązkowe w ramach działania 19.1	25
4	Brusy, 19.08.2015 r.	Mieszkańcy, przedstawiciele wszystkich sektorów	Diagnoza, analiza SWOT. Spotkanie obowiązkowe w ramach działania 19.1	15
5	Chojnice, 20.08.2015 r.	Mieszkańcy, przedstawiciele wszystkich sektorów	Diagnoza, analiza SWOT. Spotkanie obowiązkowe w ramach działania 19.1	28
6	Lipnica, 27.08.2015 r.	Mieszkańcy, przedstawiciele wszystkich sektorów	Diagnoza, analiza SWOT. Spotkanie obowiązkowe w ramach działania 19.1	11
7	Konarzyny, 27.08.2015 r.	Mieszkańcy, przedstawiciele wszystkich sektorów	Diagnoza, analiza SWOT. Spotkanie obowiązkowe w ramach działania 19.1	14
8	Chojnice, 26.08.2015 r.	Przedsiębiorcy	Diagnoza, analiza SWOT	13
9	Rytel, 08.09.2015 r.	Mieszkańcy	Diagnoza, analiza SWOT	12

10	Rytel, 11.09.2015 r.	Przedsiębiorcy	Diagnoza, analiza SWOT	10
11	Chojnice, 18.09.2015 r. (II tury spotkania z różnymi uczestnikami)	Mieszkańcy	Diagnoza, analiza SWOT	42
12	Będzimierowice, 17.09.2015 r.	Organizacje pozarządowe	Diagnoza, analiza SWOT	8
13	Charzykowy, 28.09.2015 r. i 29.09.2015 r.	Mieszkańcy, grupa inicjatywna	Warsztaty z ekspertem, diagnoza, analiza SWOT, cele i wskaźniki, plan działania	17/13
14	Laska, 28.10.2015 r.	Grupa inicjatywna, mieszkańcy, przedstawiciele sektorów	Podsumowanie II etapu prac nad LSR, uwzględnienie uwag, określenie zasad wyboru operacji i ustalania kryteriów wyboru	15
15	Charzykowy, 20.11.2015 r.	Mieszkańcy i przedstawiciele sektorów	Podsumowanie III etapu prac, konsultacje projektu LSR	30
16	Chojnice, 27.11.2015 r.	Grupa inicjatywna	Podsumowanie IV i V etapu, uwzględnienie uwag wniesionych LSR, w tym do planu komunikacji i zasad monitoringu i ewaluacji	6
17	Chojnice, 21.12.2015 r.	Mieszkańcy, interesariusze, uczestnicy wcześniejszych spotkań	Publiczna prezentacja ostatecznej wersji LSR wraz z informacją o procesie włączenia społeczności lokalnej	24
			RAZEM	**339**

Analiza przyjęcia bądź odrzucenia wniosków z konsultacji

Efekty przyjęcia uwag zostały opisane w poszczególnych rozdziałach LSR, także z przytoczeniem wyrażonych opinii. W zakresie uwag wniesionych przez społeczność na odnotowanie zasługuje przede wszystkim odniesienie się do spraw sektora społecznego. Aktywni uczestnicy spotkań rekrutujący się ze środowiska organizacji pozarządowych w dużym stopniu partycypowali w opracowaniu Celu ogólnego 2. Ich uwagi ukierunkowały LSR na wsparcie NGO. Część uwag, ze względu na zasady wdrażania RLKS, nie została uwzględniona – proces ten został opisany we wcześniejszej części rozdziału.

Konsultacje LSR ze społecznością lokalną

Lokalna Strategia Rozwoju, jako dokument służący realizacji konkretnych planów lokalnej społeczności, podlega procesowi ciągłego monitorowania. W przypadku zidentyfikowanych problemów z jej wdrażaniem lub też uwagami wnoszonymi przez społeczność lokalną zakłada się możliwość dokonywania korekt, usprawniając proces jej realizacji. W przypadku dokonywania zmian na późniejszych etapach każdorazowo zostanie powtórzony proces konsultacji społecznych z wykorzystaniem co najmniej czterech metod opisanych we wcześniejszej części rozdziału. Metody te zostaną dostosowane do charakteru wnoszonych uwag.

Konsultacje w zakresie metod animacji i aktywizacji

W procesie włączenia społeczności w opracowywanie LSR pozyskano także opinie na temat preferowanych metod komunikacji na etapie wdrażania. W odniesieniu do grup defaworyzowanych zaproponowano organizację spotkań informacyjnych. W przypadku mieszkańców i przedstawicieli sektorów zaproponowano wykorzystanie podstawowych, stosowanych wcześniej metod komunikacji – za pośrednictwem strony internetowej, portalu społecznościowego oraz opracowanie listy mailingowej. Uwagi te zostały uwzględnione i mają odzwierciedlenie w planie komunikacji i planie działania w zakresie realizacji Poddziałania 19.4 (aktywizacja).

Rozdział III. Diagnoza – opis obszaru i ludności

III. 1. Wprowadzenie

Celem nadrzędnym niniejszej diagnozy była identyfikacja potencjałów rozwojowych oraz problemów i potrzeb obszaru wdrażania lokalnej strategii rozwoju. Realizacja tego zadania pozwoliła, w połączeniu z dokonaniem uspołecznionej analizy SWOT, na wskazanie najistotniejszych wyzwań dla obszaru. W przeprowadzonych w ramach formułowania diagnozy badaniach odniesiono się do skali czasowej (zmian w czasie) oraz przestrzennej. Ramy czasowe dotyczące agregacji danych objęły lata wdrażania LSR w okresie programowania 2007-2013, jakkolwiek w celu uwzględniania najaktualniejszych danych w niektórych obszarach przyjęto za datę wyjściową dzień 31 grudnia 2014 roku. W badaniu uwzględniono także wyniki ewaluacji LSR wdrażanej w perspektywie 2007-2013, jako skuteczne narzędzie wskazujące obszary, które wymagają interwencji w większym lub mniejszym stopniu. Rozdział uwzględnia szczególnie te elementy, które mogą zostać objęte wsparciem EFRROW.

III. 2. Charakterystyka demograficzna obszaru

Obszar planowany do objęcia wdrażaniem LSR w perspektywie finansowej 2014-2020 zamieszkiwany jest przez 61 110 mieszkańców[1], w tym 30 383 kobiet i 30 727 mężczyzn. Liczba mieszkańców obszarów wiejskich wynosiła 46 030 (ponad 75%), natomiast miasta zlokalizowane na obszarze zamieszkane były przez 15 080 osób (niecałe 25%). Na tle województwa, uwzględniając centralnie położone miasto Chojnice, którego oddziaływanie jest istotne z punktu widzenia rozwoju, obszar należy do bardziej zaludnionych[2]. Gęstość zaludnienia obszaru wynosiła 34 osoby[3] na 1 km^2, przy czym największa występowała w gminie Czersk, najmniejsza w gminie Lipnica. W odniesieniu do gęstości zaludnienia dla całego województwa pomorskiego wynoszącej 125 osób na km^2 oraz całego kraju wynoszącej 123 osoby na 1 km^2, wartość ta jest dużo niższa. Sytuacja taka wynika m.in. z dużej lesistości obszaru. W podziale na wiek przedprodukcyjny[4], produkcyjny i poprodukcyjny struktura ludności kształtuje się w sposób następujący:

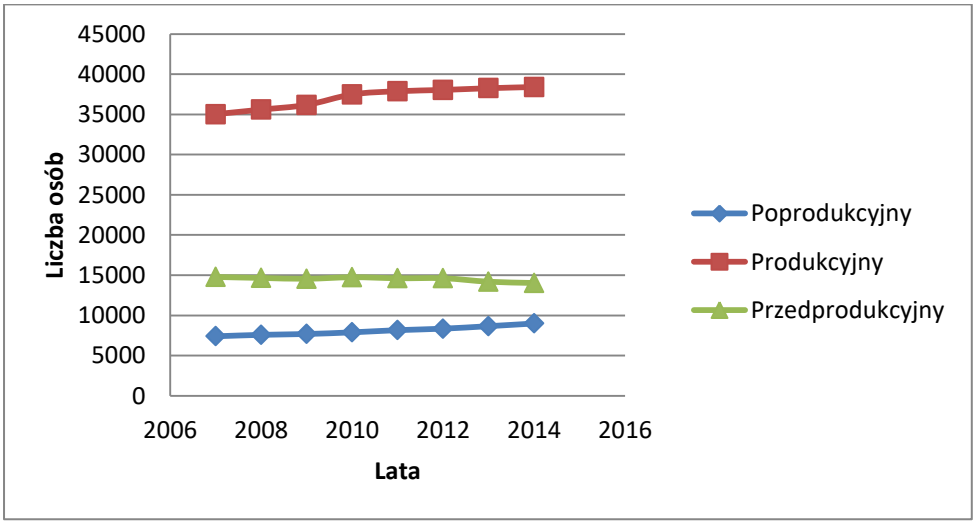

Wykres 2. Struktura ludności w ujęciu na poszczególne kategorie wiekowe w latach 2007-2014
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS. Dane na 31 grudnia każdego roku.

Struktura demograficzna obszaru wydaje się wskazywać na występowanie procesu „starzenia się społeczeństwa", który jest zresztą powszechny zarówno dla województwa, jak i kraju. Jednakże na tym tle obszar wypada raczej pozytywnie, notując w roku 2013 większy udział ludności w wieku przedprodukcyjnym (23,2% w odniesieniu do 19,6 dla województwa i 18,2 dla kraju) i odpowiednio niższy w wieku produkcyjnym (62,8 w odniesieniu do 63,4 dla województwa i kraju) oraz poprodukcyjnym (14,1 w odniesieniu do 17,1 dla województwa i 18,4 dla kraju)[5]. Wskaźnik obciążenia demograficznego,

[1] Dane Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego na dzień 31.12.2014 r.
[2] Program promocji zatrudnienia i aktywizacji lokalnego rynku pracy powiatu chojnickiego na lata 2014-2020, s. 10.
[3] Wyliczone jako średnia dla obszaru 5 gmin objętych wdrażaniem LSR.
[4] Zgodnie z danymi Banku Danych Lokalnych GUS – 17 lat i mniej.
[5] Bank Danych Lokalnych GUS, dane na dzień 31.12.2013 r.

w zakresie ludności w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym dla obszaru wynosił 59,50 w odniesieniu do 57,8 dla województwa i 57,6 dla kraju[6]. Analiza dynamiki wskaźników demograficznych[7] pozwala wysnuć wniosek, że negatywne trendy na obszarze zachodzą wolniej niż w województwie czy w całej Polsce. Niemniej większy udział osób w wieku przedprodukcyjnym będzie powodował w kolejnych latach także i problemy, m.in. zwiększenie liczby młodych osób na rynku pracy, wśród których i tak na obszarze panuje większe bezrobocie w porównaniu do województwa czy kraju[8].

Zagadnieniem, które zdaje się nie mieć większego wpływu na sytuację w aspekcie demograficznym występującym na obszarze, jest saldo migracji. W porównaniu do danych z innych obszarów województwa sytuacja jest stosunkowo stabilna. Większość gmin z obszaru wskaźnik salda migracji w przeliczeniu na 1000 osób notuje (w okresie od 2009 do 2014 roku) na średnim poziomie od minus 2,4 do minus 0,23. Wyjątkiem jest gmina Chojnice, gdzie średnie saldo migracji dla badanego okresu jest dodatnie i wynosi 6,3 – w tym przypadku dochodzi do procesu napływu migracyjnego z kierunku miasta Chojnice. Generalnie wartości wskaźnika salda migracyjnego są bardziej zbliżone niż dla pozostałych obszarów województwa, z wyłączeniem Trójmiasta i obszaru funkcjonalnego metropolii, gdzie zachodzą silniejsze procesy o charakterze suburbanizacyjnym. W okresie od 2009 do 2014 roku każda z gmin obszaru odnotowała również dodatni przyrost naturalny[9]. Biorąc pod uwagę powyższe dane oraz trendy, należy założyć, że o ile nie pojawią się nowe czynniki, liczba mieszkańców obszaru będzie się zwiększać. Taka sytuacja spowoduje wpływ na pozostałe aspekty związane z rozwojem obszaru, opisane w dalszych częściach diagnozy.

III. 3. Bezrobocie i rynek pracy

W świetle statystyk związanych z bezrobociem obszar objęty lokalną strategią rozwoju charakteryzuje się **wysoką stopą bezrobocia w stosunku do średniej wojewódzkiej i krajowej**. Na przestrzeni lat wdrażania LSR w okresie 2007-2013 oraz w latach późniejszych wskaźnik ten kształtował się na różnym poziomie, jednak zawsze był wyższy o ok. 5% w stosunku do średniej wojewódzkiej[10]. Bezrobocie jako zjawisko związane z uwarunkowaniami lokalnego rynku pracy czy też stopa bezrobocia w ujęciu statystycznym były również wskazywane jako słaba strona obszaru podczas warsztatów i spotkań konsultacyjnych z mieszkańcami obszaru. Przyczyny takiego stanu są zróżnicowane i wielowymiarowe, stąd nie ma możliwości wskazania jednego konkretnego powodu takiej sytuacji. Niemniej problemy związane z występowaniem wysokiej stopy bezrobocia powodują konieczność uwzględnienia tego faktu przy procesie wdrażania lokalnej strategii.

Niekorzystną sytuację związaną z bezrobociem panującym na obszarze uwidacznia również liczba osób bezrobotnych w odniesieniu do liczby osób w wieku produkcyjnym. Dane w tym zakresie, dotyczące lat 2007-2013, wyrażone w wartościach procentowych, przedstawione zostały w poniższej tabeli.

Tab. 4. Liczba osób bezrobotnych w odniesieniu do liczby osób w wieku produkcyjnym

Rok	Brusy	Chojnice	Czersk	Konarzyny	Lipnica	Średnia dla obszaru	Województwo pomorskie
2013	12,4	13,4	14,2	11,6	9,2	**12,2**	**7,8**
2012	12,5	13,9	13,7	12,6	10,7	**12,7**	**7,8**
2011	12,6	13,4	13,7	11,6	8,9	**12,0**	**7,3**
2010	11,1	12,7	13,2	10,4	7,9	**11,1**	**7,1**
2009	10,4	11,7	13,6	11,1	8,6	**11,1**	**7,0**
2008	8,2	8,6	12,2	9,2	7,8	**9,2**	**4,7**
2007	12,2	12,2	13,9	13,4	12,2	**12,8**	**6,1**

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS. Przyjęto stan na 31 grudnia każdego roku. W tabeli zawarto odniesienie do wskaźnika dla województwa pomorskiego.

Na podstawie powyższych danych możemy wskazać konieczność **zmiany niekorzystnych trendów dotyczących bezrobocia i rynku pracy jako jeden z najistotniejszych problemów stojących przed obszarem wdrażania LSR**. Strategia stanowić będzie jeden z elementów rozwiązywania tych problemów, jednakże zakres jej oddziaływania musi być dostosowany do możliwości związanych z dostępnymi środkami. **Wnioski, które wnoszone były podczas spotkań konsultacyjnych dotyczących założeń do diagnozy,**

[6] Bank Danych Lokalnych GUS, dane na dzień 31.12.2013 r.
[7] Na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS w latach 2007-2013.
[8] Analiza potencjału gospodarczego powiatu chojnickiego, raporty z badań, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2012, s. 66.
[9] Na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS, dane na dzień 31 grudnia każdego z badanego roku.
[10] Zob. dane Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Gdańsku.

wskazywały, że ze względu na ograniczone środki przewidziane na wdrażanie LSR i w konsekwencji na rozwiązywanie lokalnych problemów, należy unikać rozproszenia wydatkowania funduszy. Mając na uwadze ten fakt, po dokonaniu analizy odnośnie do skali możliwego oddziaływania strategii, trzeba uznać za zasadne skupienie się na wybranych grupach, aby interwencja miała charakter skoncentrowany, a przez to skuteczny. Przy możliwych do zastosowania instrumentach związanych ze środkami na podejmowanie działalności i rozwój istniejących firm oraz związane z nim generowanie nowych miejsc pracy, pomoc powinna być skierowana do zidentyfikowanych grup defaworyzowanych oraz na tereny z największym potencjałem rozwojowym w konkretnych branżach działalności. Pomoc kierowana do grup defaworyzowanych przede wszystkim odnosi się do aspektu ekonomicznego i może być realizowana zarówno poprzez wsparcie w zakresie rozpoczynania działalności gospodarczej, jak i zwiększenia zatrudnienia wśród osób należących do tych grup. Kluczowym aspektem jest zdefiniowanie grup o najbardziej niekorzystnym dostępie do rynku pracy.

Uwzględniając powyższe założenia, a także dane dotyczące struktury bezrobocia i rynku pracy, **pierwszą zdefiniowaną grupą osób defaworyzowanych są osoby młode**[11]. Jest to bowiem grupa, wśród której panuje największe bezrobocie. Dodatkowo w najbliższych latach liczba osób w przyjętym przedziale wiekowym będzie zwiększać się na skutek wchodzenia do tej grupy osób w wieku przedprodukcyjnym.

Tab. 5. Udział procentowy osób młodych (18-34 lata) w ogólnej liczbie bezrobotnych

Brusy	Chojnice	Czersk	Konarzyny	Lipnica	Średnia dla obszaru	Województwo pomorskie
58%	48%	52%	41%	58%	**51%**	44%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS oraz Powiatowych Urzędów Pracy w Bytowie i Chojnicach. Dane na dzień 31.12.2014 r.

Podczas spotkań konsultacyjnych mieszkańcy obszaru oraz przedstawiciele każdego sektora wskazywali bezrobocie jako jeden z najpoważniejszych problemów obszaru. Wyrażali obawy o „losy młodych osób, które bez pracy będą emigrować do dużych miast i za granicę”.

Podstawowe problemy tej grupy defaworyzowanej mają podłoże ekonomiczne, związane z rynkiem pracy. Zdecydowanym obszarem interwencji w zakresie rozwiązywania tych problemów jest wzrost zatrudnienia oraz wsparcie tworzenia nowych podmiotów gospodarczych, zakładanych przez osoby należące do tej grupy. Zastosowanie rozwiązań związanych ze wsparciem „oddolnym” dla osób młodych na rynku pracy znajduje również uzasadnienie w ograniczonym dostępie do miejsc pracy na terenach o korzystniejszych uwarunkowaniach. Teoretycznie osoby młode, najbardziej mobilne w społeczeństwie, mogłyby podejmować pracę w dużych ośrodkach miejskich i codziennie dojeżdżać do miejsca zatrudnienia. Jednak ze względu na odległość do aglomeracji trójmiejskiej, gdzie bezrobocie jest na poziomie znacząco niższym niż na obszarze LSR, możliwość podjęcia pracy bez konieczności zmiany miejsca zamieszkania (pobytu przez dłuższy okres) jest bardzo ograniczona. Według danych z listopada 2014 roku, zawartych w „Analizie relacji funkcjonalno-przestrzennych między ośrodkami miejskimi i ich otoczeniem (aktualizacja opracowania, monitoring zmian)”, czas dojazdu z poszczególnych gmin obszaru do Gdańska wynosi od 121 do 240 minut[12]. Z drugiej strony dojazd do najbliższego ośrodka miejskiego, który charakteryzuje się większą liczbą połączeń z aglomeracją trójmiejską, również nie jest korzystny, z przeważającą oceną od słabej do skrajnie słabej[13]. Taka sytuacja, póki nie znajdzie rozwiązania w działaniach ponadlokalnych, powoduje, że poprawy sytuacji panującej na rynku pracy należy oczekiwać od rozwoju obszaru wynikającego w dużym stopniu z rozwoju lokalnej przedsiębiorczości. Tak więc oczekiwana zmiana może nastąpić w wyniku działań kompleksowych, związanych z rozwojem obszaru, którego jednym ze stymulantów jest LSR.

Pozostałe grupy pozostające poza rynkiem pracy, do których zgodnie z zapisami znowelizowanej w 2014 roku ustawie z dnia 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. z 2015 r., poz. 149 j.t.), zalicza się:

- bezrobotnych długotrwale,
- bezrobotnych powyżej 50. roku życia,
- bezrobotnych korzystających ze świadczeń z pomocy społecznej,

[11] Osoby objęte dwiema grupami wiekowymi ze statystyki Powiatowych Urzędów Pracy, tj. 18-24 oraz 25-34; obydwa przedziały wiekowe mieszczą się w zakresie przyjętego na potrzeby niektórych działań PROW 2014-2020 wieku beneficjentów.

[12] Analiza relacji funkcjonalno-przestrzennych między ośrodkami miejskimi i ich otoczeniem (aktualizacja opracowania, monitoring zmian) na zlecenie Województwa Pomorskiego, Kraków 2015, s. 363.

[13] Tamże.

- bezrobotnych posiadających co najmniej jedno dziecko do 6. roku życia lub co najmniej jedno dziecko niepełnosprawne do 18. roku życia,
- bezrobotnych niepełnosprawnych,

również występują wśród bezrobotnych na obszarze wdrażania LSR. Jednakże analizując dane ze sprawozdań Powiatowych Urzędów Pracy w Bytowie i Chojnicach[14], uzyskujemy obraz objęty zmianami w czasie, niepozwalający jednoznacznie wskazać grup zdecydowanie dominujących wśród wyżej wymienionych. Poza osobami młodymi, których liczba zdecydowanie przeważa wśród ogółu bezrobotnych, sytuację w pozostałych grupach możemy określić jako umiarkowaną.

W niekorzystnej sytuacji ekonomicznej wśród osób pozostających bez pracy znajdują się natomiast bezrobotni mieszkający na wsi (mieszkańcy terenów wiejskich zgodnie z klasyfikacją GUS). Zarówno w powiecie bytowskim, jak i chojnickim bezrobotni mieszkańcy terenów wiejskich w zdecydowanej większości nie posiadali prawa do zasiłku[15]. Przy uwzględnieniu tego aspektu, a także pozostałych uwarunkowań, związanych chociażby z większymi barierami w dostępie do rynku pracy w stosunku do osób zamieszkujących miasta, **bezrobotni mieszkańcy wsi stanowią drugą grupę defaworyzowaną zidentyfikowaną na obszarze**. Problem wysokiego bezrobocia panującego wśród mieszkańców wsi został szeroko zdefiniowany w „Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa" na lata 2012-2020 oraz Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020. Podjęcie **interwencji w rozwiązywaniu problemu bezrobocia wśród osób należących do tej grupy będzie zatem jednym z kluczowych działań realizujących priorytet PROW „Promowanie włączenia społecznego, zmniejszania ubóstwa oraz rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich"**. Pomoc, podobnie jak w przypadku osób młodych, powinna być ukierunkowana zarówno na promowanie postaw przedsiębiorczych oraz wsparcie zakładania działalności gospodarczej, jak i promowanie zatrudnienia. W tym celu niezbędne będzie opracowanie odpowiednich narzędzi, które będą preferować zwiększanie zatrudnienia osób z obszarów wiejskich.

Podsumowując, oddziaływanie lokalnej strategii rozwoju w zakresie rynku pracy, biorąc pod uwagę ograniczone środki na jej realizację oraz skalę występujących problemów, może być widoczne tylko przy realizacji ww. założeń co do ukierunkowanej interwencji. Zdefiniowane grupy defaworyzowane, w tym przypadku w dostępie do rynku pracy, winny zostać objęte szczególną interwencją.

III. 4. Gospodarka i przedsiębiorczość

Obszar objęty wdrażaniem LSR w zakresie zagadnień związanych z gospodarką i przedsiębiorczością wyróżnia jedna podstawowa cecha. Jest to **niska aktywność gospodarcza** mierzona wskaźnikiem liczby zarejestrowanych podmiotów gospodarczych na 10 000 mieszkańców. Występowanie wskazanej cechy znajduje potwierdzenie zarówno w danych statystycznych, jak i dokumentach diagnozujących obszar. Przede wszystkim jednak, z punktu widzenia oddolnego charakteru diagnozy, przekonanie o niskiej aktywności gospodarczej uwidocznione zostało w wyniku przeprowadzonych badań wśród mieszkańców obszaru. Konieczność rozwoju przedsiębiorczości stanowiła jeden z głównych wskazywanych przez mieszkańców kierunków, w jakim powinna zmierzać realizacja LSR.

Tab. 6. Liczba podmiotów gospodarczych na 10 000 mieszkańców

Rok	Brusy	Chojnice	Czersk	Konarzyny	Lipnica	Średnia dla obszaru	Województwo pomorskie
2013	814	740	845	642	654	739	1184
2012	829	725	834	607	616	722	1157
2011	813	685	816	576	593	697	1131
2010	812	652	853	532	643	698	1143
2009	821	609	835	498	641	681	1118

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS, przyjęto dane na 31 grudnia.

Jak wskazują dane przedstawione w powyższej tabeli, wskaźnik aktywności gospodarczej w badanym okresie stanowił tylko 60-67% wartości wskaźnika dla całego województwa. W związku z powyższym można przyjąć założenie, że **pobudzanie aktywności gospodarczej powinno stanowić jedno z podstawowych wyzwań stojących przed lokalną strategią rozwoju**. Zasadne jest zatem przeznaczenie proporcjonalnie większych środków na działania umożliwiające realizację celów przyjętych w tym zakresie i docelowo zmniejszenie dysproporcji pomiędzy wskaźnikiem aktywności gospodarczej dla obszaru i województwa.

[14] Rynek Pracy powiatu chojnickiego. Sprawozdanie z działalności Powiatowego Urzędu Pracy w Chojnicach; Sprawozdanie z działalności Powiatowego Urzędu Pracy w Bytowie; opracowania opublikowane w okresie 2009-2014.
[15] Tamże, dane na 31.12.2014 r.

Z danych statystycznych w zakresie struktury własnościowej pomiotów gospodarczych wynika, że za rozwój przedsiębiorczości na obszarze objętym wdrażaniem LSR odpowiadają w dużej mierze drobni przedsiębiorcy prywatni. Dominacja sektora prywatnego, w tym samodzielnej działalności gospodarczej, występuje na obszarze w stopniu wyższym niż w pozostałych częściach województwa. Procentowa wartość liczby podmiotów z sektora prywatnego, prowadzących działalność w formie jednoosobowej w stosunku do podmiotów gospodarczych ogółem w roku 2014 na obszarze wynosiła 80%, przy czym dla całego województwa wartość ta wyniosła 72%[16]. Interesującą cechą obszaru w zakresie diagnozy lokalnej gospodarki jest fakt występowania w gminach subregionu chojnickiego **najwyższego w województwie rozwoju opartego na endogenicznych zasobach** (miejscowych MŚP) niż na dużych inwestorach zewnętrznych[17]. Częściowo wynika to z faktu istnienia innej zdiagnozowanej bariery obszaru – utrudnionych procesów rozwojowych (w tym m.in. tworzenie terenów inwestycyjnych oraz rozbudowa sieci i urządzeń infrastruktury technicznej) wynikających z restrykcyjnych norm prawnych dotyczących ochrony obszarów cennych przyrodniczo (zwłaszcza zaś obszarów Natura 2000)[18], pokrywających ponad 50% obszaru LSR. Powyższe cechy wskazują zatem, że na obszarze wdrażania LSR możliwy jest wzrost aktywności gospodarczej, jednak w połączeniu z istniejącymi barierami powinien być oparty na rozwoju mniejszych podmiotów, które są w stanie utrzymać i rozwijać działalność w lokalnych uwarunkowaniach gospodarczych. Stąd też LSR zakłada specjalne kryteria premiujące mikroprzedsiębiorczość.

W zakresie rozwoju lokalnej gospodarki kluczowym zagadnieniem jest wskazanie odpowiednich kierunków. Biorąc pod uwagę uwarunkowania panujące na obszarze, właściwy wydaje się rozwój przedsiębiorczości zakładający wsparcie przedsięwzięć polegających na wykorzystaniu potencjału turystycznego obszaru oraz lokalnych zasobów (szerszy opis w dalszych częściach diagnozy). Kierunek ten znajduje uzasadnienie ze względu na podkreślane zarówno podczas spotkań konsultacyjnych, jak i w dokumentach diagnozujących obszar[19] **niewykorzystanie potencjału turystycznego** obszaru. Inne fakty skłaniające do wspierania zidentyfikowanego powyżej kierunku rozwoju wskazują, że na obszarze występują pozytywne warunki do rozwoju turystyki i rekreacji, które to z kolei wynikają z niskiego poziomu zurbanizowania i wysokiego poziomu zalesienia[20]. Dodatkowo atrakcyjność turystyczną zwiększają liczne formy ochrony przyrody, opisane w dalszej części rozdziału. Zidentyfikowanie szeroko rozumianej obsługi ruchu turystycznego jako kluczowego kierunku gospodarczego rozwoju obszaru znajduje także uzasadnienie w kolejnym fakcie – zgłaszanym zapotrzebowaniu na pracowników. W roku 2014 podmioty działające w branży hotelarskiej i gastronomicznej zgłosiły zapotrzebowanie o 87,4% wyższe niż w roku 2013[21], stając się tym samym jednym z najistotniejszych dla obszaru potencjalnych pracodawców.

Ustalenie poszczególnych branż, które jako **branże zintegrowane** wpływają na obsługę ruchu turystycznego, było jednym z elementów warsztatów przeprowadzonych dla grupy inicjatywnej oraz spotkań z mieszkańcami (w tym przedstawicielami sektora gospodarczego). Uzasadnienie wyboru znajduje się również w dalszych częściach diagnozy, w działach dotyczących zasobów przyrodniczych i kulturowych oraz turystyki. Ostatecznie, z uzyskanych informacji, na potrzeby realizacji LSR przyjęto poniższy katalog (w oparciu o klasyfikację PKD 2007).

Tab. 7. Katalog zintegrowanych branż obsługi ruchu turystycznego i okołoturystycznego

Sekcja PKD	Dział	Grupy	Zakres
A	01 Uprawy rolne, chów i hodowla zwierząt, łowiectwo, włączając działalność usługową	-	W zakresie dopuszczonym PROW 2014-2020 dla RLKS; produkty lokalne, wzbogacanie lokalnej oferty
C	10 Produkcja artykułów spożywczych	10.1-10.8	W zakresie dopuszczonym PROW 2014-2020 dla RLKS; Produkty lokalne, wzbogacanie lokalnej oferty
C	11 Produkcja napojów	-	W zakresie dopuszczonym PROW 2014-2020 dla RLKS; Produkty lokalne, wzbogacanie lokalnej oferty

[16] Na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS, dane na dzień 31.12.2014 r.
[17] Analiza relacji funkcjonalno-przestrzennych między ośrodkami miejskimi i ich otoczeniem…, s. 122.
[18] Tamże, s. 143.
[19] Zob. Analiza potencjału gospodarczego powiatu chojnickiego, raporty z badań…
[20] Tamże, s. 5.
[21] Sprawozdanie z działalności Powiatowego Urzędu Pracy w Chojnicach za rok 2014, s. 36.

G	47 Handel detaliczny, z wyłączeniem handlu detalicznego pojazdami samochodowymi	47.1, 47.2, 47.6, 47.8, 47.9	Sprzedaż detaliczna skierowana na obsługę ruchu turystycznego, obejmująca m.in. pamiątki, żywność, lokalne wyroby rzemieślnicze
I	55 Zakwaterowanie	55.1, 55.2, 55.3	W całym zakresie określonym w charakterystyce poszczególnych grup z ukierunkowaniem na obsługę ruchu turystycznego
I	56 Działalność usługowa związana z wyżywieniem	56.1, 56.2, 56.3	W całym zakresie określonym w charakterystyce poszczególnych grup z ukierunkowaniem na obsługę ruchu turystycznego
J	58 Działalność wydawnicza	58.1	W zakresie promocji obszaru
J	59 Działalność związana z produkcją filmów, nagrań wideo, programów telewizyjnych, nagrań dźwiękowych i muzycznych	59.1, 59.2	W zakresie promocji obszaru
R	90 Działalność twórcza związana z kulturą i rozrywką	90.0	W zakresie działań wpływających na wzbogacenie oferty turystycznej
R	91 Działalność bibliotek, archiwów, muzeów oraz pozostała działalność związana z kulturą	91.0	Ukierunkowanie na obsługę ruchu turystycznego, wzbogacanie oferty
R	93 Działalność sportowa, rozrywkowa i rekreacyjna	93.1, 93.2	Ukierunkowanie na obsługę ruchu turystycznego, wzbogacanie oferty, miejsca tematyczne (np. pokazowe gospodarstwa)

Źródło: opracowanie własne na podstawie klasyfikacji PKD 2007.

Udzielenie szczególnych preferencji dla działalności wymienionych w tabeli 7 pozwoli na zrealizowanie założeń odnośnie do koncentracji wsparcia oraz jego ukierunkowania.

Kolejna branża, która może mieć wpływ na rozwój obszaru, to tzw. **„srebrna gospodarka”**, czyli system usług i wytwarzania dóbr ukierunkowany na wykorzystanie potencjału nabywczego osób starszych i zaspokajający ich potrzeby konsumpcyjne, bytowe oraz zdrowotne. Rosnącą rolę tej branży podkreślały opinie wnoszone przez mieszkańców i przedstawicieli sektorów podczas spotkań i warsztatów. Potwierdzają to również liczne analizy i opracowania strategiczne[22], które usługi dla seniorów określają jako branżę posiadającą jeden z największych potencjałów, co wynika m.in. z procesów demograficznych. W związku z powyższym, dużą szansę upatruje się w rozwoju wszelkich usług związanych z zaspokajaniem potrzeb seniorów. Zarówno w kontekście gospodarczym, jak i społecznym bowiem LSR powinna stworzyć możliwości działań zintegrowanych w tym zakresie, łączących działania gospodarcze ze społecznymi. Kolejna płaszczyzna rozwoju usług związanych ze „srebrną gospodarką” wynika z faktu, że obszar objęty LSR posiada bardzo korzystne warunki do rozwoju turystyki opartej na zasobach przyrodniczych i naturalnych. Tym samym **połączenie tych dwóch branż przyniesie oczekiwane rezultaty związane z rozwojem gospodarczym**. Jest zatem zasadne szczególne wzmocnienie działań ukierunkowanych na rozwój działalności w oparciu o „srebrną gospodarkę”.

Katalog branż szczególnie istotnych z punktu widzenia obszaru wdrażania lokalnej strategii rozwoju nie ogranicza się jednak wyłącznie do wyżej opisanych. Istotna z punktu widzenia obszaru jest również **działalność związana z przetwórstwem spożywczym, w tym z przetwórstwem runa leśnego**. Dowodem na możliwości osiągnięcia gospodarczego sukcesu w tym zakresie są lokalne firmy, których produkty znane są w całej Polsce i Europie. W ramach przetwórstwa produktów rolnych tradycje regionu podtrzymywane są zarówno przez duże zakłady mięsne, o zasięgu europejskim (ZM Skiba), jak i liczne mniejsze zakłady, o zasięgu lokalnym. Ponad 120-letnią tradycją może poszczycić się też chojnicka mleczarnia (obecnie SPOMLEK sp. z o.o.). W zakresie przetwórstwa runa leśnego obszar LGD jest rozpoznawany również

[22] Zob. Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020, s. 11.

dzięki firmom, które odniosły gospodarczy sukces (Fungopol s.c., Nasza Chata, BrusPol, EWiTA, Zakład produkcji spożywczej, skup i przetwórstwo runa leśnego Stefan Skwierawski). Jest to naturalna konsekwencja uwarunkowań przyrodniczych obszaru, gdzie ludność od wieków wykorzystywała „dary lasu" w celach bytowych i zarobkowych. Rozwój zakładów przetwórstwa runa leśnego mógłby pozytywnie wpłynąć na zwiększenie zatrudnienia w oparciu o naturalne zasoby obszaru. Przetwórstwo to także szansa na ekonomiczną poprawę sytuacji gospodarstw rolnych, które mogą skorzystać z poprawiających się uwarunkowań prawnych związanych chociażby ze sprzedażą bezpośrednią. Tym bardziej, że obszar objęty LSR w silnym stopniu kojarzy się z naturalnym i ekologicznym pochodzeniem produktów. Waga przetwórstwa dla obszaru jest uwidoczniona także w kontekście istnienia i wieloletniej działalności edukacyjnej związanej z rolnictwem, realizowanej przez obecny Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych w Chojnicach. W kwestii wykorzystania lokalnych zasobów, tym razem wodnych, w działalności gospodarczej nie bez znaczenia jest również sektor rybacki – na obszarze znajduje się jeden z największych w Polsce zakładów hodowli pstrąga w Zaporze – Mylof. Gospodarka związana z hodowlą i przetwórstwem produktów akwakultury jest szczególnie istotna dla gminy Czersk, Lipnica, a także Chojnice. W centralnie położonym mieście Chojnice znajduje się jeden z największych zakładów przetwórstwa rybnego – SEKO S.A.

Kolejna gałąź gospodarki, która na dzień dzisiejszy nie ma jeszcze większego znaczenia, natomiast wykazuje duży potencjał rozwojowy, to **odnawialne źródła energii**. Wykorzystywanie odnawialnych źródeł energii jako przedsięwzięć gospodarczych to jeden z elementów łączących realizację więcej niż jednego celu przekrojowego Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020. Nadanie preferencji dla rozwoju działalności gospodarczej (ale także innych przedsięwzięć) w oparciu o OZE pozwoli nie tylko na rozwój ekonomiczny obszaru, który leży u podstaw istnienia idei programu LEADER w Europie, ale również realizację wspomnianych celów związanych z ochroną środowiska i przeciwdziałaniu zmianom klimatu. Obszar wdrażania LSR, jako posiadający duży potencjał wykorzystania odnawialnych źródeł energii, wskazany został w „Analizie potencjału gospodarczego powiatu chojnickiego"[23]. Szczególnie zlokalizowany on został w wykorzystaniu biomasy, głównie w oparciu o drewno i odpady drzewne[24]. Gospodarka oparta na odnawialnych źródłach energii, jako pożądany kierunek rozwoju obszaru, oraz fakt, że jej rozwój sprzyja przekrojowemu realizowaniu celów wyznaczonych w LSR oraz dokumentach strategicznych związanych ze zrównoważonym rozwojem obszarów wiejskich, powinna być szczególnie wzmocniona.

Podobnie podczas spotkań mieszkańcy obszaru odnosili się do zagadnienia związanego z **brakiem innowacyjnych rozwiązań** w szeroko rozumianej gospodarce obszaru. Wskazywali na konieczność położenia większego nacisku na realizację operacji, które będą miały **innowacyjny charakter dla obszaru** lub w szerszej perspektywie geograficznej. Konieczność rozwoju gospodarczego w oparciu o innowacyjne pomysły i działania stanowi zatem kolejny ważny z punktu widzenia wdrażania LSR element. Znajduje to uzasadnienie nie tylko we wnioskach płynących z konsultacji, ale także w wielu dokumentach strategicznych od poziomu lokalnego do krajowego.

Ostatnim zagadnieniem związanym z charakterystyką obszaru w zakresie gospodarki jest **przedsiębiorczość społeczna**. Szeroko rozumiana ekonomia społeczna była zagadnieniem przedmiotowym spotkań ze środowiskami organizacji pozarządowych, sektora publicznego oraz gospodarczego. Ze względu na brak większych doświadczeń podmiotów z obszaru LSR w zakresie przedsiębiorczości społecznej, wskazywano potencjalne korzyści płynące z rozwoju tego typu działalności, jednak nie zostały one skonkretyzowane. Jedyna spółdzielnia socjalna działająca na obszarze od 2009 roku do dnia dzisiejszego znajduje się w miejscowości Ciechocin (gmina Chojnice). W kontekście korzyści społecznych związanych z rozwojem ekonomii społecznej należy mieć na uwadze potencjalne działania realizowane przez PES, stąd uzyskują one preferencje w zakresie kryteriów wyboru.

Podsumowując, za istotne z punktu widzenia wdrażania LSR należy uznać gałęzie gospodarki, które posiadają dobre warunki do rozwoju i największy potencjał w kontekście uwarunkowań lokalnych. Do grupy tych branż zaliczone powinny zostać zintegrowane branże wpływające na obsługę ruchu turystycznego, „srebrna gospodarka", przetwórstwo oraz przedsięwzięcia związane z odnawialnymi źródłami energii. Dodatkowo wzmocnione powinny być projekty nastawione na rozwiązania innowacyjne oraz związane z rozwojem przedsiębiorczości społecznej. Uwzględniając przyjętą zasadę ukierunkowania interwencji, te obszary należy objąć szczególnym wsparciem, istotnym z punktu widzenia realizacji założeń LSR.

III. 5. Ubóstwo i wykluczenie społeczne

Charakterystyka szeroko rozumianego obszaru społecznego w gminach objętych wdrażaniem LSR wymaga rozpatrzenia w kilku aspektach. Z punktu widzenia strategii istotne znaczenie mają zarówno zagadnienia

[23] Analiza potencjału gospodarczego powiatu chojnickiego, raporty z badań…, s. 5.
[24] Tamże.

związane z pomocą społeczną, jak i kapitałem ludzkim oraz dostępnością do infrastruktury społecznej. Sfera społeczna życia mieszkańców obszaru jest wzajemnie powiązana, bowiem wiele jej poszczególnych elementów wpływa na siebie nawzajem. Przykładem może być chociażby niskie angażowanie się w życie lokalnej wspólnoty osób dotkniętych zjawiskiem ubóstwa. Kluczowe znaczenie ma wskazanie tych oddziaływań oraz znalezienie barier, które w chwili obecnej uniemożliwiają zmiany w pożądanych kierunkach zwiększenia jakości i poziomu życia mieszkańców.

Obszar pod względem wydatków na pomoc społeczną znajduje się w **niekorzystnej sytuacji względem pozostałych obszarów województwa pomorskiego**. W najliczniejszej gminie wchodzącej w skład obszaru, gminie Czersk, kwota wydatków na pomoc społeczną w przeliczeniu na mieszkańca **należy do najwyższych** w województwie i przekracza barierę 800 złotych[25]. W lepszej sytuacji są mieszkańcy gminy Chojnice, Brusy i Konarzyny, natomiast w gminie Lipnica kwota ta wynosi poniżej 600 złotych. Obszar pod względem liczby beneficjentów pomocy społecznej w stosunku do liczby mieszkańców ogółem w całości znajduje się wśród obszarów o **najgorszej sytuacji w kraju**. Sytuację ilustruje mapa zamieszczona poniżej.

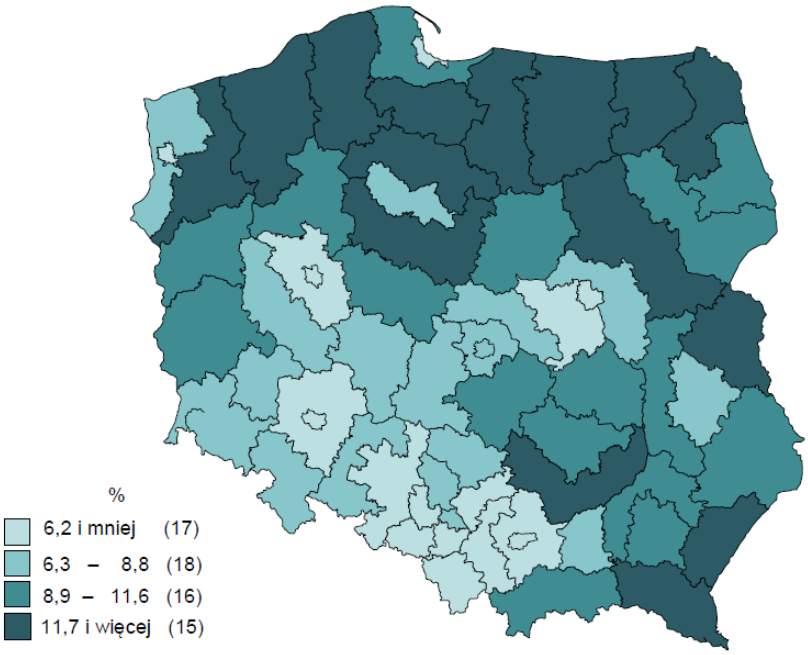

Mapa 2. Udział beneficjentów pomocy społecznej w liczbie mieszkańców ogółem w roku 2013
Źródło: Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej w 2013 r., Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2014.

Biorąc pod uwagę fakt występowania wysokiej stopy bezrobocia, obszar należy do najbardziej zagrożonych w województwie pomorskim. Na skalę problemu ubóstwa i ekonomicznego wykluczenia ludności obszaru nie bez wpływu jest to, że obszar LSR charakteryzuje się także **najniższym w województwie przeciętnym wynagrodzeniem brutto**[26]. Taka sytuacja rodzi szereg powiązań problemowych, które wskazane zostały także przez mieszkańców obszaru w trakcie spotkań związanych z diagnozą i analizą SWOT.

> *Mieszkańcy często podkreślali, że na obszarze panuje wysokie bezrobocie, z drugiej strony pojawiało się wiele zastrzeżeń co do poziomu wynagrodzeń i w związku z tym problemu niechęci części społeczeństwa do podejmowania pracy zarobkowej, mającego alternatywne zabezpieczenie swojej sytuacji w postaci pomocy społecznej.*

Rozwiązanie problemów dotyczących ekonomicznego wykluczenia, bezrobocia oraz wszystkich niekorzystnych następstw panującej sytuacji nie jest kwestią prostą i oczywistą. W tym zakresie trudno wskazać konkretne działania wynikające z realizacji lokalnej strategii rozwoju, które mogłyby okazać się skuteczne. Z pewnością opisane we wcześniejszej części **działania związane z aktywnością gospodarczą mieszkańców** pozwolą na poprawę sytuacji, jednak należy mieć świadomość, że dopiero zmiany na poziomie województwa i kraju mogą być wyraźnie zauważalne. Realne oddziaływanie natomiast może pojawić się w zakresie **aktywizacji mieszkańców**. W związku z tym należy dążyć do włączenia osób

[25] Na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego na dzień 31.12.2013 r.
[26] Analiza relacji funkcjonalno-przestrzennych między ośrodkami miejskimi i ich otoczeniem…, s. 209.

znajdujących się w trudnej sytuacji do przedsięwzięć realizowanych na obszarze wdrażania LSR. Działania, do których pole stworzy realizacja strategii, mogą dotyczyć edukacji w zakresie wzmocnienia ich roli na rynku pracy, podstaw przedsiębiorczych itp. Dzięki takiemu ukierunkowaniu oferty dla tych osób pojawi się możliwość skorelowania działań „miękkich" z działaniami w zakresie rozwoju przedsiębiorczości.

III. 6. Zasoby kapitału społecznego i działalność organizacji pozarządowych

Na obszarze objętym wdrażaniem lokalnej strategii rozwoju działa 161 organizacji zarejestrowanych w sądzie rejestrowym[27]. Stanowi to tylko niewielki procent organizacji zarejestrowanych w województwie pomorskim, w którym na koniec 2014 roku działało 7046 podmiotów[28]. Jeśli aktywność społeczną mierzyć liczbą organizacji pożytku publicznego, sytuacja wygląda równie niekorzystnie – za rok 2013 sprawozdania z działalności o.p.p. złożyło tylko 13 organizacji. Dodatkowo, co podkreślano wielokrotnie podczas spotkań konsultacyjnych, część organizacji nie prowadzi faktycznej działalności. Mając na uwadze te dane, należy przyjąć, że na obszarze objętym LSR budowa społeczeństwa obywatelskiego jest na niezadowalającym poziomie. Dane te potwierdzają analizy sporządzone dla województwa – obszar wdrażania lokalnej strategii rozwoju określony został jako posiadający bariery zarówno w zakresie kapitału społecznego, jak i ludzkiego[29].

Podczas spotkań przeznaczonych dla organizacji pozarządowych, gdzie przeprowadzano identyfikację problemów trzeciego sektora, zgłaszano szereg różnych problemów odnośnie do obszaru oraz wewnętrznych spraw NGO. Przede wszystkim wskazano podstawową barierę w rozwoju społeczeństwa obywatelskiego – niską aktywność społeczną. Działające organizacje opierają swoją aktywność najczęściej na osobie lidera i kilku najbliższych współpracowników, natomiast do różnych inicjatyw nie włączają się mieszkańcy. Ten obszar uznany został za wymagający interwencji w pierwszej kolejności. Kolejne bariery w rozwoju trzeciego sektora zostały zidentyfikowane na poziomie organizacyjnym. Brak współpracy pomiędzy organizacjami oraz brak wsparcia w prowadzeniu organizacji były najczęściej powtarzanymi problemami. Narzędzia możliwe do zastosowania przy wdrażaniu lokalnej strategii rozwoju powinny przyczynić się do zmiany tego stanu.

Proces konsultacji założeń do diagnozy oraz spotkania z mieszkańcami, na których tworzono mapy obszarów problemowych w zakresie spraw społecznych, wskazał **kolejną grupę osób defaworyzowanych**, tym razem jednak nie w aspekcie dostępu do rynku pracy, a w dostępie do szeroko rozumianych usług społecznych (włączając np. wydarzenia kulturalne, ale też dostęp do służby zdrowia – zwłaszcza na obszarach wiejskich). **Grupą tą są osoby starsze, seniorzy**[30]. Na podstawie danych statystycznych można przyjąć założenie, że grupa ta będzie się zwiększała i istnieje ryzyko, że będzie pozbawiona dostępu do wielu dziedzin współczesnego życia. Dlatego ważnym elementem wdrażania LSR powinno być prowadzenie działań mających na celu przeciwdziałanie wykluczeniu tej grupy z dostępu do usług społecznych i wiedzy o procesach zachodzących we współczesnym świecie. Bardzo istotne będzie przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu seniorów, którzy będą musieli w najbliższych latach zmagać się z nowymi wyzwaniami, często wydającymi się prozaicznymi, np. zakupem biletów na środki komunikacji publicznej za pośrednictwem internetu. Z drugiej strony seniorzy jako grupa stanowią duży, niewykorzystany potencjał społeczny. Wiedza i doświadczenie w wielu dziedzinach życia, jego dawniejszych aspektach, choćby tradycji kulinarnych, może być z powodzeniem przekazywana następnym pokoleniom. W świetle badania obszarów problemowych przez mieszkańców i grupę inicjatywną działania prowadzone w tym obszarze mogą przynieść wiele pozytywnych i wielokierunkowych rezultatów.

III. 7. Infrastruktura społeczna

Obszar wdrażania lokalnej strategii rozwoju w zakresie infrastruktury społecznej dokonał dużego postępu. Poprzednie lata, także z pomocą wykorzystania środków w ramach PROW 2007-2013, zaowocowały zaspokojeniem wielu potrzeb w dostępie do świetlic wiejskich, placów zabaw, boisk sportowych oraz miejsc integracji mieszkańców. Tylko w zakresie realizacji LSR na lata 2009-2015 zidentyfikowane zapotrzebowanie na obiekty pełniące funkcje rekreacyjno-sportowe (określone we wskaźnikach produktu w liczbie 34) zostało spełnione w maksymalnym procencie[31]. Niemniej podczas konsultacji założeń do diagnozy i samej diagnozy w trakcie spotkań zgłaszano dalsze braki w zakresie infrastruktury. Biorąc pod uwagę oba powyższe fakty, w latach 2016-2023 realizacja projektów związanych z infrastrukturą społeczną

[27] Dane na podstawie rejestru Krajowego Rejestru Sądowego na dzień 30.06.2015 r.
[28] Wg danych statystycznych portalu NGO.pl, stan na dzień 31.12.2014 r.
[29] Analiza relacji funkcjonalno-przestrzennych między ośrodkami miejskimi…, s. 5.
[30] Zgodnie z „Aktywność społeczna osób starszych w kontekście percepcji Polaków. Diagnoza społeczna 2013" do grupy osób starszych zaliczono osoby w wieku od 60 lat.
[31] Sprawozdanie z realizacji LSR za 2014 rok, Chojnice, Gdańsk 2015.

powinna wystąpić, jednak w ograniczonym zakresie, dodatkowo powinna odnosić się tylko do obszarów, gdzie w dalszym stopniu występują uzasadnione potrzeby związane z tym zagadnieniem lub istnieje ograniczona dostępność komunikacyjna do obiektów zaspokajających potrzeby mieszkańców. W miarę możliwości technicznych powstała infrastruktura powinna również pełnić dodatkowe funkcje, np. związane z obsługą ruchu turystycznego. Przede wszystkim jednak infrastruktura społeczna powinna pobudzać lokalną społeczność do aktywnego jej wykorzystywania, w formie zorganizowanej i przynoszącej wymierne korzyści społeczne. Ten postulat podnoszony był przez mieszkańców podczas spotkań związanych z przygotowaniami diagnozy.

Podsumowując, wzmacnianie i poprawa jakości kapitału ludzkiego poprzez m.in. programy wspierające aktywizację społeczną mieszkańców jest jedną z rekomendacji związanych z poziomem życia płynących dla obszaru nie tylko na podstawie danych uzyskanych w trakcie prac nad LSR, ale także dokumentów opisujących obszar na poziomie województwa[32]. Wzmacnianie i poprawa jakości kapitału ludzkiego poprzez m.in. programy wspierające aktywizację społeczną mieszkańców to rekomendacja dla obszarów o stwierdzonych deficytach w zakresie kapitału ludzkiego i społecznego. Do takich właśnie obszarów należy objęty wdrażaniem LSR.

III. 8. Uwarunkowania przestrzenne i geograficzne

Obszar objęty strategią leży we wschodniej części makroregionu Pojezierza Południowopomorskiego, na styku trzech mezoregionów:

- Borów Tucholskich, w obrębie których leży wschodnia część obszaru,
- Równiny Charzykowskiej, obejmującej środkową i północną część obszaru,
- Pojezierza Krajeńskiego, na którym leży południowo-wschodni kraniec obszaru.

Rzeźba terenu została ukształtowana w okresie zlodowacenia i ma stosunkowo prostą budowę geologiczną złożoną z utworów czwartorzędowych, głównie plejstoceńskich i holoceńskich, o miąższości powyżej 100 m. Na większości obszaru rzędne terenu wahają się od 120 m n.p.m. do 150 m n.p.m., ale są tu również wzgórza przekraczające 200 m (np. Wzgórze Wolności na południowym końcu Jeziora Charzykowskiego sięgające 206 m n.p.m.).

Cechą, która wyróżnia obszar, ale także decyduje o jego spójności, jest **lesistość**. Średnia wartość lesistości gmin wynosi 53%, co sprawia, że teren LGD należy do **najbardziej zalesionych w województwie pomorskim, jak również w Polsce**. Obecność obszarów leśnych od zawsze wpływała na życie mieszkających tu ludzi, którzy z „darów lasu" zaspokajali swoje potrzeby bytowe i zarobkowe. Dane odnośnie do lesistości przedstawiają, w porównaniu do obszaru całego województwa pomorskiego i Polski, poniższa mapa i tabela.

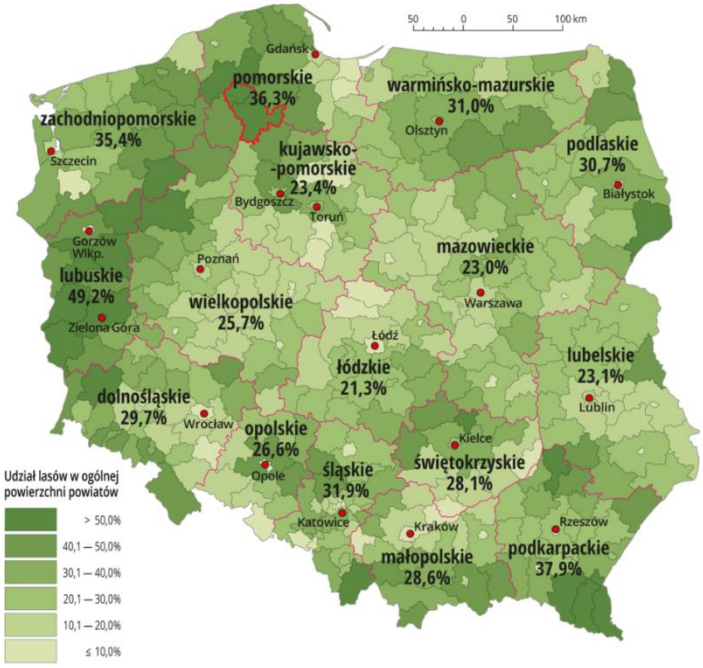

Mapa 3. Udział lasów w ogólnej powierzchni obszarów i województw, z zaznaczonym obszarem LGD
Źródło: opracowanie własne na podstawie https://www.epodreczniki.pl/.

[32] Analiza relacji funkcjonalno-przestrzennych między ośrodkami miejskimi i ich otoczeniem…, s. 14.

Tab. 8. Lesistość (procentowy udział powierzchni gruntów leśnych do pozostałych) w gminach objętych LSR

Brusy	Chojnice	Czersk	Konarzyny	Lipnica	Średnia dla obszaru	Województwo pomorskie
57,8%	38,2%	63,2%	53,1%	53%	**53%**	**36,3%**

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS, stan na 31.12.2013 r.

Główne mezoregiony, obejmujące Bory Tucholskie i Równinę Charzykowską, to obszary równiny **sandrowej** rozcięte dolinami Brdy i jej dopływów. **Sandr** budują piaski o różnej granulacji z domieszką żwiru. Jego powierzchnia jest urozmaicona i zróżnicowana, a szczególnymi akcentami tej rzeźby są rynny polodowcowe, wały wydmowe, pagórki morenowe, zagłębienia bezodpływowe, a także stoki i klify występujące na zboczach wzniesień. Rynny są formami podłużnymi, głęboko wciętymi w sandr, mają na ogół strome zbocza, do 30° nachylenia i wypełnione są jeziorami. Biegną one przeważnie w kierunku północno-południowym i tworzą wąskie doliny, głęboko wcięte w **sandr**, którymi płyną większe lub mniejsze cieki wodne lub wypełniają je jeziora przepływowe. Do najciekawszych form erozyjnych należy dolina **Brdy**, która wcina się w sandr na głębokość 5-10 m, tworząc strome zbocza.

Bogactwem obszaru są liczne jeziora. Najbardziej powszechnym typem jezior są jeziora rynnowe, które występują w postaci ciągów jeziornych poprzedzielanych płyciznami. Mają one długi i wąski kształt, strome brzegi i urozmaiconą rzeźbę dna. Dość częste są także jeziora typu morenowego i wytopiskowego. **Łącznie na obszarze LGD znajduje się 79 jezior o powierzchni ponad 10 ha, w tym 17 jezior zajmujących powierzchnię ponad 100 ha**. Większość jezior zawiera wody w II i III klasie czystości, ale są tu również jeziora posiadające I klasę wód. Wody stanowią jeden z najistotniejszych elementów wpływających na potencjał turystyczny obszaru.

III. 9. Rolnictwo

Rolnictwo na obszarze objętym lokalną strategią rozwoju uwarunkowane jest opisanymi wyżej czynnikami przyrodniczymi, przede wszystkim dużą lesistością. Najlepsze warunki glebowe dla produkcji roślinnej znajdują się w południowej części gminy Chojnice, gdzie dominują gleby III i IV klasy, przy czym odsetek trwałych użytków zielonych wynosi tutaj około 10%[33]. Na obszarze liczba gospodarstw rolnych kształtuje się w sposób następujący.

Tab. 9. Liczba gospodarstw rolnych wg Powszechnego Spisu Rolnego (2010 r.)

Brusy	Chojnice	Czersk	Konarzyny	Lipnica	Razem
926	977	1082	241	742	**3968**

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Nie wszystkie gospodarstwa osiągają jednak dochody z działalności rolniczej. W przypadku obszaru objętego lokalną strategią rozwoju sytuację przedstawia poniższa tabela.

Tab. 10. Liczba gospodarstw rolnych uzyskujących dochód z działalności rolniczej wg Powszechnego Spisu Rolnego (2010 r.)

Brusy	Chojnice	Czersk	Konarzyny	Lipnica	Razem
847	963	923	238	710	**3681**

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Z przedstawionych danych wynika, że 7% gospodarstw osiąga dochody z innych źródeł niż działalność rolnicza. Rolnictwo obszaru charakteryzuje się najmniej korzystnymi warunkami w Pomorskiem. Należy do tych terenów województwa pomorskiego, gdzie występują najsłabsze gleby – bielicowe i pseudobielicowe (płowe), wytworzone ze żwirów, piasków luźnych i słabo gliniastych, które zajmują środkowowschodnią i środkową część województwa w mezoregionach: Bory Tucholskie, Równina Charzykowska oraz pojezierza Kaszubskie i Bytowskie[34]. Gospodarstwa rolne, które funkcjonują w takich warunkach, poszukują dodatkowych źródeł dochodu, stąd szansą dla nich może być rozwój produktów lokalnych i ich sprzedaż.

[33] Dane starostwa powiatowego w Chojnicach, http://powiat.chojnice.pl

[34] Aktualizacja opracowania ekofizjograficznego do planu zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego, red. J. Czochański i J. Lemańczyk, na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego, Gdańsk – Słupsk 2007, s. 66.

III. 10. Podział administracyjny, położenie względem dużych ośrodków i uwarunkowania osadnicze

Cztery gminy: Chojnice, Brusy, Czersk i Konarzyny administracyjnie należą do powiatu chojnickiego, natomiast gmina Lipnica – do powiatu bytowskiego. Od południa obszar graniczy z województwem kujawsko-pomorskim. Środek obszaru jest oddalony o ponad 100 km od Gdańska i około 100 km od Bydgoszczy. Odległość ta jest równoznaczna z oddaleniem obszaru od portu morskiego (Gdańsk, Gdynia) oraz lotnisk (Bydgoszcz, Gdańsk). Odległość od Warszawy wynosi około 370 km. Pięć gmin tworzących obszar LSR jest podzielonych na 96 sołectw, które łącznie obejmują 306 miejscowości, w tym dwa miasta (Czersk i Brusy). Sieć osadnicza jest zatem dość rozproszona, średnio na jedno sołectwo przypadają ponad trzy miejscowości, a w gminie Czersk ten wskaźnik wynosi ponad pięć[35].

III. 11. Uwarunkowania przyrodnicze

Teren objęty strategią posiada bogatą i dość zróżnicowaną roślinność: tereny leśne, obszary zadrzewione, zakrzewione łąki i pastwiska oraz ugory i odłogi, które bardzo często zarastają samosiejkami. Zgodnie z przynależnością przyrodniczo-leśną, lasy te w większości należą do dzielnicy Borów Tucholskich, które zaliczane są do największych kompleksów leśnych w skali Europy i wyróżniają się dużą bioróżnorodnością. **Pomimo wielowiekowej i wielokierunkowej gospodarki człowieka jako środowisko przyrodnicze zachowały fragmenty biocenoz i ekosystemów o charakterze zbliżonym do naturalnego**. Sieć hydrograficzna w powiązaniu z urozmaiconą rzeźbą terenu i specyficznymi warunkami klimatycznymi, duża lesistość i niski stopień zaludnienia przyczyniły się do zachowania w Borach Tucholskich rzadkich gatunków roślin. Wiele z nich zostało opisanych w „Polskiej Czerwonej Księdze Roślin", a są to między innymi lobelia jeziorna, poryblin jeziorny, sasanka wiosenna oraz liczne gatunki porostów. Spośród przedstawicieli fauny najcenniejszymi gatunkami zwierząt, charakterystycznymi dla obszaru LGD, są orzeł bielik, puchacz, rybołów, kania czarna i ruda, bocian czarny, żuraw, gągoł, zimorodek, bóbr i wydra.

Dużą część powierzchni lasów stanowią bardzo ubogie siedliska leśne – bór suchy. Są to głównie drzewostany sosnowe pochodzące z nasadzeń, przeważnie w średnich klasach wieku, z domieszką brzozy, dębu i buka. Lasy te pełnią szczególnie ważne funkcje środowiskowe, chroniąc piaszczyste gleby przed erozją oraz poziom wodonośny przed zanieczyszczeniem ze względu na znaczną przepuszczalność gruntów.

Drugim dominującym typem siedliskowym jest bór świeży i bór mieszany świeży, który tworzą drzewostany sosnowe z domieszką liściastych. Występują one zwykle w otoczeniu akwenów bądź wyspowo wewnątrz borów suchych, które stanowią zalesienia najsłabszych gruntów. Pozostałe typy siedliskowe, a więc bór wilgotny, bór bagienny, bór mieszany wilgotny i ols jesionowy, zajmują niewielki odsetek powierzchni leśnych.

> *Dowodem wysokich walorów przyrodniczych i krajobrazowych obszaru jest mnogość obiektów i obszarów cennych z przyrodniczego punktu widzenia, podlegających różnym formom ochrony. Obejmują one najbardziej wartościowe fragmenty środowiska przyrodniczego, wykazujące dużą bioróżnorodność zasobów.* ***Obszary prawnie chronione stanowią ponad 50% terenu objętego Lokalną Strategią Rozwoju, ustanawiając wskaźnik o najwyższej wartości w województwie pomorskim***[36].

Obszary o szczególnych właściwościach naturalnych lub posiadające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego występujące na obszarze:

- Park Narodowy „Bory Tucholskie", który istnieje od 1 lipca 1996 roku i zajmuje powierzchnię 4613,04 ha. Leży on w granicach administracyjnych gminy Chojnice i Brusy. Park obejmuje najbardziej cenne przyrodniczo fragmenty Borów Tucholskich. Swoje walory krajobrazowe zawdzięcza bogatej sieci hydrograficznej, w której skład wchodzi 21 jezior. Część z nich stanowią bezodpływowe jeziora lobeliowe z krystalicznie czystą wodą i charakterystyczną roślinnością. Na terenie Parku zachowały się reliktowe gatunki glacjalne, np. zimoziół północny i trzciniak prosty.
- Zaborski Park Krajobrazowy – został utworzony na mocy uchwały w roku 1990. Zajmuje on powierzchnię 34 026 ha. Nadrzędnym celem jego utworzenia była ochrona obszaru stanowiącego najlepiej zachowany pod względem przyrodniczym i krajobrazowym fragment Borów Tucholskich, oraz pielęgnowanie lokalnych tradycji, obyczajów, folkloru, rzemiosła artystycznego i użytkowego.
- Chojnicko-Tucholski Obszar Chronionego Krajobrazu „Fragment Borów Tucholskich" ustanowiony w celu ochrony i zachowania dla turystyki unikalnych krajobrazów. Zajmuje powierzchnię 8061 ha.

[35] Dane Urzędów Gmin wchodzących w skład obszaru.
[36] Zob. Strategia Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Pomorskiego, Gdańsk 2009, s. 53.

- Obszary Chronionego Krajobrazu: Fragment Borów Tucholskich, Okolice Jezior Krępsko i Szczytno, Chojnicko-Tucholski, Północny – część zachodnia, Północny – część wschodnia.
- Tucholski Park Krajobrazowy leżący w południowej części obszaru o powierzchni 11 300 ha.
- Rezerwaty przyrody: „Jezioro Nawionek", „Bór Chrobotkowy", „Piecki", „Bagno Stawek", „Jezioro Laska", „Kruszynek", „Dolina Kulawy", „Moczadło", „Ostrów Trzebielski", „Mechowisko Radość", „Jezioro Mętne", „Ustronie", „Cisy nad Czerską Strugą", „Kręgi Kamienne", „Jezioro Małe Łowne".
- Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków Natura 2000 Wielki Sandr Brdy. Na obszarze LGD położony jest Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków Natura 2000 – symbol PLB 220001 – Wielki Sandr Brdy. Leży on w północnej i północno-środkowej części gminy Brusy.
- Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków Bory Tucholskie – symbol PLB220009, obejmuje część gminy Brusy, Chojnice, Lipnica i gminę Czersk.
- Światowy Rezerwat Biosfery UNESCO MaB „Bory Tucholskie" – utworzony w 2010 roku z inicjatywy Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Sandry Brdy, obejmuje obszar objęty LSR z wyłączeniem gminy Lipnica. Nie stanowi formy ochrony przyrody.
- Obszary siedliskowe Natura 2000: Młosino-Lubnia, Mętne, Sandr Brdy, Las Wolność, Czerwona Woda pod Babilonem, Doliny Brdy i Chociny, Ostoja Zapceńska, Ostoja Borzyszkowska, Nowa Brda.
- Na obszarze występują również pomniki przyrody i użytki ekologiczne.

Bogactwo przyrodnicze i krajobrazowe obszaru stanowi najważniejszy zasób obszaru. Jednocześnie, jak wskazują wyniki badań ankietowych i konsultacji z mieszkańcami, stanowi ciągle niewykorzystany potencjał. Jest także zasobem, które w opinii mieszkańców należy chronić i dbać o jego dobry stan – podnoszenie wiedzy społeczności lokalnej w zakresie ochrony środowiska wskazane zostało jako jeden z ważniejszych obszarów interwencji.

III. 12. Rezerwat Biosfery UNESCO MaB Bory Tucholskie

Szczególnym wyznacznikiem wartości przyrodniczej obszaru jest ustanowiony w ramach programu Man and Biosphere (Człowiek i Biosfera) Organizacji Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury (UNESCO) w 2010 roku **Światowy Rezerwat Biosfery Bory Tucholskie**. **Powstanie rezerwatu nastąpiło także dzięki wieloletnim staraniom Lokalnej Grupy Działania Sandry Brdy, która zainicjowała to przedsięwzięcie.** Rezerwat Biosfery Bory Tucholskie to dziesiąty i zarazem największy rezerwat w Polsce. Rezerwaty, których na świecie znajduje się ponad pięćset, stanowią wyznaczone obszary chronione, zawierające cenne zasoby przyrodnicze. Mają one na celu ochronę różnorodności biologicznej oraz umożliwienie lepszej obserwacji zmian ekologicznych w skali całej planety. Rezerwat obejmuje niemal cały obszar objęty LSR.

Istnienie rezerwatu (jednego z dwóch w województwie pomorskim), oznaczonego tak silną marką, jaką jest UNESCO, powoduje, że stanowi on **jeden z najważniejszych i jednocześnie mało wykorzystanych zasobów obszaru**. Stąd działania ukierunkowane na silne powiązanie identyfikacji obszaru z rezerwatem powinno stanowić jedno z ważniejszych zadań podczas wdrażania LSR.

III. 13. Turystyka

Ruch turystyczny występujący na obszarze wdrażania lokalnej strategii rozwoju jest w dużym stopniu spowodowany opisanymi wcześniej uwarunkowaniami przyrodniczymi. Miernikiem popularności obszaru jako destynacji turystycznej jest chociażby liczba udzielonych noclegów – w 2013 roku wynosiła ona 81 937. **Wskaźnik intensywności ruchu turystycznego Schneidera** dla obszaru w 2013 roku wynosił 35,73[37]. Niemniej na przestrzeni ostatnich lat w zakresie liczby udzielonych noclegów nastąpiła rysuje się tendencja spadkowa, co prezentuje poniższy wykres.

[37] Na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS, stan na dzień 31.12.2013 r. Metodologia obliczenia wskaźnika za: A. Szromek, Pomiar funkcji turystycznej obszarów za pomocą wskaźników funkcji turystycznej na przykładzie obszarów państw europejskich, Katowice 2013.

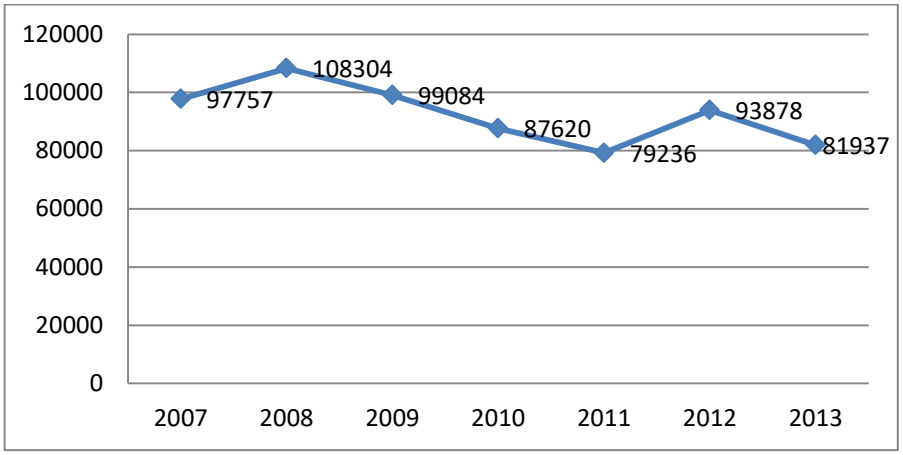

Wykres 3. Liczba udzielonych noclegów na obszarze w latach 2007-2013
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS, stan na 31 grudnia każdego z badanych lat.

Spadek udzielanych turystom noclegów na obszarze może potwierdzać wcześniejsze dane o niewykorzystanym potencjale turystycznym, z pewnością jest kolejnym dowodem na konieczność interwencji w zakresie rozwoju turystycznego obszaru. W kontekście istnienia Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie ważny jest problem, wskazywany przez przedstawicieli sektora gospodarczego (branża turystyczna), publicznego i ekologiczne organizacje pozarządowe – niewystarczające wykorzystanie marki rezerwatu w ofercie turystycznej. Utrzymywanie się takiego stanu jest związane z niedużą świadomością przedstawicieli branży turystycznej, ale i samych mieszkańców odnośnie do korzyści płynących z promowania rezerwatu jako podstawowej atrakcji turystycznej. Ponadto często wskazywanym problemem jest ilość i stan infrastruktury turystycznej zlokalizowanej na obszarze LSR. Sytuacja ta odnosi się zarówno do obiektów ogólnodostępnych – publicznych, jak i bazy noclegowej oraz prywatnej oferty dla turystów. Wiele z działań zrealizowanych w poprzednich latach przyczyniło się do poprawy tej sytuacji, jednak ciągle poziom ten jest niezadowalający. Podobnie wygląda organizacyjny aspekt rozwoju turystycznego w oparciu o walory przyrodnicze obszaru. Mimo tak dużego potencjału w ofercie turystycznej brakuje rozwiązań „pakietowych", zakładających kompleksową obsługę turysty. Aby sytuacja ta uległa zmianie, potrzebne są działania zarówno edukacyjne, jak i instytucjonalne, związane z powstawaniem rozwiązań zintegrowanych w zakresie obsługi ruchu turystycznego. Konieczność stosowania rozwiązań tego typu znajduje również uzasadnienie w dokumentach strategicznych województwa pomorskiego, w których wskazano, że zaniechania dotyczące rozwiązań infrastrukturalnych i organizacyjnych powodują, że ruch turystyczny na obszarach cennych przyrodniczo ma charakter przypadkowy i niekontrolowany, co jest zagrożeniem dla walorów tych obszarów oraz obniża atrakcyjność warstwy edukacyjnej, która stanowi ważny element oferty turystycznej opartej na zasobach przyrodniczych[38].

III. 14. Kluczowe atrakcje turystyczne obszaru

Turyści przybywający na obszarze doceniają jego walory – unikatową przyrodę i dużą liczbę jezior, które są czyste i sprzyjają uprawianiu turystyki wodnej. Jednym z najważniejszych zasobów przyciągających rzesze turystów jest przepływająca przez obszar rzeka Brda. Jest ona zaliczana do najpiękniejszych szlaków wodnych w Polsce, a nawet w opinii uprawiających turystykę kajakową, w Europie[39].

> *W środkowym odcinku Brda płynie początkowo ku wschodowi poprzez ciąg pięknych rynnowych jezior Równiny Charzykowskiej – to początek kompleksu leśnego Borów Tucholskich z Zaborskim Parkiem Krajobrazowym oraz wydzielonym w jego części Parkiem Narodowym Bory Tucholskie. Urozmaicony i kręty bieg rzeki, liczne jeziora i czysta woda są wielkim magnesem przyciągającym turystów, zwłaszcza wodniaków*[40].

[38] Regionalny Program Strategiczny w zakresie atrakcyjności kulturalnej i turystycznej Pomorska Podróż, Gdańsk 2013, s. 7 i nast.
[39] Koncepcja zagospodarowania szlaków wodnych województwa pomorskiego dla turystyki kajakowej, Gdańsk 2013, s. 105.
[40] Tamże.

Rys. 2. Przebieg rzeki Brdy na obszarze objętym wdrażaniem LSR

Źródło: Brdą przez Bory, Zabory i Ziemię Chojnicką, LGD Sandry Brdy, Chojnice 2010.

Rzeka Brda (z dopływem – rzeką Zbrzycą i Wielkim Kanałem Brdy), której najciekawsze dla turysty fragmenty zlokalizowane są właśnie na obszarze wdrażania LSR, jest dominującym potencjałem turystycznym. Jednakże potencjał taki niesie ze sobą również negatywne oddziaływania. Jak wskazują przeprowadzone w ramach tworzenia diagnozy badania, w przypadku użytkowania rzeki przez turystów pojawiają się problemy w postaci degradacji środowiska. Potwierdzają to także badania „zewnętrzne". Fakt występowania na rzece negatywnych efektów masowej turystyki, niewystarczający w stosunku do liczby turystów i natężenia ruchu stan zagospodarowania oraz nadmierna antropopresja zostały wskazane jako problemy i ograniczenia w rozwoju turystyki kajakowej[41].

W ostatnich latach na obszarze objętym lokalną strategią rozwoju stworzony został nowy produkt, mający duże oddziaływanie na ruch turystyczny. Jest to sieć ścieżek rowerowych „Kaszubska Marszruta". Nadmienić należy fakt, że część odcinków tego kompleksu do uprawiania aktywnej turystyki rowerowej **została wybudowana przy udziale środków objętych Lokalną Strategią Rozwoju na lata 2009-2015**. Walory „Kaszubskiej Marszruty" w szybkim tempie zyskały uznanie turystów rowerowych, zdobywając znakomite recenzje m.in. na łamach National Geographic Polska[42]. Ten obiekt turystyczny stanowi zatem nowy potencjał, który będzie w najbliższych latach podstawą do rozwoju oferty turystycznej obszaru.

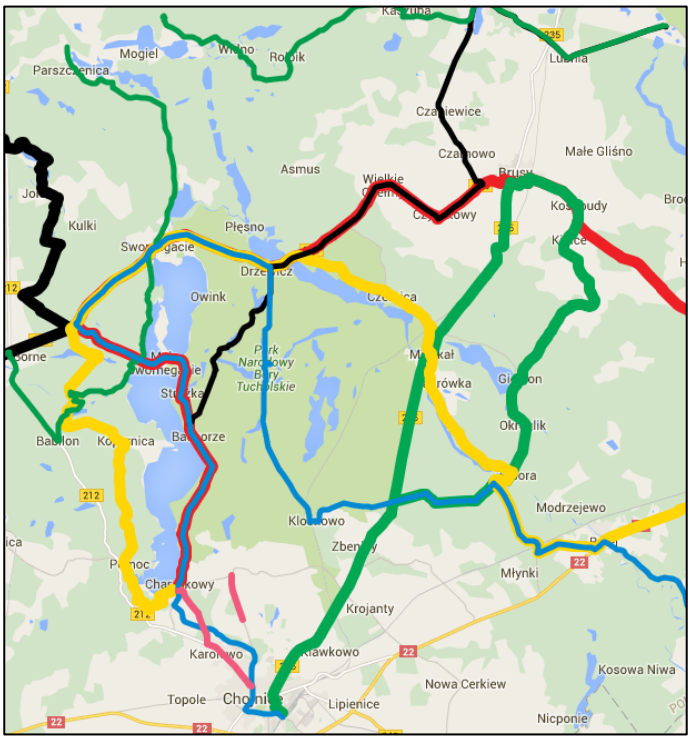

Mapa 4. Ścieżki i szlaki rowerowe w otoczeniu Parku Narodowego „Bory Tucholskie"

Źródło: interaktywna mapa tras rowerowych www.mapa.wrotaborów.pl

[41] Tamże, s. 106 i nast.

[42] S. Nitka, Kaszubska Marszruta. Na rowerze w Bory Tucholskie, National Geographic Polska, 2015.

III. 15. Uwarunkowania kulturowe

Obszar objęty strategią od wieków zamieszkuje w dużym stopniu ludność kaszubska. Wschodnią i środkową część zamieszkuje odłam Kaszubów zwany Zaborakami lub Krëbanami. W części zachodniej przeważają Borowiacy (Boroce) z grupy kaszubskiej i borowicko-tucholskiej, a w części północnej – Gochy. Każda z tych grup wytworzyła bogatą kulturę podtrzymywaną w dalszym ciągu poprzez mowę, literaturę, rękodzieło artystyczne oraz działalność zespołów folklorystycznych.

Spośród innych grup etnicznych Kaszubi wyróżniają się poczuciem tożsamości narodowej oraz kultywowaniem tradycji kulturowych. Liczne tego przejawy znajdujemy na obszarze LGD. Jest nim na przykład istniejące w Brusach **pierwsze w Polsce Kaszubskie Liceum Ogólnokształcące**, działalność tamtejszego Centrum Kultury i Biblioteki im. Jana Karnowskiego oraz słynnego nie tylko w regionie, Kaszubskiego Zespołu Folklorystycznego Krëbane, który jest organizatorem Międzynarodowego Festiwalu Folkloru „Dni Kultury Kaszubskiej". W celu zabezpieczenia przed zniszczeniem i zapomnieniem ostatnich pamiątek i zbiorów kultury materialnej Ziemi Zaborskiej w Brusach Jagliach w maju 2005 roku otwarto Chatę Kaszubską – miejsce spotkań, szkoleń i edukacji ekologicznej. Specyficznym wyznacznikiem kaszubszczyzny obszaru był mieszkaniec gminy Brusy – zmarły w 2013 roku **Józef Chełmowski**. Spuścizna, jaką po sobie zostawił ten słynny na całym świecie rzeźbiarz, malarz i promotor zanikającej na Pomorzu sztuki malowania na szkle, może okazać się jednym z kluczowych dla rozwoju turystycznego elementów. Potencjał ten wykorzystywany jest w stopniu zdecydowanie niewystarczającym.

Cennym elementem dziedzictwa kulturowego są tradycyjne produkty wytwarzane na tym obszarze. Do najbardziej znanych należy haft kaszubski. Pięknie haftowane czepce są symbolem stroju i haftu kaszubskiego. Sztuka haftu, chociaż nie tak powszechna jak dawniej, jest ciągle uprawiana przez mieszkanki obszaru LGD. Kultywowane są także inne kierunki rzemiosła ludowego, jak plecionkarstwo i koszykarstwo, odlewy gipsowe, rzeźba, snycerstwo, malarstwo (w tym malowanie na szkle), a nawet wyrób tradycyjnych narzędzi i ludowych instrumentów muzycznych. Przejawem żywotności dziedzictwa kulturowego są zachowane zwyczaje, obrzędy oraz imprezy, w których wykorzystuje się te elementy miejscowej kultury. Wiele z popularnych wydarzeń, które mają miejsce na obszarze, zostało zainicjowanych i organizowanych przez LGD Sandry Brdy. Należą do nich m.in. Festyn Gocki w Odrach, Maraton Gocki, Kosznajderski Rajd Rowerowy oraz Jarmark Zaborski. Te specyficzne imprezy na stałe wpisały się w kalendarz wydarzeń, a co najważniejsze cieszą się dużą popularnością, także wśród osób przyjeżdżających, aby wziąć w nich udział z innych części województwa i kraju.

Na obszarze LSR zlokalizowana jest jedna z najbardziej specyficznych w województwie pomorskim krain – **Kosznajderia**. Położone na południe od miasta Chojnice ziemie na początku XIV wieku były słabo zaludnione i zniszczone w wyniku działań wojennych. Aby ożywić gospodarkę wiejską, Krzyżacy zarządzający tymi terenami zaczęli sprowadzać niemieckich osadników wyznania rzymskokatolickiego – głównie z okolic Osnabrück nad rzeką Hase w Dolnej Saksonii. Z biegiem lat, zwłaszcza po przyłączeniu tej części Pomorza ponownie do Korony polskiej (od drugiej połowy XV w.), spora część ludności asymilowała się z Polakami, przyjmując ich język i obyczaje. Obie społeczności łączyła jedna rzecz – wspólna wiara – Kosznajdrzy do końca (także w czasach zaborów, gdy na Pomorze przybywała niemiecka ludność protestancka) zostali katolikami.

Żniwiarze Koszniewskiego

Jak wyjaśnia Jerzy Bitner, etymologia słowa „Kosznajderia" (niem. Die Koschneiderei) może wywodzić się od nazwiska Koszniewski – urzędnika starostwa tucholskiego, któremu od roku 1484 podlegały te ziemie. Zgodnie z inną tezą, polscy sąsiedzi Niemców postrzegali ich głównie jako kosiarzy, czyli żniwiarzy – ludzi całkowicie oddanych pracy na roli. Ziarna przewozili w koszach, stąd kolejna możliwość zapożyczenia nazwy. Dlatego miała do nich przylgnąć nazwa Kosznajdrzy. Mogło być też tak, że Kosznajdrami nazwali ich sami Niemcy, ale ci, którzy posługiwali się językiem średnio- i górnoniemieckim. Dla nich przybysze z Dolnej Saksonii i Westfalii mówili mało zrozumiale. Słowo „kouzen" oznaczało „paplać", czyli paplać[43].

[43] M. Weckwerth, Odkrywanie Kosznajderii, Gazeta Pomorska, listopad 2009.

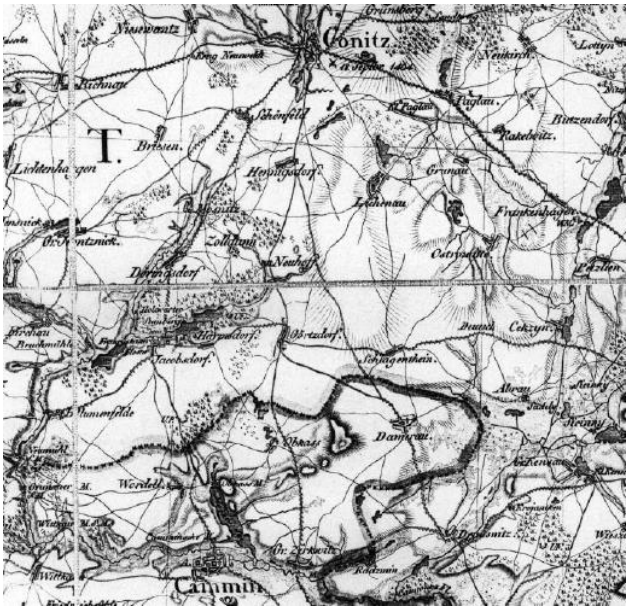

Rys. 3. Mapa Kosznajderii na mapie topograficznej z początku XIX wieku
Źródło: Kosznajderia, red. J. Szwankowski, LGD Sandry Brdy, Chojnice 2014, s. 15.

Do dnia dzisiejszego, na obszarze wdrażania LSR wiele osób nosi nazwiska typowe dla tej społeczności. Do najbardziej rozpowszechnionych nazwisk we wsiach kosznajderskich należały: Behnke, Behrendt, Gatz, Giersch, Musolf, Nelke, Pankau, Rink, Schmelter, Schreiber, Schulz, Schwemin, Theus, Weilandt[44]. W okresie wdrażania LSR na lata 2009-2015 Lokalna Grupa Działania podejmowała szereg inicjatyw na rzecz kultywowania pamięci o tej społeczności i krainie. Działalność wydawnicza realizowana przez LGD, w tym publikacja pierwszej monografii Kosznajderii, sprawiła, że temat Kosznajderii stał się popularny nie tylko na obszarze, ale także w kraju i za granicą. Kosznajderia, jako obszar geograficzny i kulturowy, jest także ważnym, ciągle niewykorzystanym potencjałem.

III. 16. Dziedzictwo kulturowe, zabytki

W kontekście wykorzystania potencjału dziedzictwa kulturowego i zlokalizowanych na obszarze zabytków architektury i przyrody występuje tu duża liczba cennych obiektów, jednak nie jest to element decydujący o atrakcyjności turystycznej. Stanowi natomiast doskonałe uzupełnienie oferty, wzbogacając ją i przy odpowiednim ukierunkowaniu może również przyczynić się do zwiększenia potencjału rozwojowego obszaru.

Do najcenniejszych obiektów zabytkowych zachowanych na obszarze LGD należą:

- Rezerwat „Kręgi Kamienne" koło miejscowości Odry i zachowane ślady kultury gockiej (największe w Polsce dawne cmentarzysko Gotów).
- Kościoły: w Ciechocinie (XVIII w.), Ogorzelinach (XVI w.), Sławęcinie (XVI w.), Konarzynach, Borzyszkowach i Brzeźnie Szlacheckim (wszystkie z początku XVIII w.), kościół w Leśnie, kościół w Brusach i kościół w Kosobudach. Kościoły drewniane, wykonane przez miejscowych cieśli, stanowią perłę architektury budownictwa ludowego na Kaszubach. Większości kościołów towarzyszą parafialne cmentarze, także objęte ochroną.
- Grodziska i stanowiska archeologiczne: Charzykowy (tzw. Góra Zamkowa, Wolność), Ostrowite, kręgi kamienne w Leśnie, Nierostowo, Żychce, Konarzyny, Ciecholewy.
- Zespoły dworsko-parkowe: Zbeniny (XVII w.), Nieżychowice (XVII w.), Wielkie Chełmy, Leśno i Żabno, oraz wiele obiektów z XIX wieku w większości otoczonych przez zabudowania gospodarcze i folwarczne. Niestety, w wielu przypadkach stan kompleksów dworsko-parkowych jest zły z powodu braku remontów przez ostatnie 50 lat.
- Budynki przemysłowe, głównie z XIX wieku: Chociński Młyn (młyn wodny), Krojanty (neogotycki budynek gospodarczy), Hamer Młyn (młyn i tartak), Osusznica (młyn), Kaszuba (młyn wodny), Czernica (młyn wodny).
- Akwedukt we wsi Fojutowo będący skrzyżowaniem dwóch cieków wodnych: Czerskiej Strugi i Wielkiego Kanału Brdy.
- Liczne budynki mieszkalne i gospodarskie z XIX i XX wieku.

[44] Kosznajderia, red. J. Szwankowski, LGD Sandry Brdy, Chojnice 2014, s. 18.

III. 17. Specyfika i spójność obszaru

Głównym elementem świadczącym o specyfice obszaru są jego uwarunkowania przyrodnicze, co potwierdzają fakty opisane w niniejszym rozdziale. Warto przypomnieć, że ogromna część obszaru LGD to tereny chronione, posiadające unikatową faunę i florę. Istotnym atutem terenu jest także Park Narodowy „Bory Tucholskie". Las stanowił od zawsze ważny element życia lokalnej społeczności, żywiąc ją i przynosząc dochód, także ze względu na słabość tutejszych ziem.

Wspólna dla obszaru jest również kultura i wzajemne powiązania. Ludność zamieszkująca obszar ma wspólne korzenie. Przed wojną wszystkie gminy obszaru LGD tworzyły powiat chojnicki należący do ziem Rzeczpospolitej.

Obszar wdrażania LSR charakteryzują także podobne uwarunkowania demograficzne i społeczne. Problemy opisane w diagnozie dotyczą każdej z gmin, bez większych różnic. W dziedzinie gospodarczej obszar również posiada podobne uwarunkowania – rozwija się głównie dzięki miejscowym, małym firmom.

III. 18. Podsumowanie

Diagnoza stanowi opis obszaru i ludności, na podstawie którego możemy wywnioskować obszary problemowe i zagrożenia, ale również obszary potencjalnych możliwości rozwoju obszaru, w ramach których interwencja ma przynieść pożądane rezultaty. Poniżej znajduje syntetyczne zestawienie najważniejszych opisów zawartych w diagnozie:

Podstawowe zdefiniowane problemy:

- wysokie bezrobocie wśród osób do 34. roku życia,
- wykluczenie ekonomiczne bezrobotnych mieszkańców obszarów wiejskich,
- niska aktywność gospodarcza mieszkańców,
- obszary niewykorzystanych potencjałów (turystyka, przyroda),
- ponadprzeciętna liczba osób korzystających z pomocy społecznej,
- najniższe w województwie wynagrodzenia,
- niski stan rozwoju kapitału społecznego.

Problemy, które potencjalnie będą oddziaływały na obszar w latach wdrażania LSR:

- następstwa trendów demograficznych,
- niekorzystne zmiany w przypadku degradacji środowiska.

Zidentyfikowany potencjał rozwojowy:

- turystyka oparta na walorach przyrodniczych, markach turystycznych i kluczowych produktach turystycznych,
- rozwój gospodarczy oparty na endogenicznych zasobach firm,
- rozwój gospodarczy oparty na lokalnych zasobach w turystyce i zidentyfikowanych branżach kluczowych, w tym przetwórstwo runa leśnego,
- korzystne uwarunkowania do rozwoju odnawialnych źródeł energii,
- uznane marki turystyczne – Rezerwat Biosfery Bory Tucholskie, rzeka Brda i pozostałe kluczowe zasoby,
- dziedzictwo obszaru,
- poprawiające się stosunki i więzi społeczne.

III. 19. Wyniki konsultacji społecznych

Diagnoza, jako część lokalnej strategii rozwoju, stanowiła element, który podlegał nie tylko konsultacjom ze społecznością lokalną podczas spotkań oraz innych zastosowanych metod partycypacji, ale także był także przez mieszkańców współtworzony. Mieszkańcy wnieśli wiele cennych wskazówek podczas opracowywania diagnozy

Spotkania poświęcone diagnozie odbywały się od czerwca 2015 roku. Oprócz spotkań wynikających z realizacji działania 19.1 zorganizowane zostały odrębne spotkania z przedstawicielami poszczególnych sektorów, aby dokładniej określić bariery, problemy i wskazać potencjały obszaru z punktu widzenia poszczególnych grup. Wiele osób aktywnie włączyło się w proces tworzenia LSR, uczestnicząc w licznych spotkaniach i włączając się w konsultacje dokumentu. Szczegółowy wykaz spotkań znajduje się w rozdziale II LSR.

Rozdział IV. Analiza SWOT

Wprowadzenie

Analiza SWOT, przedstawiona w niniejszym rozdziale, stanowi jedną z najpopularniejszych technik porządkowania informacji. Jest też ważnym etapem planowania strategicznego. Technika analityczna SWOT polega na posegregowaniu posiadanych informacji o danej sprawie na cztery grupy (cztery kategorie czynników strategicznych):

- **S** (Strengths) – mocne strony: wszystko to, co stanowi atut, przewagę, zaletę analizowanego obiektu,
- **W** (Weaknesses) – słabe strony: wszystko to, co stanowi słabość, barierę, wadę analizowanego obiektu,
- **O** (Opportunities) – szanse: wszystko to, co stwarza dla analizowanego obiektu szansę korzystnej zmiany,
- **T** (Threats) – zagrożenia: wszystko to, co stwarza dla analizowanego obiektu niebezpieczeństwo zmiany niekorzystnej.

Wnioski z konsultacji społecznych

Podczas opracowywania analizy SWOT dla obszaru wdrażania lokalnej strategii rozwoju dla obszaru Lokalnej Grupy Działania Sandry Brdy **duży nacisk został położony na jej uspołecznienie**. Stąd przedstawiona poniżej analiza stanowi podsumowanie spotkań z mieszkańcami, podczas których każdy z sektorów opracowywał własną analizę. Na jej kształt wpłynęły również uwagi do diagnozy wniesione przez lokalną społeczność podczas spotkań poświęconych tylko tej tematyce. Uwagi zostały wniesione do każdego z obszarów, natomiast uwagi wniesione o zakresie braku wsparcia dla organizacji pozarządowych (SS7) wprowadzono do treści analizy SWOT w kształcie zaproponowanym przez uczestników spotkań.

WYNIKI ANALIZY SWOT

MOCNE STRONY	ODNIESIENIE DO DIAGNOZY	SŁABE STRONY	ODNIESIENIE DO DIAGNOZY
• MS1. Wysokie walory przyrodnicze i krajobrazowe	III. 11. Uwarunkowania przyrodnicze	• SS1. Wysokie w stosunku do średniej wojewódzkiej i krajowej bezrobocie	III. 3. Bezrobocie i rynek pracy III. 5. Ubóstwo i wykluczenie społeczne
• MS2. Rezerwat Biosfery Bory Tucholskie, UNESCO jako rozpoznawalna na całym świecie marka	III. 12. Rezerwat Biosfery UNESCO MaB Bory Tucholskie		
• MS3. Jeziora i lasy – doskonałe uwarunkowania do rozwoju turystyki aktywnej i wodnej	III. 11. Uwarunkowania przyrodnicze III. 8. Uwarunkowania przestrzenne i geograficzne III. 13. Turystyka		
• MS4. Rozpoznawalne produkty turystyczne – rzeka Brda i system ścieżek rowerowych „Kaszubska Marszruta”	III. 14. Kluczowe atrakcje turystyczne obszaru	• SS2. Wysokie bezrobocie wśród grup defaworyzowanych w dostępie do rynku pracy	III. 3. Bezrobocie i rynek pracy II. 5. Ubóstwo i wykluczenie społeczne
• MS5. Dobre warunki do rozwoju przyszłościowych form turystyki – w ramach „srebrnej gospodarki”	III. 4. Gospodarka i przedsiębiorczość	• SS3. Niekorzystna sytuacja ekonomiczna mieszkańców terenów wiejskich	III. 5. Ubóstwo i wykluczenie społeczne

• MS6. Bogactwo kulturowe, w tym unikatowe zasoby (Kosznajderia, Józef Chełmowski)	III. 15. Uwarunkowania kulturowe	• SS4. Niska aktywność gospodarcza mieszkańców	III. 4. Gospodarka i przedsiębiorczość
• MS7. Korzystne warunki do rozwoju energetyki odnawialnej	III. 4. Gospodarka i przedsiębiorczość	• SS5. Niewykorzystany w pełni potencjał turystyczny obszaru i niewspółmierna do potencjału infrastruktura	III. 4. Gospodarka i przedsiębiorczość
• MS8. Korzystne warunki do rozwoju przetwórstwa, w tym przetwórstwa runa leśnego, produktów lokalnych	III. 4. Gospodarka i przedsiębiorczość III. 9. Rolnictwo		
		• SS6. Niski stopień budowy społeczeństwa obywatelskiego	III. 6. Zasoby kapitału społecznego i działalność organizacji pozarządowych
		• SS7. Niewystarczająca profesjonalizacja sektora organizacji pozarządowych	III. 6. Zasoby kapitału społecznego i działalność organizacji pozarządowych
		• SS8. Niska aktywność społeczna i brak bodźców do jej pobudzania	III. 6. Zasoby kapitału społecznego i działalność organizacji pozarządowych
		• SS9. Niewystarczająca ilość infrastruktury społecznej oraz jej niedostateczne wykorzystanie w zakresie pobudzania aktywności	III. 7. Infrastruktura społeczna
SZANSE	**ODNIESIENIE DO DIAGNOZY**	**ZAGROŻENIA**	**ODNIESIENIE DO DIAGNOZY**
• S1. Odległość od dużych ośrodków miejskich powodująca dalszy rozwój ekonomiczny oparty na endogenicznych zasobach	III. 4. Gospodarka i przedsiębiorczość	• Z1. Niekorzystne zmiany demograficzne związane ze starzeniem się społeczeństwa	III. 2. Charakterystyka demograficzna obszaru
• S2. Pozytywne trendy warunkujące rozwój branż o najsilniejszym potencjale dla obszaru	III. 4. Gospodarka i przedsiębiorczość	• Z2. Niekorzystne zmiany demograficzne związane z wchodzeniem młodych osób w wiek produkcyjny	III. 2. Charakterystyka demograficzna obszaru III. 3. Bezrobocie i rynek pracy
• S3. Systemowe rozwiązania w zakresie rozwoju turystyki kajakowej (projekt rozwoju turystyki	III. 13. Turystyka	• Z3. Marginalizacja obszaru ze względu na jego peryferyjne położenie	III. 4. Gospodarka i przedsiębiorczość III. 10. Podział administracyjny, położenie

kajakowej Samorządu Województwa)			względem dużych ośrodków i uwarunkowania osadnicze
• S4. Rozwój energetyki odnawialnej	III. 4. Gospodarka i przedsiębiorczość III. 11. Uwarunkowania przyrodnicze (w kontekście potrzeby ochrony zasobów przyrodniczych)	• Z4. Postępujące ubóstwo i wykluczenie społeczne mieszkańców	III. 5. Ubóstwo i wykluczenie społeczne
• S5. Dostęp do możliwości finansowania inicjatyw gospodarczych i społecznych	Wykorzystanie potencjałów i ograniczanie barier („Gospodarka i przedsiębiorczość", „Zasoby kapitału")	• Z5. Negatywne następstwa zmian klimatycznych wpływających na najcenniejsze zasoby przyrodnicze obszaru	III. 11. Uwarunkowania przyrodnicze
• S6. Możliwości realizacji kompleksowych projektów nastawionych na promocję obszaru i rozwój turystyki w kontekście dostępnych środków i woli współpracy podmiotów branży turystycznej	III. 4. Gospodarka i przedsiębiorczość III. 13. Turystyka	• Z6. Degradacja środowiska naturalnego w wyniku działalności człowieka i nadmiernej antropopresji	III. 11. Uwarunkowania przyrodnicze III. 13. Turystyka
• S7. Rozwój gospodarki oparty na innowacyjności	III. 4. Gospodarka i przedsiębiorczość	• Z7. Alienacja społeczności lokalnej, zanikanie więzi społecznych i marginalizacja znaczenia społecznych aspektów życia wspólnoty	III. 6. Zasoby kapitału społecznego i działalność organizacji pozarządowych

Tabelaryczna matryca logiczna powiązań pomiędzy diagnozą, analizą SWOT oraz celami i wskaźnikami została przedstawiona w następnym rozdziale.

Rozdział V. Cele i wskaźniki

Efekt osiągnięcia celów określonych w lokalnej strategii rozwoju stanowi obraz przyszłego, pożądanego stanu, który ma zostać osiągnięty w wyniku jej wdrażania. Pod względem metodologii działania przy całym procesie formułowania celów LSR zrealizowano następujące działania:

- Etap I – identyfikacja problemów obszaru i potrzeb mieszkańców.
- Etap II – analiza zebranego materiału, opracowanie wniosków, porównanie z diagnozą i analizą SWOT.
- Etap III – uzupełnienie diagnozy i analizy SWOT oraz ponowne konsultacje.
- Etap IV – określenie ostatecznych celów.

Przy konstruowaniu celów zastosowano zasadę spełniania kryteriów **SMART**, tj. na każdym etapie formułowania celów uwzględniano ich specyfikę w odniesieniu do diagnozy (problemów i wyzwań), mierzalność, adekwatność do posiadanych środków (cele odpowiednio ambitne), możliwość ich realizacji oraz perspektywę czasową.

Wnioski z konsultacji społecznych

W zakresie celów i wskaźników uwagi zostały wniesione głównie przez uczestników spotkań. Odnosiły się do określenia celów związanych z działalnością organizacji pozarządowych i barierami w rozwoju sektora NGO. W wyniku uwzględnienia konsultacji został opracowany cel dotyczący wsparcia organizacji.

Opis celów i przedsięwzięć w powiązaniu z diagnozą

Cele ogólne – poziom oddziaływania

Na poziomie oddziaływania określone zostały cele, które odpowiadają na główne zidentyfikowane w diagnozie i analizie SWOT bariery, ale też potencjały obszaru.

Pierwszy cel ogólny skupia się na sferze gospodarczej i uwarunkowaniach obszaru. Realizuje on główne założenie działalności LGD Sandry Brdy – **zrównoważony rozwój** obszaru, gdzie działalność człowieka ma zawsze na uwadze poszanowanie środowiska. Jest to **misja LGD**. Te elementy wzajemnie korespondują ze względu na pożądane kierunki rozwoju obszaru, w oparciu o opisane w diagnozie potencjały. W związku z powyższym cel ogólny 1 określony został jako **„Zrównoważony rozwój obszaru wdrażania LSR w oparciu o lokalny potencjał”**. Ponieważ cel odpowiada na problemy/wyzwania dwóch płaszczyzn uwarunkowań obszaru, do pomiaru jego realizacji zastosowano dwa wskaźniki, które pozwolą na zweryfikowanie dokonanych zmian. Pierwszy wskaźnik to wzrost aktywności gospodarczej mieszkańców liczony liczbą zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 10 000 mieszkańców, drugi wskaźnik to wzrost liczby turystów na obszarze, mierzony liczbą udzielonych noclegów. Wskaźnik mówiący o aktywności gospodarczej należy traktować w wymiarze nieodnoszącym się wprost do jego wartości, także w szerszej perspektywie, tj. aktywności mieszkańców na rynku pracy. Zwiększenie liczby miejsc pracy jest bowiem oczekiwanym efektem rozwoju firm, którym udzielono wsparcia. W tym przypadku zastosowanie odrębnego wskaźnika, dla oddziaływania związanego z utworzonymi miejscami pracy, obarczone byłoby zbyt dużym wpływem czynników zewnętrznych, niezależnych od lokalnej strategii rozwoju. Oba wskaźniki są mierzalne na podstawie wiarygodnych i ogólnodostępnych źródeł Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego. Pomiar początkowy wskaźnika ustalony został na dzień 31 grudnia 2013 roku, podobnie jak dla większości danych w części diagnostycznej strategii. Data końcowego pomiaru ustalona została na koniec ostatniego roku wdrażania LSR.

Jako drugi cel ogólny, mający przynieść pożądane stany w drugim zidentyfikowanym obszarze problemowym, określono **„Poprawę jakości życia, więzi społecznych i budowę społeczeństwa obywatelskiego na obszarze LSR”**. Cel ten odnosi się do zidentyfikowanych problemów związanych ze sferą społeczną. Udział w konstrukcji tego celu w znaczącym stopniu miała **lokalna społeczność**, która w obszarze działalności organizacji pozarządowych, budowania relacji i aktywności lokalnej wspólnoty znajdowała rozwiązania dla wielu problemów zidentyfikowanych na obszarze wdrażania LSR. Wskaźnik pomiaru osiągania tego celu określony został jako wzrost aktywności społecznej mieszkańców liczony liczbą zarejestrowanych w KRS podmiotów posiadających status organizacji pożytku publicznego. Wskaźnik ten obrazuje stan, w którym organizacje zarejestrowane jako o.p.p. stanowią najwyższą jakościowo formę zrzeszania społeczności we wspólnym interesie, polegającym na dążeniu do pożądanych efektów poprzez rozwiązywanie najistotniejszych problemów. Większa liczba tego typu organizacji oznacza wyższą świadomość społeczności oraz profesjonalizm organizacji pozarządowych. Dane do pomiaru wskaźnika uzyskane zostały z ogólnodostępnej bazy podmiotów prowadzonej przez Ministerstwo Pracy i Polityki

Społecznej. Okres początkowy i końcowy pomiaru ustalony został, podobnie jak w przypadku dwóch pierwszych wskaźników, na ostatni dzień roku 2013 i 2023.

Cele szczegółowe – poziom rezultatów

Na poziomie pożądanych rezultatów wdrażania lokalnej strategii rozwoju określone zostały cele szczegółowe mające spowodować realizację celów ogólnych. Każdy cel ogólny ma zostać osiągnięty poprzez osiągnięcie trzech celów szczegółowych. Dla celu ogólnego 1 są to następujące cele szczegółowe:

- 1.1 – Wzrost aktywności gospodarczej i zatrudnienia wśród mieszkańców obszaru, w tym osób z grup defaworyzowanych.
- 1.2 – Zwiększenie atrakcyjności obszaru poprzez wykorzystanie lokalnych zasobów i potencjałów.
- 1.3 – Utrzymanie wysokich walorów przyrodniczych obszaru i ochrona środowiska.

Cel szczegółowy 1.1. „Wzrost aktywności gospodarczej i zatrudnienia wśród mieszkańców obszaru, w tym osób z grup defaworyzowanych" odnosi się bezpośrednio do zidentyfikowanych i opisanych w diagnozie problemów związanych z niską aktywnością gospodarczą i bezrobociem występującym na obszarze. Dotyczyć ma on w dużym stopniu zidentyfikowanych grup defaworyzowanych w dostępie do rynku pracy – zarówno poprzez wspieranie osób dążących do założenia własnej działalności gospodarczej, jak i promowanie zatrudniania osób z tych grup. Jednocześnie przy osiąganiu tego celu mają zostać wykorzystane zasoby obszaru i jego potencjał. W przypadku celu 1.1 występuje **powiązanie z celem przekrojowym PROW 2014-2020, tj. wspieraniem innowacyjności**. W ramach celu oczekuje się realizacji operacji innowacyjnych, co ma odzwierciedlenie w odpowiedniej konstrukcji kryteriów wyboru. Środki przeznaczone na realizację celu przyczynią się do zwiększenia aktywności gospodarczej i zatrudnienia mieszkańców, ale również do rozwoju obszaru w oparciu o działalność gospodarczą w ramach zidentyfikowanych branż kluczowych dla obszaru. Konsekwencją wagi realizacji tego celu w odniesieniu do pozostałych określonych w strategii jest stosunkowo wysoka kwota środków jemu przypisana.

Cel szczegółowy 1.2. „Zwiększenie atrakcyjności obszaru poprzez wykorzystanie lokalnych zasobów i potencjałów" częściowo koresponduje z celem 1.1, zwłaszcza w zakresie wykorzystania lokalnego potencjału. Jednak w przypadku tego celu jego realizacja odbędzie się głównie z udziałem sektorów innych niż gospodarczy. Działania przewidziane do realizacji tego celu skupiać się będą na poprawie infrastruktury turystycznej, zwiększaniu atrakcyjności obszaru, ale także na wsparciu branży turystycznej od strony merytorycznej. W ramach celu realizowane mają być również działania promocyjne, które w połączeniu z pozostałymi wpłyną na określone w nazwie celu zwiększenie atrakcyjności obszaru.

Cel szczegółowy 1.3. „Utrzymanie wysokich walorów przyrodniczych obszaru i ochrona środowiska" odpowiada na wyzwania i potencjały zidentyfikowane w sferze dziedzictwa przyrodniczego – największego zasobu obszaru wdrażania lokalnej strategii rozwoju. Cel będzie osiągany przy udziale wszystkich sektorów. Jego założeniem jest uwrażliwienie lokalnej społeczności na zagadnienia związane ze zrównoważonym ekorozwojem oraz promowanie odnawialnych źródeł energii. Cel jest **bezpośrednio związany z realizacją dwóch kolejnych celów PROW 2014-2020, tj. ochroną środowiska i przeciwdziałania zmianom klimatycznym**.

Cel szczegółowy 2.1. „Wzmocnienie sektora organizacji pozarządowych" **został sformułowany w całości przy udziale mieszkańców obszaru**. Ponieważ w tym zakresie nie zostały przeprowadzone szczegółowe badania i brak jest danych źródłowych, przy identyfikacji wyzwań stojących przy realizacji tego celu kluczowe znaczenie miały wnioski z przeprowadzonych konsultacji społecznych. Cel ma przyczynić się do profesjonalizacji organizacji pozarządowych i zwiększenia liczby osób angażujących się w ich działalność, co w diagnozie LSR zostało określone jako główny stan pożądany w sferze społecznej. Oczekuje się, że realizacja celu **przyniesie szereg korzyści, także w oddziaływaniu długookresowym**.

Cel szczegółowy 2.2. „Aktywizacja lokalnej społeczności w zakresie działalności na rzecz zmiany najbliższego otoczenia", podobnie jak cel 2.1, odnosi się do zwiększenia zaangażowania mieszkańców obszaru w działalności na rzecz lokalnej wspólnoty, jednak skupia się na odrębnych aspektach. Przede wszystkim oczekuje się, że poprzez działania bezpośrednio adresowane do mieszkańców, niekoniecznie dotyczące sfer obywatelskich dokonane zostaną pozytywne zmiany w zakresie zwiększenia wspomnianego zaangażowania. Mieszkańcy, którzy zostaną włączeni w realizację różnych inicjatyw, mają nauczyć się współpracy na rzecz zmiany swojego otoczenia w pożądanych kierunkach. Dodatkowo cel ma oddziaływać na poprawę relacji i budowę zaufania wśród mieszkańców, w tym zakresie bowiem podczas prac nad diagnozą i analizą SWOT wnosili szereg uwag. Cel **będzie także realizowany przy udziale trzeciej zidentyfikowanej grupy defaworyzowanej** – osób starszych, seniorów, których problemy związane z dostępem do usług i działań społecznych opisane zostały w diagnozie. Ponadto, ze względu na specyficzne uwarunkowania realizacji celu, które często będą wymagały pracy w mniejszych społecznościach, głównymi narzędziami przy osiąganiu rezultatów będą działania aktywizujące i konkursy grantowe.

Cel szczegółowy 2.3. „Poprawa stanu i wykorzystanie infrastruktury społecznej" odnosi się do zmian w sferze „technicznej". Realizacja celu ma pozwolić na zaspokojenie zidentyfikowanych i opisanych w diagnozie potrzeb odnośnie do infrastruktury społecznej. Działania te mają mieć wymiar uzupełniający do zrealizowanych w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju na lata 2009-2015, w miejscach gdzie występują potrzeby w tym zakresie, tj. **mniejszych miejscowościach, liczących do 5 tys. mieszkańców**. Dodatkowo w ramach osiągania celu oczekuje się realizacji inicjatyw wykorzystujących infrastrukturę społeczną, jako projektów komplementarnych.

Opis założonych przedsięwzięć wraz z uzasadnieniem

1.1.1. Aktywność gospodarcza mieszkańców

Przedsięwzięcie realizuje cel szczegółowy 1.1 poprzez wspieranie zakładania działalności gospodarczej. Grupa docelowa przedsięwzięcia to osoby fizyczne planujące rozpocząć prowadzenie działalności gospodarczej, w tym spośród grup defaworyzowanych. W przedsięwzięciu planuje się również działania aktywizujące LGD. Podstawowym oczekiwanym produktem operacji będzie liczba nowopowstałych firm. W przypadku przedsięwzięcia zastosowanie trybu konkursowego oraz działań aktywizujących jako sposobu realizacji znajduje uzasadnienie w charakterze planowanych do realizacji operacji (podejmowanie działalności gospodarczej). Działania związane z aktywizacją mają spopularyzować informacje o planowanych naborach.

1.1.2. Wzrost zatrudnienia w oparciu o kluczowe branże i innowacyjne rozwiązania w biznesie

Przedsięwzięcie realizuje cel szczegółowy 1.1 poprzez wspieranie podmiotów gospodarczych działających w branżach zidentyfikowanych w diagnozie jako kluczowe dla rozwoju obszaru, w tym głównie w turystyce (osobny wskaźnik). Wsparcie to nierozerwalnie będzie wiązało się z koniecznością tworzenia nowych miejsc pracy, głównie wśród osób z grup defaworyzowanych, co jest odzwierciedlone w kryteriach wyboru operacji. Preferowane będą operacje innowacyjne. Oczekuje się, iż operacje w ramach przedsięwzięcia będą realizowane również przez spółdzielnie socjalne. Przedsięwzięcie będzie realizowane w trybie konkursowym, co uzasadnia charakter możliwych do wyboru operacji.

1.2.1. Rozwój niekomercyjnej infrastruktury turystycznej

Przedsięwzięcie realizuje cel szczegółowy 1.2 poprzez wspieranie realizacji operacji polegających na rozwoju infrastruktury turystycznej oraz obiektów dziedzictwa lokalnego wpływających na zwiększenie ruchu turystycznego. Przedsięwzięcie realizowane będzie z udziałem sektora publicznego, pozostałych osób prawnych oraz LGD. Wybór operacji w ramach przedsięwzięcia będzie odbywał się w trybie konkursowym i w ramach projektu współpracy w zakresie oznakowania szlaków turystycznych (realizowany z LGD Ziemia Człuchowska i LGD Partnerstwo Dorzecze Słupi). Taki sposób realizacji przedsięwzięcia będzie odpowiadał zamierzeniom co do osiąganych produktów w ramach realizowanych operacji.

1.2.2. Rezerwat Biosfery Bory Tucholskie i kluczowe przyrodnicze zasoby obszaru

Przedsięwzięcie realizuje cel szczegółowy 1.2 poprzez operacje bezpośrednio przyczyniające się do zwiększenia wiedzy na temat komercyjnego wykorzystania marki Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie w branży turystycznej, promocji lokalnych produktów oraz działań związanych z promocją obszaru. Przedsięwzięcie będzie realizowane przez organizacje pozarządowe, sektor gospodarczy i LGD. Wybór operacji będzie odbywał się w trybie konkursowym, przewiduje się realizację działań aktywizujących, oraz **zagranicznego projektu współpracy** w zakresie promocji produktów lokalnych (partnerem będzie wybrana zagraniczna LGD Czeska lub inna. Wybór gamy możliwości realizacji przedsięwzięcia wynika z szerokiego potencjalnego zakresu zidentyfikowanych operacji. W ramach przedsięwzięcia dopuszcza się możliwość realizacji operacji polegających na wspieraniu współpracy pomiędzy podmiotami wykonującymi działalność gospodarczą na obszarze wiejskim objętym LSR w ramach krótkich łańcuchów dostaw, w zakresie świadczenia usług turystycznych oraz rozwijania rynków zbytu produktów lub usług lokalnych.

1.3.1. Odnawialne źródła energii przyszłością obszaru

Przedsięwzięcie realizuje cel szczegółowy 1.3 poprzez operacje związane w wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii oraz zwiększaniem świadomości ekologicznej mieszkańców w zakresie zmian klimatycznych. Podmioty realizujące przedsięwzięcie będą rekrutować się z sektora społecznego i gospodarczego. Przewiduje się realizację przedsięwzięcia w formie konkursowej, która najbardziej odpowiada oczekiwanym rezultatom przedsięwzięcia oraz działań w ramach aktywizacji.

1.3.2. Edukacja ekologiczna i ochrona środowiska

Przedsięwzięcie realizuje cel szczegółowy 1.3 w zakresie ochrony środowiska poprzez ograniczanie antropopresji na obszary cenne przyrodniczo, ukierunkowanie ruchu turystycznego oraz kampanie

i inicjatywy związane z ochroną środowiska. Będzie ono realizowane przez organizacje pozarządowe i LGD – przewiduje się przeprowadzenie konkursu oraz zrealizowanie **projektu współpracy** związanego z ograniczaniem antropopresji i ukierunkowaniem ruchu turystycznego oraz promocją obszaru (realizowany z LGD Stolem z województwa pomorskiego oraz LGD Bory Tucholskie i LGD Gminy Powiatu Świeckiego z województwa kujawsko-pomorskiego).

2.1.1. Silne organizacje pozarządowe i społeczeństwo obywatelskie

Przedsięwzięcie realizuje cel szczegółowy 2.1 poprzez grupowanie operacji związanych ze wzmocnieniem sfery funkcjonalnej organizacji pozarządowych oraz inicjatyw na rzecz budowy społeczeństwa obywatelskiego. Przewiduje się realizację przedsięwzięcia poprzez nabór operacji w trybie konkursowym. Przedsięwzięcie **zostało określone głównie z udziałem mieszkańców** i skierowane będzie do środowisk organizacji pozarządowych. Uzasadnieniem wyboru trybu konkursu w realizacji przedsięwzięcia jest konieczność realizacji większych operacji, ponieważ w przypadku trybu projektu grantowego działania mogłyby mieć zbyt małą skalę oddziaływania.

2.2.1. Lokalne społeczności na rzecz wzmocnienia kapitału społecznego

Przedsięwzięcie realizujące cel szczegółowy 2.2 jest odpowiedzią na zdiagnozowane bariery, zidentyfikowane w diagnozie, związane ze słabością kapitału społecznego. Ma ono zostać dodatkowo ukierunkowane na **zaspokajanie potrzeb społecznych zidentyfikowanej grupy defaworyzowanej (seniorów)**. Przedsięwzięcie będzie realizowane poprzez konkursy, projekt grantowy i aktywizację. Oczekuje się, że operacje realizowane w jego ramach będą odnosić się do różnych działań mających docelowo wpłynąć na wzmocnienie kapitału społecznego obszaru. Szeroka gama zastosowanych sposobów realizacji przedsięwzięcia ma spowodować dużą skalę oddziaływania, zarówno na poziomie projektów grantowych, jak i bardziej kompleksowych działań.

2.3.1. Infrastruktura społeczna jako baza rozwoju lokalnych inicjatyw

W ramach przedsięwzięcia realizującego cel szczegółowy 2.3 oczekuje się operacji związanych z zaspokojeniem zidentyfikowanych braków w zakresie infrastruktury społecznej oraz jej wykorzystania do działalności sportowej, rekreacyjnej i kulturalnej. Przewidziana jest organizacja konkursów oraz operacji własnej. Wnioskodawcami w ramach przedsięwzięcia będą podmioty z sektora publicznego, społecznego i LGD w zakresie operacji własnej. Uzasadnieniem wyboru takiego sposobu realizacji przedsięwzięcia jest konieczność realizacji zarówno projektów infrastrukturalnych, jak również jednej operacji własnej związanej z wykorzystaniem infrastruktury, która będzie miała dużo większą skalę oddziaływania niż małe inicjatywy realizowane w formule projektu grantowego.

Sposób realizacji przedsięwzięć

Określone przedsięwzięcia, których mierzalnym efektem będą produkty powstałe na skutek realizacji pojedynczych operacji, mają na celu pogrupowanie najniższego poziomu realizacji LSR w **obszary oddziaływania bezpośrednio wpływające na realizację celów szczegółowych**. Operacje realizowane w ramach poszczególnych przedsięwzięć:

a) w trybie konkursowym odpowiadają operacjom wymienionym § 2.1 Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 24 września 2015 roku[45]; ilekroć przedsięwzięcie uwzględnia możliwość realizacji operacji w trybie konkursowym, będą miały zastosowanie przepisy ww. rozporządzenia także w odniesieniu do katalogu beneficjentów;
b) w przypadku projektów grantowych beneficjentami będą grantobiorcy wybrani zgodnie z przyjętymi procedurami i kryteriami wyboru oraz przepisami ustawy o RLKS i przepisami aktów prawnych regulujących wdrażanie EFRROW;
c) ilekroć przedsięwzięcie umożliwia realizację operacji własnych, beneficjentem będzie LGD Sandry Brdy, przy zastosowaniu przyjętych procedur i kryteriów oraz przepisów ustawy o RLKS i przepisów aktów prawnych regulujących wdrażanie EFRROW;

[45] Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 24 września 2015 roku w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach poddziałania „Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność" objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020.

d) w przypadku projektów współpracy i działań aktywizacyjnych beneficjentem i wykonawcą będzie LGD Sandry Brdy w oparciu o przepisy ustawy o RLKS i aktów prawnych regulujących wdrażanie EFRROW.

Zgodność celów z celami Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020

Zgodność w zakresie powiązania celów LSR z celami **przekrojowymi** PROW 2014-2020 została przedstawiona w poniższej tabeli:

Cel przekrojowy PROW 2014-2020	Cel ogólny LSR	Cel szczegółowy LSR	Uzasadnienie
Środowisko	1	1.3	W ramach realizacji celów środki zostaną przeznaczone na operacje związane z ochroną środowiska, zrównoważonym rozwojem i podnoszeniem świadomości mieszkańców w tym zakresie.
Łagodzenie zmiany klimatu i przystosowanie się do niej	1	1.3	W ramach realizacji celów środki zostaną przeznaczone na inwestycje w odnawialne źródła energii oraz podnoszenie świadomości mieszkańców w zakresie zmian klimatu.
Innowacje	1	1.1	W ramach realizacji celów środki zostaną przeznaczone na realizację operacji innowacyjnych (przedsięwzięcie 1.1.1 i 1.1.2).

Zgodność w zakresie powiązania celów LSR z priorytetami/celami szczegółowymi PROW 2014-2020 została przedstawiona w poniższej tabeli:

Priorytety/cele szczegółowe PROW 2014-2020	Cel ogólny LSR	Cel szczegółowy LSR	Przedsięwzięcia LSR	Uzasadnienie
1A) Wspieranie innowacyjności, współpracy i rozwoju bazy wiedzy na obszarach wiejskich	1,2	1.1	1.1.1 1.1.2 1.2.2	Ukierunkowanie interwencji na rozwiązania innowacyjne, działania związane z edukacją i współpracą
3A) Poprawa konkurencyjności producentów rolnych poprzez lepsze ich zintegrowanie z łańcuchem rolno-spożywczym poprzez systemy jakości, dodawanie wartości do produktów rolnych, promocję na rynkach lokalnych i krótkie cykle dostaw, grupy producentów oraz organizacje międzybranżowe	1	1.1 1.2	1.1.2 1.2.2	Ukierunkowanie interwencji na rozwój lokalnego przetwórstwa jako jednej z branż kluczowych, promocję lokalnych produktów i działania w zakresie współpracy podmiotów
4A) Odtwarzanie, ochrona i wzbogacanie różnorodności biologicznej, w tym na obszarach Natura 2000 i obszarach z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami, oraz rolnictwa o wysokiej wartości przyrodniczej, a także stanu europejskich krajobrazów	1	1.3	1.3.2	Ukierunkowanie interwencji na edukację ekologiczną, ochronę przyrody poprzez edukację i ograniczanie antropopresji
6A) Ułatwianie różnicowania działalności, zakładania i rozwoju	1	1.1	1.1.1 1.1.2	Ukierunkowanie interwencji na zakła-

małych przedsiębiorstw i tworzenia miejsc pracy				danie przedsiębiorstw i tworzenie miejsc pracy
6B Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	1 2	1.1 1.2 1.3 2.1 2.2 2.3	1.1.1 1.1.2 1.2.1 1.2.2 1.3.1 1.3.2 2.1.1 2.2.1 2.3.1	Ukierunkowanie interwencji na wspieranie rozwoju lokalnego na obszarach wiejskich jako głównego założenia RLKS

Przedstawienie celów z podziałem na źródła finansowania

Lokalna Strategia Rozwoju dla obszaru Lokalnej Grupy Działania Sandry Brdy jest strategią monofunduszową, finansowaną ze środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich. W związku z wymogami współfinansowania LSR ze środków krajowych i prywatnych (w formie udziału własnego w realizacji pojedynczych operacji) finansowanie obu celów przyjętych w LSR odbywać się będzie z wyżej wymienionych źródeł, tj. EFRROW, środków publicznych oraz środków prywatnych.

Specyfikacja wskaźników wraz z uzasadnieniem

Cele ogólne

Opis znajduje się w charakterystyce celów w pierwszej części rozdziału.

Cele szczegółowe

Nazwa wskaźnika	Uzasadnienie adekwatności do sformułowanych celów szczegółowych
Liczba nowoutworzonych firm, w tym przez osoby z grup defaworyzowanych	Wskaźnik bezpośrednio odnosi się do oczekiwanych produktów i rezultatów, wpływając na realizację celu ogólnego
Liczba utworzonych miejsc pracy przez firmy, którym udzielono wsparcia (w tym utworzonych miejsc pracy dla osób z grup defaworyzowanych)	Wskaźnik bezpośrednio odnosi się do oczekiwanych produktów i rezultatów, wpływając na realizację celu ogólnego
Liczba utworzonych miejsc pracy w branży turystycznej i okołoturystycznej	Wskaźnik odnosi się bezpośrednio do preferowanych branż z diagnozy i SWOT
Liczba osób poinformowanych o możliwościach w zakresie otwierania działalności gospodarczej	Wskaźnik odnosi się do planowanych działań w zakresie aktywizacji
Liczba osób korzystających z obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	Wskaźnik odnosi się do oczekiwanych rezultatów – zwiększenia liczby turystów na obszarze.
Liczba osób, które odwiedziły odrestaurowane obiekty dziedzictwa kulturowego stanowiących zasób obszaru	j.w.
Liczba podmiotów branży turystycznej, które nabyły wiedzę odnośnie do walorów obszaru	Wskaźnik odnosi się do zdiagnozowanych problemów związanych z wykorzystaniem walorów
Liczba odbiorców działań promocyjnych na rzecz popularyzowania walorów obszaru	j.w.
Liczba osób korzystających z obiektów wykorzystujących odnawialne źródła energii	Wskaźnik odnosi się do zidentyfikowanych w diagnozie i SWOT potencjałów
Liczba osób, które zwiększyły swoją świadomość ekologiczną, w tym związaną ze zmianami klimatu	Wskaźnik odnosi się do zdiagnozowanej konieczności ochrony lokalnego dziedzictwa przyrodniczego
Liczba osób świadomie korzystających z zasobów przyrodniczych obszaru	j.w.
Liczba osób, które podniosły wiedzę w zakresie funkcjonowania i działalności organizacji	Wskaźnik odnosi się do zidentyfikowanych przez mieszkańców barier w zakresie rozwoju

pozarządowych	społeczeństwa obywatelskiego
Liczba osób uczestniczących w działaniach na rzecz społeczeństwa obywatelskiego	j.w.
Liczba osób z grupy defaworyzowanej w dostępie do usług społecznych uczestniczących w inicjatywach na ich rzecz	Wskaźnik odnosi się do potrzeb zdiagnozowanych w odniesieniu do grupy defaworyzowanej
Liczba osób, które aktywnie uczestniczyły w działaniach na rzecz wzmocnienia kapitału społecznego	Wskaźnik odnosi się do zidentyfikowanych przez mieszkańców barier w zakresie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego
Liczba odbiorców działań na rzecz aktywnego udziału w życiu lokalnej wspólnoty	Wskaźnik odnosi się do zdiagnozowanych barier w zakresie aktywnego włączenia mieszkańców do wspólnych działań
Liczba osób korzystających z nowych obiektów infrastruktury społecznej	Wskaźnik odnosi się do zdiagnozowanych problemów w zakresie infrastruktury społecznej
Liczba osób, które uczestniczyły w inicjatywach społecznych w zakresie edukacji i sportu i kultury	Wskaźnik odnosi się do zidentyfikowanych problemów w zakresie aktywnego wykorzystywania infrastruktury do pobudzania aktywności mieszkańców

Przedsięwzięcia

Nazwa wskaźnika	**Uzasadnienie adekwatności do sformułowanych przedsięwzięć**
Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa	Wskaźnik odnosi się bezpośrednio do oczekiwanych rezultatów w zakresie zdiagnozowanych problemów w obrębie aktywności gospodarczej
Liczba osób uczestniczących w spotkaniach informacyjno-konsultacyjnych	Wskaźnik odnosi się do działań aktywizujących wspomagających działania na rzecz eliminowania zdiagnozowanych problemów w zakresie aktywności gospodarczej
Liczba operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	Wskaźnik odnosi się do oczekiwanych efektów w zakresie zwiększenia zatrudnienia, w tym w grupach defaworyzowanych
Liczba operacji na rzecz rozwoju przedsiębiorstw w branży turystycznej i okołoturystycznej	Wskaźnik odnosi się do oczekiwanych zmian w zakresie rozwoju turystyki
Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	Wskaźnik odnosi się do wykorzystania lokalnych zasobów i rozwoju turystycznego
Liczba zabytków poddanych pracom konserwatorskim lub restauratorskim w wyniku wsparcia otrzymanego w ramach realizacji strategii	j.w.
Liczba przygotowanych projektów współpracy	j.w.
Liczba szkoleń z zakresu podnoszenia wiedzy podmiotów branży turystycznej	j.w.
Liczba działań związanych z promocją obszaru	Wskaźnik odnosi się do promocji lokalnych zasobów.
Liczba operacji na rzecz promocji lokalnych produktów	j.w.
Liczba operacji własnych w zakresie promowania lokalnych produktów oraz kultywowania tradycji (w tym kulinarnych) obszaru	j.w.
Liczba obiektów, w których rozpoczęto wykorzystywanie OZE	Wskaźnik odnosi się do zdiagnozowanych potencjałów w zakresie wykorzystania OZE oraz przeciwdziałania zmianom klimatycznym
Liczba publikacji związanych ze zwiększaniem świadomości ekologicznej w zakresie zmian klimatycznych	Wskaźnik odnosi się do działań związanych z przeciwdziałaniem zmian klimatycznych

Liczba operacji w zakresie ochrony przyrody	j.w.
Liczba zrealizowanych projektów współpracy, w tym projektów współpracy międzynarodowej	Wskaźnik odnosi się do zdiagnozowanych problemów w związku z antropopresją
Liczba inicjatyw na rzecz wzmocnienia funkcjonowania organizacji pozarządowych	Wskaźnik odnosi się do zidentyfikowanych przez mieszkańców barier w zakresie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego
Liczba operacji na rzecz budowy społeczeństwa obywatelskiego	j.w.
Liczba publikacji i poradników dla organizacji pozarządowych	j.w.
Liczba operacji własnych na rzecz seniorów (z ich udziałem)	Wskaźnik odnosi się do potrzeb zdiagnozowanych w odniesieniu do grupy defaworyzowanej
Liczba operacji na rzecz wzmacniania kapitału społecznego	Wskaźnik odnosi się do zdiagnozowanych barier w zakresie aktywnego włączenia mieszkańców do wspólnych działań
Liczba spotkań informacyjno-konsultacyjnych z mieszkańcami	Wskaźnik odnosi się do działań na rzecz aktywnego włączenia mieszkańców w życie wspólnoty lokalnej
Liczba nowych lub wyremontowanych obiektów infrastruktury społecznej	Wskaźnik odnosi się do zdiagnozowanych problemów w zakresie infrastruktury społecznej
Liczba projektów grantowych w zakresie sportu i kultury	Wskaźnik odnosi się do zidentyfikowanych problemów w zakresie aktywnego wykorzystywania infrastruktury do pobudzania aktywności mieszkańców

Cele, przedsięwzięcia i wskaźniki w ujęciu tabelarycznym zostały zaprezentowane w tabeli poniżej.

CELE I WSKAŹNIKI, W TYM ŹRÓDŁA POZYSKANIA DANYCH DO POMIARU, SPOSÓB I CZĘSTOTLIWOŚĆ POMIARU, STAN POCZĄTKOWY I DOCELOWY

1	**CEL OGÓLNY**	**Zrównoważony rozwój obszaru wdrażania LSR w oparciu o lokalny potencjał**				
1.1	**CELE SZCZEGÓŁOWE**	Wzrost aktywności gospodarczej i zatrudnienia wśród mieszkańców obszaru, w tym osób z grup defaworyzowanych				
1.2		Zwiększenie atrakcyjności obszaru poprzez wykorzystanie lokalnych zasobów i potencjałów				
1.3		Utrzymanie wysokich walorów przyrodniczych obszaru i ochrona środowiska				
		Wskaźniki oddziaływania dla celu ogólnego	**Jednostka miary**	**Stan początkowy (2013 r.)**	**Plan (2023 r.)**	**Źródło danych/sposób pomiaru**
w 1.0	Wzrost aktywności gospodarczej mieszkańców		Zarejestrowana liczba podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 10 000 mieszkańców (średnia dla obszaru)	739	795	GUS. Pomiar dokonywany corocznie
	Wzrost liczby turystów przebywających na obszarze LSR		Liczba udzielonych noclegów	81 937	86 733	GUS. Pomiar dokonywany corocznie
		Wskaźniki rezultatu dla celów szczegółowych	**Jednostka miary**	**Stan początkowy (2016 r.)**	**Plan (2023 r.)**	**Źródło danych/sposób pomiaru**
w 1.1	Liczba nowoutworzonych firm, w tym przez osoby z grup defaworyzowanych		szt.	0	47 (30)	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie
	Liczba utworzonych miejsc pracy przez firmy, którym udzielono wsparcia (w tym utworzonych miejsc pracy dla osób z grup defaworyzowanych)		osoba	0	14 (8)	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie
	Liczba utworzonych miejsc pracy w branży turystycznej i okołoturystycznej (w tym utworzonych miejsc pracy dla osób z grup defaworyzowanych)		osoba	0	10 (8)	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie
	Liczba osób poinformowanych o możliwościach w zakresie otwierania działalności gospodarczej		Osoba`	0	50	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie

w 1.2	Liczba osób korzystających z obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	osoba	0	4700	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie
	Liczba osób, które odwiedziły odrestaurowane obiekty dziedzictwa kulturowego stanowiących zasób obszaru	osoba	0	1100	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie
	Liczba podmiotów branży turystycznej, które nabyły wiedzę odnośnie do walorów obszaru	szt.	0	50	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie
	Liczba odbiorców działań promocyjnych na rzecz popularyzowania walorów obszaru	osoba	0	2000	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie
w 1.3	Liczba osób korzystających z obiektów wykorzystujących odnawialne źródła energii.	osoba	0	50	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie
	Liczba osób, które zwiększyły swoją świadomość ekologiczną, w tym związaną ze zmianami klimatu	osoba	0	500	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie
	Liczba osób świadomie korzystających z zasobów przyrodniczych obszaru	osoba	0	500	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie

Przedsięwzięcia		Grupy docelowe	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, projekt współpracy, aktywizacja)	**Wskaźniki produktu**				
				Nazwa	Jednostka miary	Wartość		**Źródło danych/sposób pomiaru**
						Początkowa (2016 r.)	Końcowa (2023 r.)	
1.1.1	Aktywność gospodarcza mieszkańców	osoby fizyczne planujące rozpoczęcie prowadzenia działalności gospodarczej, grupy defaworyzowane w dostępie do rynku pracy, LGD	konkurs, aktywizacja	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa	szt.	0	47	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie
				Liczba osób uczestniczących w spotkaniach informacyjno-konsultacyjnych	szt.	0	50	Raporty roczne z działań LGD, listy obecności. Pomiar dokonywany na bieżąco

1.1.2	Wzrost zatrudnienia w oparciu o kluczowe branże i innowacyjne rozwiązania w biznesie	sektor gospodarczy, spółdzielnie socjalne, grupy defaworyzowane	konkurs	Liczba operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	szt.	0	14	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie
				Liczba operacji na rzecz rozwoju przedsiębiorstw w branży turystycznej i okołoturystycznej	szt.	0	10	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie
1.2.1	Rozwój niekomercyjnej infrastruktury turystycznej	jednostki sektora finansów publicznych, osoby prawne, LGD	konkurs, projekt współpracy	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	szt.	0	9	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie
				Liczba zabytków poddanych pracom konserwatorskim lub restauratorskim w wyniku wsparcia otrzymanego w ramach realizacji strategii	szt.	0	3	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie
				Liczba zrealizowanych projektów współpracy w tym projektów współpracy międzynarodowej	szt.	0	1	Sprawozdanie z realizacji projektu współpracy. Pomiar dokonywany corocznie
1.2.2	Rezerwat Biosfery Bory Tucholskie i kluczowe przyrodnicze zasoby obszaru	organizacje pozarządowe, sektor gospodarczy – branża turystyczna, LGD	konkurs, aktywizacja, operacja własna zagraniczny projekt współpracy, projekt grantowy	Liczba szkoleń z zakresu podnoszenia wiedzy podmiotów branży turystycznej	szt.	0	5	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie
				Liczba działań związanych z promocją obszaru	szt.	0	5	Raporty roczne LGD. Pomiar dokonywany corocznie

				Liczba operacji na rzecz promocji lokalnych produktów	szt.	0	2	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD, raporty roczne LGD, sprawozdanie z realizacji projektu współpracy, sprawozdanie z realizacji operacji własnej. Pomiar dokonywany corocznie
				Liczba operacji własnych w zakresie promowania lokalnych produktów oraz kultywowania tradycji (w tym kulinarnych) obszaru	szt.	0	1	Sprawozdanie z realizacji operacji własnej. Pomiar dokonywany na bieżąco.
1.3.1	Odnawialne źródła energii przyszłością obszaru	sektor gospodarczy, organizacje pozarządowe	konkurs	Liczba obiektów, w których rozpoczęto wykorzystywanie OZE	szt.	0	4	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie
				Liczba publikacji związanych ze zwiększaniem świadomości ekologicznej w zakresie zmian klimatycznych	egz.	0	500	Raporty roczne LGD. Pomiar dokonywany corocznie
1.3.2	Edukacja ekologiczna i ochrona środowiska	organizacje pozarządowe, LGD	konkurs, projekt współpracy	Liczba operacji w zakresie ochrony przyrody	szt.	0	1	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie
				Liczba zrealizowanych projektów współpracy, w tym projektów współpracy międzynarodowej	szt.	0	1	Raporty roczne LGD, Sprawozdanie z realizacji projektu współpracy Pomiar dokonywany corocznie

2.	**CEL OGÓLNY**	**Poprawa jakości życia, więzi społecznych i budowa społeczeństwa obywatelskiego na obszarze LSR**				
2.1	**CELE SZCZEGÓŁOWE**	Wzmocnienie sektora organizacji pozarządowych				
2.2		Aktywizacja lokalnej społeczności w zakresie działalności na rzecz zmiany najbliższego otoczenia				
2.3		Poprawa stanu i wykorzystanie infrastruktury społecznej				
		Wskaźniki oddziaływania dla celu ogólnego	**Jednostka miary**	**Stan początkowy (2013 r.)**	**Plan (2023 r.)**	**Źródło danych/sposób pomiaru**
w 2.0	Wzrost aktywności społecznej mieszkańców		Liczba zarejestrowanych w KRS podmiotów posiadających status organizacji pożytku publicznego	13	15	Baza sprawozdań finansowych i merytorycznych organizacji pożytku publicznego Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej. Pomiar dokonywany corocznie
		Wskaźniki rezultatu dla celów szczegółowych	**Jednostka miary**	**Stan początkowy (2016 r.)**	**Plan (2023 r.)**	**Źródło danych/sposób pomiaru**
w 2.1	Liczba osób, które podniosły wiedzę w zakresie funkcjonowania i działalności organizacji pozarządowych		szt.	0	50	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie
	Liczba osób uczestniczących w działaniach na rzecz społeczeństwa obywatelskiego		osoba	0	100	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie
w 2.2	Liczba osób z grupy defaworyzowanej w dostępie do usług społecznych uczestniczących w inicjatywach na ich rzecz		osoba	0	100	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie
	Liczba osób, które aktywnie uczestniczyły w działaniach na rzecz wzmocnienia kapitału społecznego		osoba	0	100	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie
	Liczba odbiorców działań na rzecz aktywnego udziału w życiu lokalnej wspólnoty		osoba	0	100	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie
w 2.3	Liczba osób korzystających z nowych obiektów infrastruktury społecznej		osoba	0	500	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie

	Liczba osób, które uczestniczyły w inicjatywach społecznych w zakresie edukacji i sportu i kultury		osoba	0	250	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie		
Przedsięwzięcia		Grupy docelowe	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, projekt współpracy, aktywizacja)	**Wskaźniki produktu**				
				Nazwa	Jednostka miary	Wartość		**Źródło danych/sposób pomiaru**
						Początkowa (2016 r.)	Końcowa (2023 r.)	
2.1.1	Silne organizacje pozarządowe i społeczeństwo obywatelskie	organizacje pozarządowe, osoby prawne wpierające organizacje pozarządowe	konkurs	Liczba inicjatyw na rzecz wzmocnienia funkcjonowania organizacji pozarządowych	szt.	0	1	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie
				Liczba operacji na rzecz budowy społeczeństwa obywatelskiego	szt.	0	1	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie
				Liczba publikacji i poradników dla organizacji pozarządowych	szt.	0	2	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie
2.2.1	Lokalne społeczności na rzecz wzmocnienia kapitału społecznego.	organizacje pozarządowe, grupy defaworyzowane w dostępie do usług społecznych, mieszkańcy	konkurs, projekt grantowy, aktywizacja	Liczba operacji własnych na rzecz seniorów (z ich udziałem)	szt.	0	1	Sprawozdanie z realizacji operacji własnej. Pomiar dokonywany na bieżąco.
				Liczba operacji na rzecz wzmacniania kapitału społecznego	szt.	0	2	Ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie
				Liczba spotkań informacyjno-konsultacyjnych z mieszkańcami	szt.	0	10	Sprawozdania LGD, listy obecności. Pomiar dokonywany na bieżąco

2.3.1	Infrastruktura społeczna jako baza rozwoju lokalnych inicjatyw	sektor publiczny, organizacje pozarządowe	konkurs, ~~projekt grantowy~~	Liczba nowych lub wyremontowanych obiektów infrastruktury społecznej	szt.	0	2	Sprawozdania beneficjentów, ankiety beneficjentów LGD. Pomiar dokonywany corocznie
				Liczba operacji własnych w zakresie sportu i kultury	szt.	0	1	Sprawozdanie z realizacji operacji własnej. Pomiar dokonywany corocznie

TABELARYCZNA MATRYCA LOGICZNA POWIĄZAŃ DIAGNOZY, ANALIZY SWOT, CELÓW I WSKAŹNIKÓW

Następna część rozdziału w ujęciu tabelarycznym wskazuje logikę powiązań pomiędzy poszczególnymi elementami składającymi się na lokalną strategię rozwoju. Zostały w niej wskazane wzajemne powiązania diagnozy, analizy SWOT, celów i przyporządkowanym im wskaźnikom.

Zidentyfikowane problemy/wyzwania społeczno-ekonomiczne	Cel ogólny	Cele szczegółowe	Planowane przedsięwzięcia	Produkty	Rezultaty	Oddziaływanie	Czynniki zewnętrzne, mające wpływ na realizację działań i osiągnięcie wskaźników
Diagnoza: „Charakterystyka demograficzna obszaru”, Bezrobocie i rynek pracy”, „Gospodarka i przedsiębiorczość”, „Uwarunkowania przyrodnicze”, „Rezerwat Biosfery UNESCO MaB Bory Tucholskie”, „Turystyka”, „Uwarunkowania kulturowe”	1. Zrównoważony rozwój obszaru wdrażania LSR w oparciu o lokalny potencjał	1.1. Wzrost aktywności gospodarczej i zatrudnienia wśród mieszkańców obszaru, w tym osób z grup defaworyzowanych	1.1.1. Aktywność gospodarcza mieszkańców	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa Liczba osób uczestniczących w spotkaniach informacyjno-konsultacyjnych	Liczba nowoutworzonych firm, w tym przez osoby z grup defaworyzowanych Liczba osób poinformowanych o możliwościach w zakresie otwierania działalności gospodarczej	Wzrost aktywności gospodarczej mieszkańców	S1 S2 S3 S4 S5 Z2 Z3
			1.1.2. Wzrost zatrudnienia w oparciu	Liczba operacji polegających na rozwoju	Liczba utworzonych miejsc pracy przez firmy, którym	Wzrost aktywności gospodarczej	S1 S2 S3

„Dziedzictwo kulturowe, zabytki” **SWOT:** MS1, MS2, MS3, MS4, MS6, MS7, MS8, SS1, SS2, SS3, SS4, SS5 **Problemy** związane z bezrobociem, grupami defaworyzowanymi, niską aktywnością gospodarczą, niewykorzystanymi potencjałami **Potencjał** przyrodniczy, turystyczny i kulturowy, posiadane zasoby mogące znacząco oddziaływać na rozwój turystyczny obszaru, warunki do rozwoju określonych branż gospodarczych			o kluczowe branże i innowacyjne rozwiązania w biznesie	istniejącego przedsiębiorstwa Liczba operacji na rzecz rozwoju przedsiębiorstw w branży turystycznej i okołoturystycznej	udzielono wsparcia (w tym utworzonych miejsc pracy dla osób z grup defaworyzowanych) Liczba utworzonych miejsc pracy w branży turystycznej i okołoturystycznej (w tym utworzonych miejsc pracy dla osób z grup defaworyzowanych)	mieszkańców Wzrost liczby turystów przebywających na obszarze LSR	S4 S5 Z2 Z3
		1.2. Zwiększenie atrakcyjności obszaru poprzez wykorzystanie lokalnych zasobów i potencjałów	1.2.1. Rozwój niekomercyjnej infrastruktury turystycznej	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej Liczba zabytków poddanych pracom konserwatorskim lub restauratorskim w wyniku wsparcia otrzymanego w ramach realizacji strategii Liczba zrealizowanych projektów współpracy, w tym projektów współpracy międzynarodowej	Liczba osób korzystających z obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej Liczba osób, które odwiedziły odrestaurowane obiekty dziedzictwa kulturowego stanowiących zasób obszaru	Wzrost liczby turystów przebywających na obszarze LSR	S3 S5 S6 Z3 Z5 Z6
			1.2.2. Rezerwat Biosfery Bory Tucholskie	Liczba szkoleń z zakresu podnoszenia wiedzy	Liczba podmiotów branży turystycznej, które nabyły wiedzę	Wzrost liczby turystów przebywających	S3 S5 S6

			i kluczowe przyrodnicze zasoby obszaru	podmiotów branży turystycznej Liczba działań związanych z promocją obszaru Liczba operacji na rzecz promocji lokalnych produktów Liczba operacji własnych w zakresie promowania lokalnych produktów oraz kultywowania tradycji (w tym kulinarnych) obszaru	odnośnie do walorów obszaru Liczba odbiorców działań promocyjnych na rzecz popularyzowania walorów obszaru	na obszarze LSR	Z3 Z5 Z6
		1.3. Utrzymanie wysokich walorów przyrodniczych obszaru i ochrona środowiska	1.3.1. Odnawialne źródła energii przyszłością obszaru	Liczba obiektów, w których rozpoczęto wykorzystywanie OZE Liczba publikacji związanych ze zwiększaniem świadomości ekologicznej w zakresie zmian klimatycznych	Liczba osób korzystających z obiektów wykorzystujących odnawialne źródła energii	Wzrost liczby turystów przebywających na obszarze LSR	S3 S5 S6 Z3 Z5 Z6
			1.3.2. Edukacja ekologiczna i ochrona środowiska	Liczba operacji w zakresie ochrony przyrody Liczba zrealizowanych projektów współpracy, w tym	Liczba osób, które zwiększyły swoją świadomość ekologiczną, w tym związaną ze zmianami klimatu	Wzrost liczby turystów przebywających na obszarze LSR	S3 S5 S6 Z3 Z5 Z6

				projektów współpracy międzynarodowej	Liczba osób świadomie korzystających z zasobów przyrodniczych obszaru		
Diagnoza: „Charakterystyka demograficzna obszaru”, „Bezrobocie i rynek pracy”, „Gospodarka i przedsiębiorczość”, „Zasoby kapitału społecznego i działalność organizacji pozarządowych”, „Infrastruktura społeczna” **SWOT:** SS3, SS4, SS6, SS7, SS8, SS9 **Problemy** związane z niską aktywnością organizacji pozarządowych i w konsekwencji niewystarczającym stopniem budowy społeczeństwa obywatelskiego, brak infrastruktury społecznej w mniejszych miejscowościach i brak bodźców do jej wykorzystywania w celu budowania	2. Poprawa jakości życia, więzi społecznych i budowa społeczeństwa obywatelskiego na obszarze LSR	2.1. Wzmocnienie sektora organizacji pozarządowych	2.1.1. Silne organizacje pozarządowe i społeczeństwo obywatelskie	Liczba inicjatyw na rzecz wzmocnienia funkcjonowania organizacji pozarządowych Liczba operacji na rzecz budowy społeczeństwa obywatelskiego Liczba publikacji i poradników dla organizacji pozarządowych	Liczba osób, które podniosły wiedzę w zakresie funkcjonowania i działalności organizacji pozarządowych Liczba osób uczestniczących w działaniach na rzecz społeczeństwa obywatelskiego	Wzrost aktywności społecznej mieszkańców	S5 Z7
		2.2. Aktywizacja lokalnej społeczności w zakresie działalności na rzecz zmiany najbliższego otoczenia	2.2.1. Lokalne społeczności na rzecz wzmocnienia kapitału społecznego	Liczba operacji własnych na rzecz seniorów (realizowanych z ich udziałem) Liczba operacji na rzecz wzmacniania kapitału społecznego Liczba spotkań informacyjno-konsultacyjnych z mieszkańcami	Liczba osób z grupy defaworyzowanej w dostępie do usług społecznych uczestniczących w inicjatywach na ich rzecz Liczba osób, które aktywnie uczestniczyły w działaniach na rzecz wzmocnienia kapitału społecznego Liczba odbiorców działań na rzecz aktywnego udziału w życiu lokalnej wspólnoty	Wzrost aktywności społecznej mieszkańców	S5 Z1 Z4 Z7

aktywności społecznej		2.3. Poprawa stanu i wykorzystanie infrastruktury społecznej	2.3.1. Infrastruktura społeczna jako baza rozwoju lokalnych inicjatyw	Liczba nowych lub wyremontowanych obiektów infrastruktury społecznej Liczba operacji w zakresie edukacji, sportu i kultury	Liczba osób korzystających z nowych obiektów infrastruktury społecznej Liczba osób, które uczestniczyły w inicjatywach społecznych w zakresie edukacji i sportu i kultury	Wzrost aktywności społecznej mieszkańców	S5 Z7

Wskaźniki dla poddziałania 19.4 w zakresie „kosztów bieżących"

W związku z określeniem wśród celów i wskaźników dotyczących realizacji poddziałań 19.2, 19.3 i 19.4 (w zakresie aktywizacji), w tabeli poniżej zostały określone wskaźniki dla poddziałania 19.4 w zakresie kosztów bieżących. Wykonanie tych wskaźników jest również założeniem wdrażania lokalnej strategii rozwoju, a kwota przewidziana na „koszty bieżące" jest ujęta w budżecie LSR.

Grupy docelowe	**Wskaźnik rezultatu**		**Wskaźnik produktu**				
	Nazwa wskaźnika rezultatu	Wartość wskaźnika rezultatu	Nazwa	Jednostka miary	Wartość		Źródło danych/sposób pomiaru
					Początkowa (2016 r.)	Końcowa (2023 r.)	
Beneficjenci działań LGD	Liczba osób, które otrzymały wsparcie po uprzednim udzieleniu indywidualnego doradztwa w zakresie ubiegania się o wsparcie na realizację LSR, świadczonego w biurze LGD	39	Liczba osobodni szkoleń dla pracowników LGD	osobodzień	0	20	Dokumentacja LGD, sprawozdania LGD. Pomiar dokonywany na bieżąco
			Liczba osobodni szkoleń dla organów LGD	osobodzień	0	75	Dokumentacja LGD, sprawozdania LGD. Pomiar dokonywany na bieżąco
			Liczba podmiotów, którym udzielono indywidualnego doradztwa	szt.	0	65	Dokumentacja LGD, sprawozdania LGD. Pomiar dokonywany na bieżąco

Rozdział VI. Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru

Rozwiązania formalno-instytucjonalne, ogólna charakterystyka

Podstawowymi aktami prawnymi regulującymi sposób wyboru operacji oraz wyznaczającymi ramy do ustanawiania kryteriów wyboru są:

1. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 roku ustanawiające wspólne przepisy dotyczące EFRR, EFS, FS, EFRROW oraz EFMiR.
2. Ustawa z dnia 20 lutego 2015 roku o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności.
3. Ustawa z dnia 11 lipca 2014 roku o zasadach realizacji programów w zakresie polityki spójności finansowanych w perspektywie finansowej 2014-2020.
4. Ustawa z dnia 20 lutego 2015 roku o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020.
5. Wytyczne Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Główną zasadą związaną z wyborem operacji jest **zgodność** z ww. aktami prawnymi. Ilekroć zostaną dokonane zmiany w wymienionych aktach, obowiązkiem Stowarzyszenia będzie dostosowanie procedur do obowiązujących przepisów. Rozwiązanie to ma wykluczyć możliwość wyboru operacji niezgodnie z obowiązującymi przepisami. Szczegółowe kompetencje w zakresie dostosowywania sposobu wyboru operacji oraz kryteriów zostały uregulowane w Statucie.

Podstawowym zadaniem LGD Sandry Brdy w zakresie wyboru operacji jest, zgodnie z zapisami Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1303/2013, „opracowanie niedyskryminującej i przejrzystej procedury wyboru oraz obiektywnych kryteriów wyboru operacji, które pozwalają uniknąć konfliktów interesów, gwarantują, że co najmniej 50% głosów w decyzjach dotyczących wyboru pochodzi od partnerów niebędących instytucjami publicznymi i umożliwiają wybór w drodze procedury pisemnej". Każdorazowo przy wyborze operacji Stowarzyszenie zapewnia zachowanie składu rady zgodnego z wymaganiami określonymi w art. 32 ust. 2 lit. b rozporządzenia nr 1303/2013.

Stowarzyszenie na każdym etapie wyboru operacji zapewnia **jawność i transparentność** stosowanych procedur poprzez wgląd w dokumenty dotyczące wyboru operacji oraz udostępnianie procedur wyboru poprzez ich upublicznienie na stronie internetowej www.sandrybrdy.pl. Stowarzyszenie zapewnia **bezpieczeństwo danych osobowych** w trakcie całego procesu wyboru operacji oraz we wszystkich wypadkach, które są przewidziane odrębnymi przepisami.

Szczegółowy opis procedur wyboru operacji i pozostałych przepisów regulujących wybór zawarty został w dokumentach **„Regulamin Rady"** i **„Księga Procedur"**. Dokument ten podlega **upublicznieniu na stronie internetowej LGD Sandry Brdy i jest dostępny w biurze LGD każdemu zainteresowanemu**.

Konstrukcja kryteriów

Kryteria oceny operacji przyjęte na potrzeby wdrażania LSR zostały przyporządkowane **każdemu przedsięwzięciu** osobno, ze względu na oczekiwane efekty w postaci realizacji celów LSR. Dzięki temu możliwe będzie wspieranie operacji, które realizują poszczególne przedsięwzięcia, a w dalszej konsekwencji cele szczegółowe i cele ogólne. Kryteria, w zależności od przedsięwzięcia, mają zróżnicowany charakter i odpowiadają na oczekiwane rezultaty.

Sposób ustanawiania i zmiany kryteriów

Kryteria wyboru operacji mają wpłynąć na realizację poszczególnych przedsięwzięć, celów szczegółowych oraz w konsekwencji celów ogólnych lokalnej strategii rozwoju. Są podstawowym narzędziem umożliwiającym realizację przyjętych założeń. W związku z powyższym zastosowanie kryteriów w określonym brzmieniu wynika wprost z diagnozy obszaru i sformułowanych na jej podstawie celów i wskaźników. Kryteria w zaproponowanym brzmieniu zostały poddane konsultacjom ze społecznością lokalną, a w przypadku dokonywania zmiany przyjętych kryteriów mieszkańcy obszaru, na drodze konsultacji, mają prawo odnieść się do proponowanych zmian i wpływać na ich ostateczne brzmienie.

Ewaluacja LSR z okresu 2007-2013 i doświadczenia LGD

W okresie realizacji LSR w ramach Osi 4 LEADER Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007--2013 LGD Sandry Brdy stosowała kryteria, które posiadały prostą konstrukcję i były czytelne dla wnioskodawców. Jednocześnie preferowały projekty, które w możliwie największym stopniu realizowały

cele LSR. Stosowane przez LGD Sandry Brdy kryteria były przedmiotem audytu przeprowadzonego przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w Warszawie, uzyskując przychylną ocenę. Przy konstrukcji kryteriów dla LSR wdrażanej w oparciu o Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014--2020 wykorzystano te doświadczenia.

Innowacyjność jako kryterium wyboru operacji

Obligatoryjnym kryterium występującym przy wyborze operacji wymienionych w §2.1 pkt 2 lit a-c Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 24 września 2015 roku[46] (dalej „rozporządzenie LSR"), realizujących przedsięwzięcia jest **innowacyjność**. Stanowi ona cel przekrojowy Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (innowacje), dodatkowo zastosowanie tego kryterium znajduje uzasadnienie w diagnozie obszaru. Na potrzeby wdrażania lokalnej strategii rozwoju przyjęto jedną spójną definicję innowacyjności. Przez **innowacyjność rozumie się wdrożenie nowego na danym obszarze lub znacząco udoskonalonego produktu, usługi, procesu, organizacji lub nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów**.

Kryteria obligatoryjne mające zastosowanie przy wdrażaniu LSR

W przypadku kryteriów, które mają przyczynić się do realizacji celów LSR, poza kryterium preferującym realizację operacji innowacyjnych zastosowano także inne kryteria obowiązkowe, zawarte w Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020:

a) w przypadku naborów na przedsięwzięcia realizowane z udziałem operacji w zakresie rozwoju przedsiębiorczości zastosowane zostało kryterium odnoszące się do nowych miejsc pracy;
b) w przypadku przedsięwzięć realizowanych z udziałem operacji w zakresie infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej, kulturalnej zastosowano kryterium preferujące operacje realizowane w miejscowościach zamieszkanych przez mniej niż 5 tys. mieszkańców;
c) w przypadku przedsięwzięć realizowanych poprzez operacje w zakresie § 2.1 pkt 2 lit b oraz pkt 6 Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 24 września 2015 roku preferowane będą operacje zakładające zastosowanie rozwiązań sprzyjających ochronie środowiska lub klimatu, w zakresie przedsięwzięcia 1.3.1 preferencje te będą dodatkowo wzmocnione;
d) w przypadku operacji realizowanych przez podmioty zakładające działalność zostaną zastosowane kryteria preferujące zakładanie działalności, której podstawę stanowić będą lokalne produkty rolne; operacje realizowane przez podmioty zakładające działalność będą preferować zaspokajanie potrzeb grup defaworyzowanych w dostępie do rynku pracy, określonych w LSR.

Projekty grantowe i operacje własne

Lokalna Strategia Rozwoju zakłada możliwość realizacji operacji własnych i projektów grantowych. Dla tych form realizacji LSR przewidziano odrębne procedury i kryteria, które również znajdują się w dokumencie „Księga Procedur". Informacje w zakresie przedsięwzięć, które będą realizowane z zastosowaniem projektów grantowych i operacji własnej, zostały przedstawione w rozdziale V LSR.

Określenie wysokości wsparcia na rozpoczęcie działalności gospodarczej

W zakresie operacji związanych z rozpoczynaniem działalności gospodarczej (§ 2 ust. 1 pkt 2 lit. a Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 24 września 2015 roku w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach poddziałania „Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność" objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020) określa się jeden poziom wsparcia w wysokości **15 000,00 euro.** Przyznanie pomocy w kwocie w tej wysokości odpowiadała dotacjom udzielanym na rozpoczęcie działalności w ramach działania 6.2 Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki w perspektywie finansowej 2007-2013, gdzie udzielane było wsparcie w wysokości 10 000,00 euro oraz wsparcie pomostowe. Działanie to cieszyło się popularnością, stąd nie istnieje ryzyko, że kwota może się okazać za mała. Ze względu na rok rozpoczęcia realizacji działania w ramach wdrażania lokalnej strategii rozwoju (2016) kwota została zwiększona do 15 000,00 euro, uwzględniając zmianę poziomu cen w stosunku do okresu perspektywy finansowej 2007-2013.

[46] Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 24 września 2015 roku w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach poddziałania „Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność" objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014--2020.

Określenie intensywności pomocy w zależności od kategorii beneficjenta

Określa się wysokość pomocy na operacje inne niż określone w § 2 ust. 1 pkt 2 lit. a Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 24 września 2015 roku w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach poddziałania „Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność" objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 w wysokości:m

a. dla podmiotu wykonującego działalność gospodarczą, do której stosuje się przepisy ustawy z dnia 2 lipca 2004 roku o swobodzie działalności gospodarczej – **50% kosztów kwalifikowanych**;
b. w przypadku jednostek sektora finansów publicznych – **63,63% kosztów kwalifikowanych**;
c. pozostali beneficjenci, inni niż j.s.f.p. i określeni w pkt a – **100%**.
d. pozostali beneficjenci, inni niż j.s.f.p. i określeni w pkt a, w przypadku operacji objętych §2 ust. 1 pkt 4, 5 i 6 Rozporządzenia[47] – **70% kosztów kwalifikowanych**;
e. w przypadku operacji własnej ustala się **wkład własny LGD w wysokości 10%** kosztów kwalifikowanych projektu.

Uzasadnienie przyjętych wysokości wsparcia: w ramach PROW 2007-2013 działania dla przedsiębiorców (Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw) wsparcie wynosiło 50% kosztów kwalifikowanych. W naborach na działanie ogłaszanych przez LGD Sandry Brdy liczba wnioskodawców każdorazowo przekraczała dostępną alokację, stąd można uznać, że wysokość wsparcia nie stanowiła bariery w jego wdrażaniu. W przypadku jednostek sektora finansów publicznych wysokość wsparcia została określona na poziomie programu. W przypadku pozostałych beneficjentów ustalony poziom dofinansowania pozwoli na realizację założeń LSR w wyniku operacji realizowanych przez beneficjentów i grantobiorców, którzy posiadają ograniczone możliwości budżetowe – dotyczy to przede wszystkim organizacji pozarządowych. W przypadku przedsięwzięć infrastrukturalnych (objętych § 2 ust. 1 pkt 4, 5 i 6 Rozporządzenia) realizowanych przez inne niż j.s.f.p. i podmioty wykonujące działalność gospodarczą ustalona wysokość pomocy zapewni racjonalność interwencji.

Wnioski z konsultacji społecznych

W wyniku konsultacji przeprowadzanych podczas spotkań zgłoszone zostały uwagi odnośnie do dostępności środków dla organizacji pozarządowych. Uwzględniając uwagi w kryteriach, wprowadzono szereg preferencyjnych rozwiązań dla sektora NGO.

Zastosowane kryteria wyboru, wraz z metodologią wyliczania punktów przy ocenie, znajdują się w Księdze Procedur.

[47] Tamże.

Rozdział VII. Plan działania

Plan działania stanowi szczegółowe wskazanie harmonogramu osiągania poszczególnych wskaźników produktów, zgodnie z logiką realizacji lokalnej strategii rozwoju opisaną w rozdziale V. Plan opiera się na realizacji **kamieni milowych**, czyli okresów, w jakich powinien być zrealizowany zaplanowany stopień wdrażania LSR poprzez realizację poszczególnych przedsięwzięć.

Pierwszy z tych okresów to rok 2018, na zakończenie którego planuje się zrealizowanie większości budżetu LSR strategii. Ten etap będzie zakładał osiągnięcie głównych produktów przewidzianych w okresie realizacji LSR 2016-2018.

Drugi „kamień milowy" to rok 2021, w którym zakłada się wykonanie dalszych działań, które zostały rozłożone w czasie na okres realizacji LSR 2019-2021. W roku 2012 zakłada się zrealizowanie 100% wskaźników produktu, pozostały okres wdrażania LSR jest okresem zabezpieczającym realizację wskaźników w przypadku nieosiągnięcia planu.

Ostatni „kamień milowy" to rok kończący wdrażanie LSR – 2023. W tym roku zakłada się zrealizowanie 100% zaplanowanych w LSR działań.

Określony stopień realizacji LSR we wskazanych wyżej okresach będzie powodował intensywność ogłaszanych konkursów, stąd zakłada się ich większą liczbę w początkowych latach wdrażania LSR. Wysokość podziału środków na realizację poszczególnych celów wynika z założeń programowych RLKS, w tym przeznaczenia ponad połowy środków na działania związane z tworzeniem i utrzymaniem miejsc pracy.

Wnioski z konsultacji społecznych

Plan działania zawierający kwoty i określający czas realizacji poszczególnych działań uwzględnia zgłoszoną przez mieszkańców i środowiska organizacji pozarządowych konieczność podjęcia działań polegających na wzmocnieniu sektora NGO. Wniosek ten został uwzględniony i znalazł odzwierciedlenie w planie działania.

Plan działania stanowi załącznik do LSR.

Rozdział VIII. Budżet LSR

Budżet realizacji lokalnej strategii rozwoju został określony zgodnie z metodologią wyliczania środków przeznaczonych na ten cel właściwą dla Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich. Ten fundusz jest funduszem EFSI w całości finansującym realizację LSR. Na realizację poddziałania 19.2 przewidziano kwotę 2 302 500 euro (zawiera ona wkład publiczny). Na realizację poddziałania 19.3 przewiduje się kwotę 38 000 euro . Na realizację poddziałania 19.4 przewiduje się kwotę 439 375 euro , w kwocie tej środki podzielone są pomiędzy „aktywizację" i „koszty bieżące",w ramach których zakłada się również realizowanie planu komunikacji i działań szkoleniowych dla LGD.

Zaangażowanie środków innych niż środki programu

W określonych przypadkach budżet LSR zakłada udział środków większych niż intensywność pomocy określona w PROW 2014-2020. W przypadku przedsięwzięcia 1.3.1, w ramach którego przewidziana jest możliwość ubiegania się o środki przez podmioty sektora gospodarczego, premiowany będzie wkład własny wnioskodawców, który przekracza intensywność pomocy określoną w PROW 2014-2020 (rozdział VI).

W przypadku **operacji własnej** na poziomie strategii został określony **minimalny wkład własny LGD** w wysokości wyższej niż wymagana przez program – wkład własny został określony na poziomie 10% (rozdział VI).

Powiązania budżetu z celami LSR

W związku z założeniami RLKS i PROW na lata 2014-2020 ponad 50% środków budżetu zostaje przeznaczone na przedsięwzięcia dedykowane tworzeniu i utrzymaniu miejsc pracy w ramach poddziałania 19.2. W przypadku budżetu lokalnej strategii rozwoju LGD Sandry Brdy kwota ta **przyjęta została na poziomie 60,34%.** Ponieważ przedsięwzięcia te zostały zawarte w Celu ogólnym 1, środki na jego realizację stanowią większość budżetu LSR. Cel ogólny 2, także z racji przewagi przedsięwzięć nieinfrastrukturalnych jest finansowany w mniejszym stopniu. Szczegółowy podział środków został przedstawiony w planie działania.

Wyniki konsultacji społecznych

Uwagi wniesione podczas procesu konsultacji społecznych zostały uwzględnione w zakresie Celu ogólnego 2, który zakłada wzmocnienie sektora organizacji pozarządowych i finansowanie działań na rzecz budowy społeczeństwa obywatelskiego.

Budżet lokalnej strategii rozwoju stanowi załącznik do LSR. Szczegółowe podziały środków na poszczególne cele i przedsięwzięcia zostały przedstawione w planie działania.

Rozdział IX. Plan komunikacji

Komunikacja pomiędzy LGD a mieszkańcami obszaru wdrażania lokalnej strategii rozwoju stanowi fundament budujący nie tylko społeczną aktywność w zakresie realizacji LSR, ale także jakość wniosków składanych w ramach konkursów ogłaszanych przez grupę. Głównym założeniem opracowania planu komunikacyjnego jest **skuteczny oraz dwustronny** proces przepływu informacji mający wpłynąć na realizację celów lokalnej strategii rozwoju. Doświadczenia z okresu wdrażania LSR w poprzedniej perspektywie finansowej wskazują, że zapewnienie odpowiednio dobranych form komunikacji przynosi efekty. Należy przy tym zaznaczyć, że określone formy komunikacji muszą trafiać do często zróżnicowanych grup, stąd gama zastosowanych narzędzi powinna uwzględniać to założenie. Przed lokalną strategią rozwoju na lata 2016-2023 jednym z podstawowych wyzwań będzie zachowanie ciągłej komunikacji z grupami defaworyzowanymi. Dlatego też plan zakłada specjalne narzędzia związane z tym wyzwaniem.

Cele planu komunikacji

LGD Sandry Brdy w ramach planu komunikacji zamierza realizować jednocześnie trzy cele zgodnie z poniższym schematem.

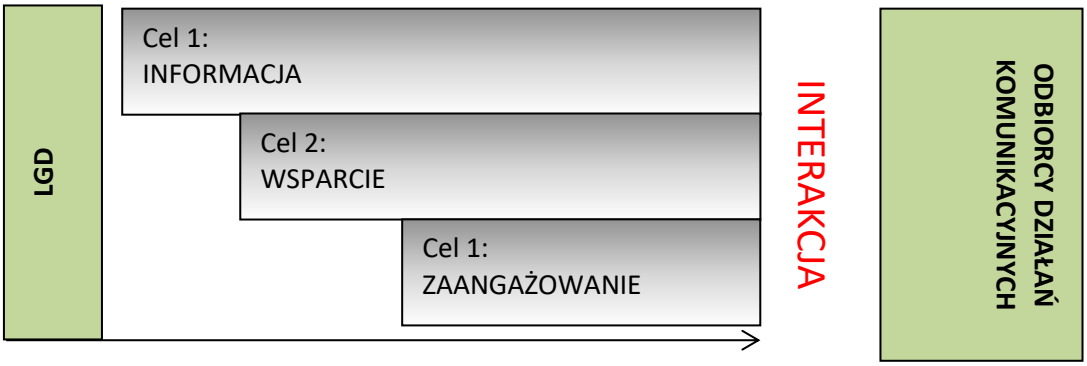

Czas wdrażania LSR

Grupy docelowe planu komunikacji, w tym komunikacja z grupami defaworyzowanymi

Grupy docelowe planu komunikacji określone zostały jako „osoby z grup defaworyzowanych ekonomicznie", „osoby defaworyzowane w dostępie do usług społecznych", „przedsiębiorcy", „sektor publiczny", „organizacje pozarządowe", „lokalne wspólnoty i mieszkańcy". Charakterystyka grup znajduje się w załączniku do LSR.

Wnioski z ewaluacji LSR wdrażanej w perspektywie finansowej 2007-2013

Analizując raport ewaluacyjny LSR wdrażanej w perspektywie finansowej 2007-2013, zauważyć można ścisłe powiązanie pomiędzy skutecznością składanych w naborach wniosków a korzystaniem z usług doradczych LGD. Słuszne jest zatem wprowadzenie zasady premiowania w wybranych przedsięwzięciach tych wnioskodawców, którzy zdecydują się na skorzystanie z usług doradczych.

Wnioski z konsultacji społecznych

Uczestnicy procesu konsultacji społecznych jako preferowaną formę komunikacji wskazali spotkania bezpośrednie oraz konsultacje indywidualne. Także na etapie przygotowywania LSR można było zauważyć, że jest to forma preferowana.

Plan komunikacji zawierający budżet oraz wskaźniki osiągania celów stanowi załącznik do LSR.

Rozdział X. Zintegrowanie

Opis zgodności i komplementarności z innymi dokumentami województwa, w szczególności strategiami województwa, poprzez porównanie celów i założeń tych dokumentów z celami LSR i wskazaniem ich spójności

Zgodność lokalnej strategii rozwoju z innymi dokumentami strategicznymi zachodzi na wielu płaszczyznach. Przede wszystkim LSR obszaru LGD Sandry Brdy jest w wysokim stopniu zbieżna ze Strategią Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020. Poniżej zamieszczone zostało tabelaryczne zestawienie zgodności celów LSR z innymi dokumentami strategicznymi wraz z opisem dotyczącym spójności celów.

Nazwa dokumentu	Cel z dokumentu	Cel LSR	Opis zgodności i komplementarności
Poziom ponadlokalny			
Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020	Cel strategiczny 1. Nowoczesna gospodarka	Cel szczegółowy 1.1. Wzrost aktywności gospodarczej i zatrudnienia wśród mieszkańców obszaru, w tym osób z grup defaworyzowanych	Zgodność w zakresie oczekiwanych efektów – **nowe trwałe miejsca pracy w sektorze prywatnym**, w tym w sektorach wiedzochłonnych i kreatywnych
Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020	Cel operacyjny 1.3. Unikatowa oferta turystyczna i kulturalna	Cel szczegółowy 1.2. Zwiększenie atrakcyjności obszaru poprzez wykorzystanie lokalnych zasobów i potencjałów	Zgodność w zakresie wszystkich oczekiwanych w SPWP efektów: − całoroczna, kompleksowa i **atrakcyjna oferta turystyczna i kulturalna regionu obejmująca także efektywne wykorzystanie obiektów sportowych** o randze krajowej; − **unikatowe walory naturalne, kulturalne i dziedzictwa kulturowego, w tym kulinarne**, wykorzystywane w sposób racjonalny, efektywny i zrównoważony; − wzmocniony wizerunek regionu oraz większa rozpoznawalność i **spójność kluczowych regionalnych marek turystycznych i kulturalnych**; − silna współpraca pomiędzy podmiotami branży turystycznej i kulturalnej **Rezerwat Biosfery Bory Tucholskie** wymieniony jako obszar współpracy ponadregionalnej i ponadnarodowej (LSR zakłada projekt współpracy związany z Rezerwatem)
Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020	Cel strategiczny 2. Aktywni mieszkańcy	Cel ogólny 2. Poprawa jakości życia, więzi społecznych i budowa społeczeństwa obywatelskiego na obszarze LSR. Cel szczegółowy 1.1. Wzrost aktywności gospodarczej i zatrudnienia wśród mieszkańców obszaru, w tym osób z grup defaworyzowanych.	Zgodność w zakresie oczekiwanych rezultatów: − wyższy poziom zatrudnienia mieszkańców, zwłaszcza kobiet, **osób młodych**, starszych, niepełnosprawnych, a także **zamieszkujących obszary wiejskie** oraz małe miasta; wzmocnione **finansowo i instytucjonalnie podmioty ekonomii społecznej, wzrost liczby mikro i małych przedsiębiorstw, głównie na terenach wiejskich** oraz w małych miastach

Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020	Cel operacyjny 2.2. Wysoki poziom kapitału społecznego	Cel ogólny 2. Poprawa jakości życia, więzi społecznych i budowa społeczeństwa obywatelskiego na obszarze LSR	Zgodność **z wszystkimi** oczekiwanymi rezultatami
Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020	Cel operacyjny 3.2. Bezpieczeństwo i efektywność energetyczna	Cel szczegółowy 1.3. „Utrzymanie wysokich walorów przyrodniczych obszaru i ochrona środowiska”	Zgodność z oczekiwanym rezultatem – **wysoki poziom wykorzystania odnawialnych źródeł energii**, głównie w układzie generacji rozproszonej
Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020	Cel operacyjny 3.3. Dobry stan środowiska	Cel szczegółowy 1.3. „Utrzymanie wysokich walorów przyrodniczych obszaru i ochrona środowiska”	Zgodność w zakresie oczekiwanego rezultatu – **większa świadomość społeczna w zakresie potrzeb ochrony środowiska**
Strategia działania Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej na lata 2013-2016 z perspektywą do 2020 r.	Cel. 6.4.2. Ochrona i zrównoważony rozwój lasów	Cel szczegółowy 1.3. „Utrzymanie wysokich walorów przyrodniczych obszaru i ochrona środowiska”	Zgodność w zakresie przeciwdziałania zjawiskom klęskowym dotyczącym siedlisk i gatunków wynikającym ze **zmian klimatu i antropopresji**
Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju	Cel 6. Rozwój kapitału ludzkiego poprzez wzrost zatrudnienia i stworzenie „work -fare state”	Cel szczegółowy 2.2. „Aktywizacja lokalnej społeczności w zakresie działalności na rzecz zmiany najbliższego otoczenia”	Zgodność w zakresie aktywności intelektualnej, społecznej i zawodowej **osób starszych** oparta na wykorzystywaniu ich potencjałów i zapobieganiu wykluczeniu społecznemu
Strategia Rozwoju Kraju 2020	Cel I.3.2. Rozwój kapitału społecznego	Cel ogólny 2. Poprawa jakości życia, więzi społecznych i budowa społeczeństwa obywatelskiego na obszarze LSR	Zbieżność w oczekiwanych rezultatach – **budowania postawy aktywnego, świadomego obywatelstwa**
Strategia Rozwoju Kraju 2020	Cel II.6.2. Poprawa efektywności energetycznej	Cel szczegółowy 1.3. „Utrzymanie wysokich walorów przyrodniczych obszaru i ochrona środowiska”	Zgodność w zakresie **rozwoju energetyki ze źródeł odnawialnych**
Strategia Rozwoju Kraju 2020	II.6.4. Poprawa stanu środowiska	Cel szczegółowy 1.3. „Utrzymanie wysokich walorów przyrodniczych obszaru i ochrona środowiska”	Zgodność w zakresie **kreowania ekologicznych postaw Polaków i rozwój edukacji ekologicznej**
Poziom lokalny			
Strategia rozwoju chojnicko-człuchowskiego miejskiego obszaru funkcjonalnego do 2020 r.	Cel strategiczny 1. Ochrona i poprawa jakości środowiska przyrodniczego	Cel szczegółowy 1.3. „Utrzymanie wysokich walorów przyrodniczych obszaru i ochrona środowiska”	Zgodność w zakresie **wykorzystania odnawialnych źródeł energii** oraz **prowadzenia efektywnej edukacji ekologicznej**

Strategia rozwoju chojnicko-człuchowskiego…	Cel strategiczny 2. Zwiększenie poziomu współpracy i wzajemnego zaufania pomiędzy gminnymi wspólnotami samorządowym i rozwój usług społecznych	Cel ogólny 2. Poprawa jakości życia, więzi społecznych i budowa społeczeństwa obywatelskiego na obszarze LSR	Zgodność w zakresie wpierania **zwiększenia poziomu samoorganizacji i współpracy społeczności lokalnych**
Strategia rozwoju chojnicko-człuchowskiego…	Cel strategiczny 3. Pobudzanie i wspieranie aktywności gospodarczej	Cel szczegółowy 1.1. Wzrost aktywności gospodarczej i zatrudnienia wśród mieszkańców obszaru, w tym osób z grup defaworyzowanych	Zgodność z celami strategicznymi w zakresie **rozwoju branży turystycznej poprzez stworzenie wspólnej oferty i atrakcyjnych produktów turystycznych** oraz **zwiększenia liczby małych i średnich przedsiębiorstw i poprawy sytuacji na lokalnym rynku pracy**
Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Bytowskiego na lata 2015-2022	Cel operacyjny 1. Poprawa dostępu do infrastruktury publicznej i do zasobów przyrodniczych i kulturowych	Cel szczegółowy 1.2. Zwiększenie atrakcyjności obszaru poprzez wykorzystanie lokalnych zasobów i potencjałów	Zgodność w zakresie **rozwoju infrastruktury lokalnej** oraz dostępu do **zasobów przyrodniczych i kulturowych**
Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Bytowskiego na lata 2015-2022	Cel operacyjny 3. Wzrost jakości kapitału społecznego	Cel ogólny 2. Poprawa jakości życia, więzi społecznych i budowa społeczeństwa obywatelskiego na obszarze LSR	Zgodność w zakresie planowanej realizacji przedsięwzięć, **polegających na wzmacnianiu aktywności społecznej, w tym w szczególności na obszarach wiejskich**

Opis sposobu integrowania różnych sektorów, partnerów, zasobów czy branż działalności gospodarczej w celu kompleksowej realizacji przedsięwzięć

Lokalna Strategia Rozwoju zakłada r**ealizację trzech celów szczegółowych przy zaangażowaniu wszystkich sektorów oraz różnych metod** (połączenia inwestycji oraz działań „miękkich"). Dzięki temu zapewni się kompleksowe i spójne działania, będące odpowiedzią na zdiagnozowane problemy czy zidentyfikowane potencjały. Cel szczegółowy 1.2 będzie realizowany przez sektor publiczny i społeczny, gdzie operacje infrastrukturalne oraz działania edukacyjne i promocyjne wpłyną na wykorzystanie potencjału turystycznego obszaru. Cel szczegółowy 1.3 będzie natomiast realizowany wspólnie przez sektor prywatny i społeczny. Jego założeniem jest dążenie do zrównoważonego rozwoju obszaru poprzez działania mające wpłynąć pozytywnie na stan środowiska (inwestycje w odnawialne źródła energii) oraz zwiększyć świadomość mieszkańców w tym zakresie (działania informacyjne). Z kolei cel szczegółowy 2.3 w realizacji przedsięwzięć zakłada udział sektora publicznego i wspólnot lokalnych (poprzez projekt własny). W ramach celu zaplanowane są działania związane z inwestycjami w sferę infrastruktury społecznej (rekreacyjnej, kulturalnej) oraz działania uzupełniające, polegające na organizacji wydarzeń mających wpłynąć na integrację mieszkańców i poprawę więzi społecznych.

W zakresie **integracji branż gospodarczych** lokalna strategia rozwoju zakłada integrację **kilkunastu branż**[48] **związanych z turystyką i obsługą ruchu turystycznego**. Założeniem działania jest możliwie szeroka interwencja mająca przynieść rozwiązania w zakresie kompleksowej obsługi turystów, gdzie oferowane przez branżę turystyczną miejsca noclegowe będą „uzupełnione" przez ofertę w zakresie spędzania czasu wolnego, możliwości skorzystania z usług gastronomicznych, zakupu pamiątek itp. Zintegrowane branże wraz z kodami PKD zostały przedstawione w rozdziale III strategii.

[48] Zgodnie z Polską Klasyfikacją Działalności (PKD).

Rozdział XI. Monitoring i ewaluacja

Monitoring jest jednym z kluczowych procesów wpływających na realizację LSR. Organem odpowiedzialnym za gromadzenie danych ilościowych i jakościowych, mierzenie postępu finansowego i rzeczowego wdrażania strategii jest Zarząd oraz biuro LGD. Przy wdrażaniu LSR działania związane z monitoringiem mają być pierwszym etapem dokonywania niezbędnych zmian czy korekty prowadzonych działań. Zakłada się, że monitoring będzie realizowany na bieżąco, z podejmowaniem niezbędnych działań możliwych do realizacji w celu niwelowania napotkanych barier we wdrażaniu LSR. W miarę możliwości będą to działania realizowane również na bieżąco, w przypadku braku skuteczności zebrane informacje zostaną przeanalizowane, a na ich podstawie przygotowane zostaną propozycje zmian w LSR lub innych dokumentach regulujących proces jej wdrażania. Kluczowe elementy podlegające bieżącemu monitorowaniu zostały przedstawione w poniższej tabeli.

Tab. 11. Elementy podlegające monitorowaniu wraz ze sposobem pozyskiwania danych, czasu i okresu pomiaru oraz sposób wykorzystania wyników monitoringu

Element podlegający monitorowaniu	Odpowiedzialność za pozyskanie danych	Sposób pozyskiwania danych	Czas i okres pomiaru	Sposób wykorzystania wyników
Realizacja planu działania	Zarząd	Informacje przekazywane przez biuro	Na bieżąco	Analiza informacji i podjęcie stosownych działań w przypadku wystąpienia problemów
Wpływ realizacji operacji na wskaźniki rezultatu	Zarząd	Informacje przekazywane przez biuro	Na bieżąco	Analiza informacji i przekazywanie jej podczas posiedzeń Rady
Adekwatność stosowanych kryteriów wyboru operacji w stosunku do zakładanych celów strategii	Zarząd	Informacje przekazywane przez biuro	Na bieżąco	Analiza informacji i przekazywanie jej podczas posiedzeń Rady
Adekwatność stosowanych działań komunikacyjnych	Zarząd, biuro	Informacje pozyskiwane w trakcie realizacji działań wynikających z planu komunikacji, na postawie opracowanego formularza on-line i jego wersji papierowej	Na bieżąco	Podjęcie działań bieżących w przypadku nieskuteczności realizacji plany lub wystąpienie o zmiany w planie komunikacji do Rady
Opinie społeczności lokalnej w zakresie wdrażania LSR	Zarząd, biuro	Informacje przekazane przez mieszkańców	Na bieżąco	Podjęcie działań bieżących lub wystąpienie o zmiany w LSR do Rady
Współpraca z innymi instytucjami i podmiotami	Zarząd, biuro	Informacje pozyskiwane w trakcie spotkań, korespondencja	Na bieżąco	Podjęcie działań bieżących

Powyższa tabela przedstawia istotne obszary wdrażania LSR wraz z opisem planowanych do podjęcia działań i możliwością wnoszenia uwag przez lokalną społeczność do procesu ewaluacji. W przypadku pozyskania informacji, która może wpłynąć na poprawę realizacji LSR, Zarząd podejmuje odpowiednie działania mające na celu rozwiązanie problemów w ramach dostępnych możliwości lub występuje do Rady z propozycją zmian w LSR czy procedurach związanych z wyborem operacji. Podobne rozwiązanie zaplanowano w odniesieniu do adekwatności realizowanych działań komunikacyjnych.

Ewaluacja prowadzona będzie na podstawie danych uzyskanych w procesie monitorowania wdrażania LSR przedstawionym powyżej. Zakłada się przeprowadzanie trzech etapów ewaluacji:

Ewaluacja doraźna będzie polegała na przeanalizowaniu przebiegu i efektów ogłaszanych naborów. Za jej przeprowadzenie będzie odpowiadał Zarząd i pracownicy biura. W przypadku wystąpienia sygnałów dotyczących ewentualnych zagrożeń związanych z procesem wyboru operacji, sporządzony zostanie Raport Ewaluacyjny po przeprowadzonych naborach, który zostanie następnie zaprezentowany Radzie wraz z propozycjami rozwiązań sytuacji problemowych. Raporty takie będą również **upubliczniane** poprzez zamieszczenie na stronie internetowej LGD.

Ewaluacja własna (*on-going*) odbywać się będzie corocznie, polegać będzie na analizowaniu danych przez zespół ds. monitorowania składających się z przedstawicieli Zarządu i pracownikach biura. Przeanalizowane dane będą przedstawiane w postaci Raportu Ewaluacyjnego, który będzie prezentowany Walnemu Zebraniu Członków. Drugą formą ewaluacji wewnętrznej stanowi spotkanie analityczno – refleksyjne (warsztat). Warsztat przeprowadzany jest na początku roku kalendarzowego i stanowi dyskusję na tematy zawarte w Wytycznych 5/3/2017 Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Warsztat organizowany jest do końca stycznia danego roku, trwa minimum 5 godzin, jego uczestnicy otrzymują materiały na co najmniej 3 dni przed wyznaczonym terminem. Uczestnikami warsztatu są wszyscy interesariusze realizacji LSR. Do spraw związanych z organizacją warsztatu zastosowanie mają wytyczne 5/3/2017.

W okresie osiągania poszczególnych **kamieni milowych**, przedstawionych w planie działania planuje się wykonanie badań ewaluacyjnych (Ewaluacja Okresowa), do których będą zaproszeni eksperci zewnętrzni (niezależni ewaluatorzy, zespół, wyłonieni zgodnie z wymaganiami wprowadzonymi Wytyczną 5/3/2017). Badanie ewaluacyjne w momencie zakończenia ostatniego kamienia milowego będzie zarazem ewaluacją ex-post na zakończenie wdrażania LSR. Przynajmniej jedno z badań odbędzie się w okresie 2020 – 2022. Produktem badania będzie Okresowy Raport Ewaluacyjny, prezentowany Walnemu Zebraniu Członków oraz **upubliczniany** za pośrednictwem strony internetowej.

Ewaluacja przede wszystkim będzie dotyczyć efektywności działań LGD związanych z wdrażaniem LSR. W tym zakresie ocena będzie dotyczyć elementów przedstawionych w poniższej tabeli.

Tab. 12. Elementy podlegające ewaluacji, okres badania, sposób i okres pomiaru, sposób wykorzystania wyników ewaluacji

Element podlegający ewaluacji	Rodzaj badania	Sposób pozyskiwania danych	Czas i okres pomiaru	Sposób wykorzystania wyników
Stopnień realizacji przedsięwzięć planowanych w ramach LSR (ilość i rodzaj zrealizowanych operacji w stosunku do planów oraz ilość wydatkowanych środków w stosunku do planu)	Raport roczny Raport po przeprowadzonych naborach (ewaluacja doraźna)	Dane z monitoringu, dane przekazane przez Zarząd, dokumentacja LGD	Na zakończenie każdego roku wdrażania LSR (w terminie jednego miesiąca po zakończeniu roku) Na zakończenie naboru/ów (w terminie jednego miesiąca od zakończenia)	W przypadku zidentyfikowanych problemów obligatoryjnie będą musiałby być wprowadzone w częstotliwości ogłaszania konkursów oraz zintensyfikowane działania mające rozwiązać problem
Poziom realizacji wskaźników zakładanych dla poszczególnych przedsięwzięć	Raport Ewaluacyjny (roczny)	Dane z monitoringu, dane przekazane przez Zarząd, dokumentacja LGD	Na zakończenie każdego roku wdrażania LSR (w terminie jednego miesiąca po zakończeniu roku)	W przypadku zidentyfikowanych problemów obligatoryjnie będą musiały zostać podjęte działania odnośnie do wprowadzenia zmian w LSR mające rozwiązać problem
Wpływ zrealizowa-	Okresowy Raport	Dane z monito-	Na zakończenie	W przypadku

nych przedsięwzięć na osiągnięcie przyjętych celów ogólnych i celów szczegółowych strategii	Ewaluacyjny	ringu, dane przekazane przez Zarząd, dokumentacja LGD. Dane pozyskane przez podmiot zewnętrzny przeprowadzający ewaluację	okresów wyznaczonych kamieniami milowymi (trzy miesiące po zakończeniu okresu)	zidentyfikowanych problemów obligatoryjnie będą musiały zostać podjęte działania odnośnie do wprowadzenia zmian w LSR lub sposobach organizacji LGD
Adekwatność stosowanych kryteriów wyboru operacji w stosunku do zakładanych celów strategii	Raport roczny Raport po przeprowadzonych naborach (ewaluacja doraźna)	Dane z monitoringu, dane przekazane przez Zarząd, dokumentacja LGD	Na zakończenie każdego roku wdrażania LSR (w terminie jednego miesiąca po zakończeniu roku) Na zakończenie naboru/ów (w terminie jednego miesiąca od zakończenia)	W przypadku zidentyfikowanych problemów obligatoryjnie będą musiały zostać opracowane i wdrożone zmiany w kryteriach wyboru operacji
Adekwatność stosowanych działań komunikacyjnych	Raport Ewaluacyjny (roczny)	Dane z monitoringu, dane przekazane przez Zarząd, dokumentacja LGD	Na zakończenie każdego roku wdrażania LSR (w terminie jednego miesiąca po zakończeniu roku)	W przypadku zidentyfikowanych problemów obligatoryjnie będą wprowadzone zmiany do planu komunikacji

Elementy podlegające ewaluacji, przedstawione powyżej będą podlegały ocenie w oparciu o kryteria. Podstawowe **kryteria ewaluacyjne** w odniesieniu do badanych obszarów to:

- Trafność/adekwatność/odpowiedniość – stopień, w jakim przyjęte założenia przynoszą pożądane (określone w LSR) rezultaty.
- Efektywność/wydajność – stopień, w jakim prowadzone działania wpływają na realizację LSR, głównie w ujęciu czasowym – realizacji określonych kamieni milowych.
- Skuteczność – stopień, w jakim prowadzone działania wpływają na realizację założeń LSR.
- Użyteczność – stopień zaspokojenia potrzeb beneficjentów w wyniku osiągnięcia rezultatów podejmowanych operacji.
- Trwałość – stopień, w jakim efekty realizacji działań mogą utrzymywać się w okresie po zakończeniu realizacji działania.

W **zakresie funkcjonowania LGD** procedury przeprowadzania ewaluacji i monitoringu przedstawione zostały w załączniku nr 2 do LSR.

Wnioski z konsultacji społecznych

W zakresie monitoringu i ewaluacji wniesione uwagi miały charakter postulatów włączenia społeczności w proces ewentualnych zmian lokalnej strategii rozwoju. Uwagi zostały uwzględnione i zawarte w LSR (Procedura dokonywania ewaluacji, procedura aktualizacji LSR, rozdział II).

Rozdział XII. Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko

Informacja o przeprowadzeniu analizy LSR pod kątem spełniania kryteriów kwalifikujących do strategicznej oceny oddziaływania na środowisko i o wynikach tej analizy

Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania na potrzeby określenia, czy lokalna strategia rozwoju jest dokumentem, który wymaga przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko, zwróciła się o wydanie stosownej opinii do Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gdańsku oraz Pomorskiego Państwowego Wojewódzkiego Inspektora Sanitarnego w Gdańsku jako organów właściwych do wydania przedmiotowej opinii.

W pismach skierowanych do ww. organów Stowarzyszenie powołało się na art. 46 ustawy z dnia 3 października 2008 roku o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz.U. z 2013 r. poz. 1235 ze zmianami), prosząc o wydanie opinii w zakresie braku konieczności sporządzania strategicznej oceny oddziaływania na środowisko dla lokalnej strategii rozwoju, jako dokumentu, który nie został wymieniony w przytoczonym artykule ustawy.

Uzyskana od Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gdańsku opinia potwierdziła zasadność przyjętego stanowiska, Pomorski Państwowy Wojewódzki Inspektor Sanitarny w Gdańsku pozostawił rozstrzygnięcie w gestii Stowarzyszenia. Opierając się na opinii RDOŚ w Gdańsku, uznaje się, że Lokalna Strategia Rozwoju dla obszaru LGD Sandry Brdy **nie wymaga przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko**.

WYKAZ WYKORZYSTANEJ LITERATURY

- Aktualizacja opracowania ekofizjograficznego do planu zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego, red. J. Czochański i J. Lemańczyk, na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego, Gdańsk – Słupsk 2007.
- Aktywność społeczna osób starszych w kontekście percepcji Polaków. Diagnoza społeczna 2013.
- Analiza potencjału gospodarczego powiatu chojnickiego, raporty z badań, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2012.
- Analiza relacji funkcjonalno-przestrzennych między ośrodkami miejskimi i ich otoczeniem (aktualizacja opracowania, monitoring zmian) na zlecenie Województwa Pomorskiego, Kraków 2015.
- Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej w 2013 r., Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2014.
- Brdą przez Bory, Zabory i Ziemię Chojnicką, LGD Sandry Brdy, Chojnice 2010.
- https://www.epodreczniki.pl/.
- Koncepcja zagospodarowania szlaków wodnych województwa pomorskiego dla turystyki kajakowej, Gdańsk 2013.
- Kosznajderia, red. J. Szwankowski, LGD Sandry Brdy, Chojnice 2014.
- Nitka S., Kaszubska Marszruta. Na rowerze w Bory Tucholskie, National Geographic Polska, 2015.
- Podział administracyjny województwa pomorskiego, Urząd Statystyczny w Gdańsku
- Program promocji zatrudnienia i aktywizacji lokalnego rynku pracy powiatu chojnickiego na lata 2014-2020.
- Regionalny Program Strategiczny w zakresie atrakcyjności kulturalnej i turystycznej Pomorska Podróż, Gdańsk 2013.
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 23 października 2015 roku w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach poddziałania „Wsparcie na rzecz kosztów bieżących i aktywizacji" objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020.
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 24 września 2015 roku w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach poddziałania „Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność" objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020.
- Sprawozdanie z działalności Powiatowego Urzędu Pracy w Chojnicach za rok 2014.
- Sprawozdanie z realizacji LSR za 2014 rok, Chojnice, Gdańsk 2015.
- Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020.
- Strategia Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Pomorskiego, Gdańsk 2009.
- Szromek A., Pomiar funkcji turystycznej obszarów za pomocą wskaźników funkcji turystycznej na przykładzie obszarów państw europejskich, Katowice 2013.
- Weckwerth M., Odkrywanie Kosznajderii, Gazeta Pomorska, listopad 2009.
- www.mapa.wrotaborów.pl

Źródło danych:

- Główny Urząd Statystyczny (Bank Danych Lokalnych)
- Google Forms
- Portal NGO.pl
- Powiatowe Urzędy Pracy
- Starostwo Powiatowe w Chojnicach (http://powiat.chojnice.pl)
- Urzędy Gmin
- Wojewódzki Urząd Pracy w Gdańsku

WYKAZ FOTOGRAFII, MAP, RYSUNKÓW, TABEL I WYKRESÓW

Fot. 1 Uczestnicy warsztatów eksperckich podczas prac nad wynikami analizy SWOT z pierwszego etapu 9

Mapa 1 Obszar wdrażania LSR z zaznaczonymi granicami gmin i całego obszaru (kolor czerwony) 4
Mapa 2 Udział beneficjentów pomocy społecznej w liczbie mieszkańców ogółem w roku 2013 19
Mapa 3 Udział lasów w ogólnej powierzchni obszarów i województw, z zaznaczonym obszarem LGD 21
Mapa 4 Ścieżki i szlaki rowerowe w otoczeniu Parku Narodowego „Bory Tucholskie" 26

Rys. 1 Formularz nominacyjny – dokument stanowiący podstawę do przyznania statusu Światowego Rezerwatu Biosfery UNESCO MaB Bory Tucholskie i logotyp Rezerwatu 5
Rys. 2 Przebieg rzeki Brdy na obszarze objętym wdrażaniem LSR 26
Rys. 3 Mapa Kosznajderii na mapie topograficznej z początku XIX wieku 28

Tab. 1 Charakterystyka gmin wchodzących w skład LGD 3
Tab. 2 Wyniki badania zainteresowania poszczególnymi obszarami interwencji (suma wartości procentowych nie wynosi 100 ze względu na możliwość udzielania wielu odpowiedzi) 8
Tab. 3 Wykaz spotkań poświęconych diagnozie 10
Tab. 4 Liczba osób bezrobotnych w odniesieniu do liczby osób w wieku produkcyjnym 13
Tab. 5 Udział procentowy osób młodych (18-34 lata) w ogólnej liczbie bezrobotnych 14
Tab. 6 Liczba podmiotów gospodarczych na 10 000 mieszkańców 15
Tab. 7 Katalog zintegrowanych branż obsługi ruchu turystycznego i okołoturystycznego 16
Tab. 8 Lesistość (procentowy udział powierzchni gruntów leśnych do pozostałych) w gminach objętych LSR 22
Tab. 9 Liczba gospodarstw rolnych wg Powszechnego Spisu Rolnego (2010 r.) 22
Tab. 10 Liczba gospodarstw rolnych uzyskujących dochód z działalności rolniczej wg Powszechnego Spisu Rolnego (2010 r.) 22
Tab. 11 Elementy podlegające monitorowaniu wraz ze sposobem pozyskiwania danych, czasu i okresu pomiaru oraz sposób wykorzystania wyników monitoringu 61
Tab. 12 Elementy podlegające ewaluacji, okres badania, sposób i okres pomiaru, sposób wykorzystania wyników ewaluacji 62

Wykres 1 Struktura członkowska LGD Sandry Brdy 6
Wykres 2 Struktura ludności w ujęciu na poszczególne kategorie wiekowe w latach 2007-2014 12
Wykres 3 Liczba udzielonych noclegów na obszarze w latach 2007-2013 25

ZAŁĄCZNIK 1. PROCEDURA AKTUALIZACJI LSR

ZASADY OGÓLNE

1. Aktualizacja Lokalnej Strategii Rozwoju dla obszaru LGD Sandry Brdy jest dokonywana w przypadku:
   a. wystąpienia zagrożenia związanego z nieosiągnięciem celów LSR,
   b. zmiany prawodawstwa regulującego Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność,
   c. przeprowadzonych kontroli przez ograny upoważnione organy, na podstawie wydanych przez nie zaleceń pokontrolnych.

ZASADY POSTĘPOWANIA W PRZYPADKU SYTUACJI OKREŚLONEJ W PKT 1 a

2. Sytuacja wskazana w pkt 1 lit a. określana jest na podstawie danych pozyskanych w ramach stosowanych metod monitoringu i ewaluacji.
3. Aktualizacja Lokalnej Strategii Rozwoju na podstawie przyjętych zasad monitoringu może zostać dokonana na wniosek:
   a. Zarządu,
   b. Rady,
   c. mieszkańców, zgodnie z zasadami określonymi w rozdziale XI i załączniku 2 do LSR.
4. W przypadku zgłoszenia wniosku o aktualizację Lokalnej Strategii Rozwoju zgodnie z pkt 3 procedury aktualizacji LSR w terminie 30 dni od złożenia wniosku zwoływane jest posiedzenie Rady, podczas którego następuje jego rozpatrzenie.
5. W przypadku zgłoszenia wniosku na podstawie pkt 3 lit. c procedury na posiedzenie Rady zaprasza się osoby/podmiot wnioskujący o zmianę LSR.
6. Podczas posiedzenia Rada może wniosek odrzucić, umieszczając stosowną informację w protokole wraz z uzasadnieniem.
7. W przypadku uznania wniosku za zasadny Rada w porozumieniu z Zarządem przygotowuje projekt zmienionej LSR w terminie 14 dni.
8. Projekt zmienionej LSR podlega konsultacjom społecznym z uwzględnieniem co najmniej 4 partycypacyjnych metod wymienionych w LSR, przy czym proces konsultacji jest nie krótszy niż 14 dni.
9. W przypadku wniesienia dalszych uwag Rada powtarza procedurę w określoną w pkt 6-8.
10. W przypadku braku uwag do projektu LSR w terminie 14 dni od momentu zakończenia konsultacji społecznych zwołuje się posiedzenie Rady, na którym zatwierdza się zmienioną LSR.

ZASADY POSTĘPOWANIA W PRZYPADKU SYTUACJI OKREŚLONEJ W PKT 1 b i c

11. W przypadku wystąpienia sytuacji określonej w pkt 1 b i c, Zarząd niezwłocznie przygotowuje projekt zmienionej LSR i w porozumieniu z Przewodniczącym Rady zwołuje posiedzenie Rady.
12. Posiedzenie zwołuje się w terminie 7 dni od zgłoszenia Przewodniczącemu Rady przygotowania projektu zmienionej LSR.
13. Na posiedzeniu Rada zatwierdza zmienioną LSR.

POZOSTAŁE ZASADY

14. W sprawach nieuregulowanych niniejszą procedurą obowiązują:
    a. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 roku ustanawiające wspólne przepisy dotyczące EFRR, EFS, FS, EFRROW oraz EFMiR;
    b. Ustawa z dnia 20 lutego 2015 roku o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności;
    c. Ustawa z dnia 11 lipca 2014 roku o zasadach realizacji programów w zakresie polityki spójności finansowanych w perspektywie finansowej 2014-2020;
    d. Ustawa z dnia 20 lutego 2015 roku o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020;
    e. Wytyczne Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

ZAŁĄCZNIK 2. PROCEDURY DOKONYWANIA EWALUACJI I MONITORINGU

A. Monitoring
1. Celem monitoringu jest bieżące gromadzenie danych istotnych w zakresie wdrażania LSR oraz ich analizowanie i podejmowanie działań w zakresie posiadanych kompetencji.
2. Monitoring prowadzony jest na bieżąco. Okres prowadzenia monitoringu ustala się na czas wdrażania LSR.
3. Organem odpowiedzianym za monitoring jest Zarząd.
4. W zakresie pozyskiwania danych odpowiedzialne jest biuro LGD.
5. Elementy podlegające monitorowaniu w zakresie wdrażania LSR:
    a. Realizacja planu działania.
    b. Wpływ realizacji operacji na wskaźniki rezultatu.
    c. Adekwatność stosowanych kryteriów wyboru operacji w stosunku do zakładanych celów strategii.
    d. Adekwatność stosowanych działań komunikacyjnych.
    e. Opinie społeczności lokalnej w zakresie wdrażania LSR.
    f. Współpraca z innymi instytucjami i podmiotami.
6. W przypadku zidentyfikowania problemów Zarząd podejmuje bieżące działania naprawcze w zakresie posiadanych kompetencji lub przygotowuje propozycje zmian do LSR lub dokumentów regulujących wdrażanie LSR.
7. Zarząd sprawuje nadzór nad monitoringiem funkcjonowania LGD.
8. Elementy podlegające monitorowaniu z zakresie funkcjonowania LGD:
    a. Bieżące działania pracowników biura wynikające z zakresów obowiązków.
    b. Realizacja działań aktywizacyjnych określonych w planie działania.
    c. Realizacja działań określonych w planie komunikacji.
9. W przypadku zidentyfikowanych problemów Zarząd jako organ nadzorujący pracę biura podejmuje działania naprawcze mające na celu ich rozwiązanie oraz opracowuje rekomendacje do wdrożenia.
10. Czas, sposób i okres pomiaru określony został w rozdziale XI LSR.

B. Ewaluacja
11. Celem ewaluacji jest systematyczne badanie wartości realizacji LSR w celu jej usprawnienia i dalszego rozwoju.
12. Ewaluacja jest prowadzona doraźnie w sytuacjach problemowych związanych z prowadzonymi naborami operacji, corocznie i okresowo. Organem odpowiedzianym za monitoring jest Zarząd.
13. Podstawą ewaluacji są dane pozyskane w zakresie monitoringu.
14. Elementy podlegające ewaluacji w zakresie wdrażania LSR:
    a. Stopień realizacji przedsięwzięć planowanych w ramach LSR (ilość i rodzaj zrealizowanych operacji w stosunku do planów oraz ilość wydatkowanych środków w stosunku do planu).
    b. Poziom realizacji wskaźników zakładanych dla poszczególnych przedsięwzięć.
    c. Wpływ zrealizowanych przedsięwzięć na osiągnięcie przyjętych celów ogólnych i celów szczegółowych strategii.
    d. Adekwatność stosowanych kryteriów wyboru operacji w stosunku do zakładanych celów strategii.
    e. Adekwatność stosowanych działań komunikacyjnych. W przypadku zidentyfikowania problemów Zarząd podejmuje bieżące działania naprawcze w zakresie posiadanych kompetencji lub przygotowuje propozycje zmian do LSR lub dokumentów regulujących wdrażanie LSR.
15. Zarząd sprawuje nadzór nad ewaluacją funkcjonowania LGD.
16. Elementy podlegające ewaluacji w zakresie funkcjonowania LGD:
    d. Bieżące działania pracowników biura wynikające z zakresów obowiązków.
    e. Realizacja działań aktywizacyjnych określonych w planie działania.
    f. Realizacja działań określonych w planie komunikacji.
17. W przypadku zidentyfikowanych problemów Zarząd jako organ nadzorujący pracę biura podejmuje działania naprawcze mające na celu ich rozwiązanie oraz opracowuje rekomendacje do wdrożenia.
18. Czas, sposób i okres dokonywania ewaluacji określony został w rozdziale XI LSR.

ZAŁĄCZNIK NR 3 PLAN DZIAŁANIA

Cel ogólny 1	Lata	2016-2018			2019-2021			2022-2023			Razem okres 2016-2023		Program	Poddziałanie/ zakres programu
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie (Euro)	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie (Euro)	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie (Euro)	Razem wartość wskaźników	Razem planowane wsparcie		
Cel szczegółowy 1.1													PROW	
Przedsięwzięcie 1.1.1	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa	12 szt.	38%	169919,08	-	-	-	35 szt.	100%	510 000,00	47 szt.	679919,08	PROW	Działanie 19.2 Realizacja LSR
	Liczba osób uczestniczących w spotkaniach informacyjno-konsultacyjnych	50 osób	100%	300,00	-	-	-	-	-	-	50 osób	300,00	PROW	Działanie 19.4 Aktywizacja
Przedsięwzięcie 1.1.2	Liczba operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	12 szt.	86%	864620,66	-	-	-	2 szt.	100%	145 936,50	14 szt.	1010557,16	PROW	Działanie 19.2 Realizacja LSR
	Liczba operacji na rzecz rozwoju przedsiębiorstw w branży turystycznej i okołoturystycznej	8 szt.	80%		-	-	-	2 szt.	100%		10 szt.			
Razem cel szczegółowy 1.1				**1 034 839,74**						**655 936,50**		**1 690 776,24**		
Cel szczegółowy 1.2													PROW	
Przedsięwzięcie 1.2.1	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	4 szt.	80%	394127,17	-	-	-	5 szt.	100%	391 500,00	9 szt.	785 627,17	PROW	Działanie 19.2 Realizacja LSR
	Liczba zabytków poddanych pracom konserwatorskim lub restauratorskim w wyniku wsparcia otrzymanego w ramach realizacji strategii	3 szt.	100%		-	-	-	-	-		3 szt.			
	Liczba zrealizowanych projektów współpracy, w tym projektów współpracy międzynarodowej	-	-	-	1	100%	13 000,00	-	-	-	1	13 000,00	PROW	Działanie 19.3 Współpraca

Przedsięwzięcie 1.2.2	Liczba szkoleń z zakresu podnoszenia wiedzy podmiotów branży turystycznej	-	-	22328,30	5 szt.	100%	25000,00	-	-	-	5 szt.	47 328,30	PROW	Działanie 19.2 Realizacja LSR
	Liczba operacji własnych w zakresie promowania lokalnych produktów oraz kultywowania tradycji (w tym kulinarnych) obszaru	1 szt.	100%		-	-		-	-	-	1 sz.			
	Liczba operacji na rzecz promocji lokalnych produktów (operacja własna)	-	-		1 szt.	100%		-	-	-	1 szt.			
	Liczba operacji na rzecz promocji lokalnych produktów	1 szt.	100%					-	-	-	1 szt.			
	Liczba operacji na rzecz promocji lokalnych produktów	-	-	-	1 szt.	100%	12 500,00	-	-	-	1 szt.	12 500,00	PROW	Działanie 19.3 Współpraca
	Liczba działań związanych z promocją obszaru	2 szt.	40%	10 000,00	3 szt.	100%	15 000,00	-	-	-	5 szt.	25 000,00	PROW	Działanie 19.4 Aktywizacja
Razem cel szczegółowy 1.2				**426 455,47**			**65 500,00**			**391 500,00**		**883 455,47**		
Cel szczegółowy 1.3													PROW	
Przedsięwzięcie 1.3.1	Liczba obiektów, w których rozpoczęto wykorzystywanie OZE	2 szt.	50%	10 907,28	2 szt.	100%	11 039,39	-	-	-	4 szt.	21 946,67	PROW	Działanie 19.2 Realizacja LSR
	Liczba publikacji związanych ze zwiększaniem świadomości ekologicznej w zakresie zmian klimatycznych	-	-	-	500 egz.	100%	1 250,00	-	-	-	500 egz.	1 250,00	PROW	Działanie 19.4 Aktywizacja
Przedsięwzięcie 1.3.2	Liczba operacji w zakresie ochrony przyrody	-	-	-	1 szt.	100%	12 500,00	-	-	-	1 szt.	12 500,00	PROW	Działanie 19.2 Realizacja LSR
	Liczba zrealizowanych projektów współpracy, w tym projektów współpracy międzynarodowej	-	-	-	1 szt.	100%	12 500,00	-	-	-	1 szt.	12 500,00	PROW	Działanie 19.3 Współpraca
Razem cel szczegółowy 1.3				**10907,28**			**37289,39**			**0,00**		**48 196,67**		
Razem cel ogólny 1				**1472202,49**			**102 789,39**			**1047436,50**		**2 622 428,38**		

Cel ogólny 2	Lata	2016-2018			2019-2021			2022-2023			Razem okres 2016-2023		Program	Poddziałanie/z akres programu
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% reali-zacji wskaźnika nara-stająco	Planowane wsparcie (euro)	Wartość z jednostką miary	% reali-zacji wskaźni ka nara-stająco	Planowane wsparcie (euro)	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie (euro)	Razem wartość wskaź-ników	Razem planowane wsparcie		
Cel szczegółowy 2.1													PROW	
Przedsięwzięcie 2.1.1	Liczba inicjatyw na rzecz wzmocnienia funkcjonowania organizacji pozarządowych	1 szt.	100%	11 126,00	-	-	12500	-	-	-	1 szt.	23 626,00	PROW	Działanie 19.2 Realizacja LSR
	Liczba operacji na rzecz budowy społeczeństwa obywatelskiego	-	-		1 szt.	100%		`	-	-	1 szt.			
	Liczba publikacji i poradników dla organizacji pozarządowych	1 szt.	50%	1250,00	1 szt.	100%	1 250,00	-	-	-	2 szt.	2 500,00	PROW	Działanie 19.4 Aktywizacja
Razem cel szczegółowy 2.1				**12 376,00**			**13 750,00**			**0,00**		**26 126,00**		
Cel szczegółowy 2.2													PROW	
Przedsięwzięcie 2.2.1	Liczba operacji własnych na rzecz seniorów (z ich udziałem)	1 szt.	100%	22 111,48	-	-	12 500,00	-	-	-	1 szt.	34 611,48	PROW	Działanie 19.2 Realizacja LSR
	Liczba operacji na rzecz wzmacniania kapitału społecznego	1 szt.	50%		1 szt.	100%		-	-	-	2 szt.			
	Liczba spotkań informacyjno-konsultacyjnych z mieszkańcami	5 szt.	50%	1875,00	5 szt.	100%	1 875,00	-	-	-	10 szt.	3750,00	PROW	Działanie 19.4
Razem cel szczegółowy 2.2				**23 986,48**			**14 375,00**			**0,00**		**38 361,48**		
Cel szczegółowy 2.3													PROW	
Przedsięwzięcie 2.3.1	Liczba nowych lub wyremontowanych obiektów infrastruktury społecznej	2 szt.	100%	172 884,14	-	-	12 500	-	-	-	2 szt.	185 384,14	PROW	Działanie 19.2 Realizacja LSR
	Liczba operacji własnych w zakresie sportu i kultury	-	-		1 szt.	100%					1 szt.			
Razem cel szczegółowy 2.3				**172 884,14**			**12 500,00**			**0,00**		**185 384,14**		
Razem cel ogólny 2				**209 246,62**			**40 625,00**			**0,00**		**249 871,62**		
Razem LSR				**1 681 449,11**			**143 414,39**			**1 047 436,50**		**2 872 300,00**		
Razem planowane wsparcie na przedsięwzięcia dedykowane tworzeniu i utrzymaniu miejsc pracy w ramach poddziałania Realizacja LSR PROW														% budżetu poddziałania Realizacja LSR
													1 690 476,24	**60,34 %**

ZAŁĄCZNIK 4. BUDŻET LSR

ZAKRES WSPARCIA	Wsparcie finansowe (EURO)	
	PROW	**RAZEM EFSI**
Realizacja LSR (art. 35 ust. 1 lit. b rozporządzenia nr 1303/2013)	2 801 500	2 801 500
Współpraca (art. 35 ust. 1 lit. c rozporządzenia nr 1303/2013)	38 000	38 000
Koszty bieżące (art. 35 ust. 1 lit. d rozporządzenia nr 1303/2013)	466 455	466 455
Aktywizacja (art. 35 ust. 1 lit. e rozporządzenia nr 1303/2013)	32800	32800
RAZEM	3 338 755	3 338 755

Plan finansowy w zakresie poddziałania 19.2 PROW 2014-2020

	Wkład EFRROW	Budżet państwa	Wkład własny będący wkładem krajowych środków publicznych	RAZEM
Beneficjenci inni niż jednostki sektora finansów publicznych	**1 215 333,00**	**694 677,00**		**1 910 000,00**
Beneficjenci będący jednostkami sektora finansów publicznych	**567 261,45**		**324 239,00**	**891 500,00**
Razem	**1 782 594,45**	**694 667,00**	**324 239,00**	**2 801 500,00**

ZAŁĄCZNIK 5. PLAN KOMUNIKACJI

Cele planu komunikacji

Głównym założeniem, które zostało przyjęte do realizacji planu komunikacji, jest skuteczne informowanie mieszkańców obszaru LSR o wdrażaniu strategii i oraz możliwościach ubiegania się o środki na realizację zaplanowanych przez nich działań, następnie wsparcie wyłonionych uczestników procesu komunikacji na etapie realizowania konkretnych operacji. Docelowo osoby te planuje się zaangażować do dalszych działań, także po zakończeniu naborów. Na podstawie tego założenia opracowane zostały trzy cele planu komunikacyjnego – informacja, wsparcie i zaangażowanie.

W pierwszej kolejności zostaną podjęte działania informacyjne, związane z możliwościami realizacji zadań przewidzianych w ramach LSR. Na tym etapie przeważać będzie stosowanie narzędzi związanych z szerokim dotarciem z informacją o możliwościach i warunkach ubiegania się o środki. Drugi etap zakłada udzielanie konkretnego wsparcia dla zainteresowanych podmiotów, które zostaną wyłonione na etapie realizacji Celu 1. Ponieważ oba procesy będą realizowane niemalże jednocześnie i trwać będą do zakończenia realizacji LSR, działania przewidziane w ich zakresie będą cyklicznie powtarzane. Ostatni etap – Cel 3 zakłada włączenie uczestników dwóch pierwszych etapów do aktywnego uczestniczenia

we wszystkich działaniach LGD, w tym także nowych, które zostaną wspólnie wypracowane i będą służyć realizacji założeń LSR. Najważniejszym z założeń realizacji celów planu komunikacji jest interakcja, czyli ciągła, obustronna wymiana informacji. Po stronie LGD będzie ona oznaczała uwzględnianie uwag, które będą wnosić uczestnicy procesu i dostosowywać działania do ich postulatów i potrzeb.

Grupy docelowe planu komunikacji

Jednym z kluczowych elementów decydujących o skuteczności działań informacyjnych jest prawidłowe określenie grup docelowych. W przypadku możliwości związanych z wdrażaniem LSR określenie tych grup powinno nastąpić na podstawie analizy potencjalnych interesariuszy. Każda z grup określonych poniżej stanowi jednocześnie potencjalną grupę **beneficjentów** działania.

Pierwszą grupą docelową są osoby z grup defaworyzowanych ekonomicznie zidentyfikowanych w diagnozie (osoby młode i osoby bezrobotne z obszarów wiejskich). Drugą grupę stanowią osoby defaworyzowane w dostępie do usług społecznych (osoby starsze). Ze względu na wagę udziału tych grup we wdrażaniu LSR skierowane zostaną do nich odrębne narzędzia komunikacji. **Sposobem dotarcia do tych grup** będą działania informacyjne realizowane za pośrednictwem Powiatowych Urzędów Pracy w przypadku grup defaworyzowanych w dostępie do rynku pracy oraz poprzez lokalne wspólnoty (np. sołtysów, parafie) do grupy defaworyzowanej w dostępie do usług społecznych (seniorzy). Trzecia grupa to przedsiębiorcy, których udział w realizacji będzie również znaczący i kluczowy w związku z zaplanowanymi celami odnośnie do powstawania nowych miejsc pracy. Czwarta grupa to „sektor publiczny", z którego udziałem zaplanowana jest realizacja działań związanych z infrastrukturą, jako sektora o największym potencjale do realizacji ww. operacji. Czwarta grupa to przedstawiciele i członkowie „organizacji pozarządowych", z których udziałem zaplanowano osiągnięcie Celu ogólnego 2 LSR. Ostatnią grupą, którą można dodatkowo zdefiniować jako ogół mieszkańców, są „lokalne wspólnoty i mieszkańcy". Sformułowanie lokalne wspólnoty użyte zostało celowo, bowiem ich wzmocnieniu ma służyć część działań LSR.

Podstawowe działania komunikacyjne

Na potrzeby realizacji planu komunikacji określony został stały pakiet działań informacyjnych, na który składają się podstawowe i ocenione jako najskuteczniejsze podczas wdrażania lokalnej strategii rozwoju na lata 2013-2020. Ponadto w założeniu są to działania bezkosztowe, w takiej formie były bowiem dotychczas realizowane. W przypadku wystąpienia konieczności poniesienie kosztów zostaną one pokryte ze środków przewidzianych na koszty bieżące w zakresie § 12. 1. pkt 1) rozporządzenia 19.4[49]. Katalog podstawowych działań odpowiada działaniom wymienionym w wierszu „I połowa 2016" tabeli „Działania komunikacyjne oraz odpowiadające im środki przekazu". Działania te będą realizowane głównie w pierwszych latach wdrażania LSR, w związku z założonym planem realizacji wskaźników. W okresie po 2021 roku działania będą skupiały się na informowaniu o działalności LGD z uwzględnieniem efektów wdrażania LSR. W tym okresie oczekuje się zaangażowania nowych grup w działalność LGD.

Planowane efekty działań komunikacyjnych

Oczekiwanym efektem działań komunikacyjnych będzie popularyzacja informacji na temat wdrażania LSR oraz możliwości wsparcia. W drugim etapie planuje się przeprowadzenie działań, których efektem będzie zwiększenie wiedzy beneficjentów i interesariuszy na temat realizacji operacji, co w założeniu poprawi efektywność procesu. W trzecim etapie zakłada się włączenie nowych grup do działalności LGD, w tym poprzez zwiększenie rozpoznawalności marki LGD. W zakresie komunikacji **z grupami defaworyzowanymi** celem działań komunikacyjnych będzie realizacja operacji w zakresie rozpoczynania działalności gospodarczej przez osoby pochodzące z grup defaworyzowanych w dostępie do rynku pracy i zaangażowanie w realizacje operacji osób wywodzących się z grupy defaworyzowanej w dostępie do usług społecznych.

Analiza efektywności zastosowanych działań komunikacyjnych i środków przekazu

Pomiar efektywności działań komunikacyjnych będzie dokonywany na bieżąco, stosowne informacje stanowiące wnioski z przeprowadzanych działań będą publikowane w rocznych sprawozdaniach LGD. W przypadku wystąpienia problemów, zidentyfikowanych na podstawie wolnych postępów w realizacji

[49] Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 23 października 2015 roku w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach poddziałania „Wsparcie na rzecz kosztów bieżących i aktywizacji" objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020.

wskaźników zawartych w tabeli „Działania komunikacyjne oraz odpowiadające im środki przekazu”, przeprowadzona będzie ocena planu i zostaną zaproponowane zmiany.

Opis wniosków/opinii zebranych podczas działań komunikacyjnych, sposobu ich wykorzystania w procesie realizacji LSR

W celu uzyskiwania opinii od uczestników działań komunikacyjnych planuje się przeprowadzanie badań, głównie wywiadów, które pozwolą na ocenę skuteczności wdrażania planu komunikacji. W przypadku sygnałów mówiących o zaistnieniu barier lub innych komplikacji na bieżąco będą podejmowane działania mające na celu zmianę planu.

Całkowity budżet przewidziany na działania komunikacyjne w okresie realizacji LSR

Budżet przeznaczony na realizację planu komunikacji będzie pochodził ze środków poddziałania 19.4 w ramach „kosztów bieżących i aktywizacji”. Częściowo, w kwocie 32800 euro został uwzględniony także w planie działania wraz z odpowiadającymi działaniom wskaźnikami. Część działań planu przewiduje się zrealizować bezkosztowo.

Działania komunikacyjne oraz odpowiadające im środki przekazu

Termin	Cel komunikacji	Nazwa działania komunikacyjnego	Adresaci działania komunikacyjnego (grupy docelowe)	Środki przekazu	Wskaźniki	Sposoby pomiaru wskaźników	Budżet (sposób realizacji)
I połowa 2016	– informacja o możliwościach wsparcia w ramach LSR – informacja o działalności LGD	podstawowa kampania informacyjna związana z LSR 2016-2023	wszystkie grupy docelowe	art. na stronie www LGD	1 artykułów	odsłony strony www	bezkosztowo
				informacje za pośrednictwem portalu społecznościowego	1 opublikowany post	liczba odbiorców – dane portalu	bezkosztowo
				konferencje prasowe – informacje przekazane lokalnym mediom	1 informacja w mediach lokalnych	wydruki	bezkosztowo lub koszty bieżące w zakresie § 12. 1. pkt 1) rozporządzenia 19.4
II połowa 2016	– informacja o możliwościach wsparcia w ramach LSR – informacja o działalności LGD – wsparcie	podstawowa kampania informacyjna związana z LSR 2016-2023 kampania informacyjna skierowana do grup defaworyzowanych	grupy defaworyzowane w dostępie do rynku pracy	tablice informacyjne i strona Powiatowych Urzędów Pracy z obszaru	4 opublikowane informacje	ogłoszenia i wydruki	bezkosztowo
			grupy defaworyzowane w dostępie do rynku pracy	spotkania informacyjne, szkoleniowe	2 spotkania, 50 uczestników	listy obecności	300 euro,- 19.4 aktywizacja
			grupy defaworyzowane w dostępie do usług społecznych	informacje przekazane przez lokalne środowiska, parafie	30 ogłoszeń	wydruki	bezkosztowo
			wszystkie grupy docelowe	działania podstawowej kampanii informacyjnej	dla podstawowej kampanii informacyjnej	dla podstawowej kampanii informacyjnej	bezkosztowo lub koszty bieżące w zakresie § 12. 1. pkt 1) rozporządzenia 19.4

I połowa 2017 roku	– informacja o możliwościach wsparcia w ramach LSR – informacja o działalności LGD	podstawowa kampania informacyjna związana z LSR 2016-2023	wszystkie grupy docelowe	działania podstawowej kampanii informacyjnej	dla podsta-wowej kampanii informacyjnej	dla podstawowej kampanii informacyjnej	bezkosztowo lub koszty bieżące w zakresie § 12. 1. pkt 1) rozporządzenia 19.4
		kampania informacyjna skierowana do grupy defa-woryzowanej w dostępie do usług społecznych i lokalnych społeczności	grupa defawo-ryzowana w dostępie do usług społecznych, lokalne wspólnoty i mieszkańcy, organizacje pozarządowe	spotkania informacyjne, szkoleniowe	liczba spotkań – 5	listy obecności, pozostała dokumentacja	3 750 euro,- 19.4 aktywizacja
II połowa 2017	– informacja o możliwościach wsparcia w ramach LSR – informacja o działalności LGD	podstawowa kampania informacyjna związana z LSR 2016-2023	wszystkie grupy docelowe	działania podstawowej kampanii informacyjnej	dla podstawowej kampanii informacyjnej	dla podstawowej kampanii informacyjnej	bezkosztowo lub koszty bieżące w zakresie § 12. 1. pkt 1) rozporządzenia 19.4
I połowa 2018	– informacja o możliwościach wsparcia w ramach LSR – informacja o działalności LGD – włączenie grup do wdrażania LSR	działania pro-mocyjne dot. LGD i obszaru mające zachęcić do współpracy nowe grupy osób, wsparcie dla organizacji pozarządowych	wszystkie grupy docelowe	wydawnictwa promocyjne, wydawnictwa specjalistyczne, działania informacyjne i angażujące społeczność	zgodnie z planem działania	zgodnie z planem działania	13750 euro ,- 19.4 aktywizacja
II połowa 2018	– informacja o możliwościach wsparcia w ramach LSR – informacja o działalności LGD	podstawowa kampania informacyjna związana z LSR 2016-2023	wszystkie grupy docelowe	działania podstawowej kampanii informacyjnej	dla podsta-wowej kampanii informacyjnej	dla podstawowej kampanii informacyjnej	bezkosztowo lub koszty bieżące w zakresie § 12. 1. pkt 1) rozporządzenia 19.4

I połowa 2019	– informacja o możliwościach wsparcia w ramach LSR – informacja o działalności LGD	podstawowa kampania informacyjna związana z LSR 2016-2023	wszystkie grupy docelowe	działania podstawowej kampanii informacyjnej	dla podsta-wowej kampanii informacyjnej	dla podstawowej kampanii informacyjnej	bezkosztowo lub koszty bieżące w zakresie § 12. 1. pkt 1) rozporządzenia 19.4
II połowa 2019	– zaangażowanie uczestników procesu komunikacji	działania promocyjne angażujące nowe grupy	wszystkie grupy docelowe	wydawnictwa	zgodnie z planem działania	zgodnie z planem działania	15 000 euro,- 19.4 aktywizacja
I połowa 2020	– informacja o działalności o działalności LGD	działania promocyjne angażujące nowe grupy	wszystkie grupy docelowe	działania podstawowej kampanii informacyjnej	dla podsta-wowej kampanii informacyjnej	dla podstawowej kampanii informacyjnej	bezkosztowo lub koszty bieżące w za-kresie § 12. 1. pkt 1) rozporządzenia 19.4
II połowa 2020	– informacja o możliwościach wsparcia w ramach LSR – informacja o działalności LGD	podstawowa kampania informacyjna związana z LSR 2016-2023	wszystkie grupy docelowe	działania podstawowej kampanii informacyjnej	dla podstawowej kampanii informacyjnej	dla podstawowej kampanii informacyjnej	bezkosztowo lub koszty bieżące w zakresie § 12. 1. pkt 1) rozporządzenia 19.4
I połowa 2021	– informacja o możliwościach wsparcia w ramach LSR – informacja o działalności LGD	podstawowa kampania informacyjna związana z LSR 2016-2023	wszystkie grupy docelowe	działania podstawowej kampanii informacyjnej	dla podstawowej kampanii informacyjnej	dla podstawowej kampanii informacyjnej	bezkosztowo lub koszty bieżące w zakresie § 12. 1. pkt 1) rozporządzenia 19.4
II połowa 2021	– informacja o działalności LGD	działania promocyjne angażujące nowe grupy	wszystkie grupy docelowe	działania podstawowej kampanii informacyjnej	dla podsta-wowej kampanii informacyjnej	dla podstawowej kampanii informacyjnej	bezkosztowo lub koszty bieżące w za-kresie § 12. 1. pkt 1) rozporządzenia 19.4
I połowa 2022- -I połowa 2023	– informacja o działalności LGD	działania promocyjne angażujące nowe grupy	podstawowa kampania informacyjna związana z LSR 2016-2023	wszystkie grupy docelowe	działania podstawowej kampanii informacyjnej	dla podstawowej kampanii informacyjnej	bezkosztowo lub koszty bieżące w zakresie § 12. 1. pkt 1) rozporządzenia 19.4